

Revista
ERASMUS

Publicație a Societății de Studii Istorice Erasmus

N° 15

2006-2009

București, 2009

Echipa redacțională: Ilarion Țiu, redactor-șef
Filip-Lucian Iorga
Dan-Vladimir Ivanovici

Numărul 15 / 2006-2009 al Revistei **ERASMUS**
a apărut cu sprijinul Fundației Culturale *Erbiceanu*

www.fundatia-erbiceanu.ro

Responsabilitatea pentru conținutul și calitatea articolelor revine în întregime autorilor

Adresa web: <http://erasmusisha.wordpress.com/>

E-mail: erasmus_isha@yahoo.com

Societatea de Studii Istorice **ERASMUS** este afiliată din 1991 la
International Students of History Association (ISHA)

Adresa web: www.isha-international.org

ISSN 1582 – 3253

Coperta: Albrecht Dürer – „Erasmus din Rotterdam“

Cuprins

Filip-Lucian IORGA

Elogiu nebuniei (II). Editorial

5

Dan-Vladimir IVANOVICI

*On Agamemnon and Abraham. Short Essay on
Pride and Self-Sacrifice in the Ancient World*

7

Nicolae DRĂGUȘIN

Le Pape, le socialisme et l'anticommunisme doctrinaire

21

Alexandru MĂDESCU

*Interpretări ale momentului 1 Decembrie 1918
în presa românească interbelică*

35

Florin-Răzvan MIHAI

*Activitatea Mișcării Legionare în județul Covurlui
(1927-1933). Lideri locali, tehnici de propagandă
și succese electorale*

47

Vadim GUZUN, Ovidiu NĂFTĂNĂILĂ

*Foametea din Ucraina din anii 1932-1933 („holodomor“)
– demersuri de recunoaștere la nivel național și al
organizațiilor internaționale*

61

Ilarion ȚIU

*„Trierea“ legionarilor în perioada guvernului
Petru Groza: martie-decembrie 1945*

79

Fundația Culturală Erbiceanu

89

Editorial

Elogiu nebuniei (II)

Filip-Lucian Iorga

doctorand în istorie

fost președinte S.S.I. Erasmus (2003-2005)

vice-președinte al Fundației Culturale Erbiceanu

În mai 2005, pe când eram președinte în funcțiune al Societății de Studii Istorice *Erasmus* și anunțam apariția numărului 14 al revistei *Erasmus*, deplângeam pauza de trei ani survenită în publicarea acesteia (numărul 13 apăruse în 2002). Acum, după mai bine de patru ani, în iunie 2009, nu mai e locul să deplângem ceva, pentru că ocazia care ne motivează aceste rânduri este pe cât de neașteptată, pe atât de îmbucurătoare.

După ce membrii echipei redacționale care s-a ocupat de numărul 14 au părăsit, ca absolvenți, Facultatea de Istorie, atât societatea, cât și revista au dispărut din peisajul academic și studentesc. Împrejurările, lipsa de interes și de sprijin financiar au împins *Erasmus* în penumbra cimitirului inițiativelor culturale abandonate. Ceea ce semăna, însă, cu o dispariție, pare astăzi să nu fi fost decât o „trecere în adormire“. Lansând numărul 15 al revistei noastre sfidăm încă o dată, cu forța frumoasei nebunii erasmice, comoditatea extincției. Pentru că renunțarea e întotdeauna mai ușoară decât încăpățânarea de a acționa. Mai ales acum, când reviste și edituri cu resurse generoase trag obloanele, revitalizarea unei reviste care a tăcut timp de patru ani poate părea o excentricitate. Nu, însă, și dacă suntem convinși că studenții, masteranzii și doctoranzii Facultății de Istorie a Universității din București au nevoie de un loc de intersecție a ideilor și a studiilor de care se ocupă, de o publicație academică riguroasă, dar accesibilă, de o revistă pe care să o scrie și să o citească, despre care să discute și în jurul căreia să se strângă.

Vreau să le mulțumesc celor care au avut curajul să iasă din rând și să își asume resuscitarea vocii studenților în istorie, și anume celor doi colegi doctoranzi din anul I, Ilarion Țiu (sufletul revistei, de atâția ani) și Dan-Vladimir Ivanovici (care și-a propus și a reușit să „dezgroape“ revista societății din care a făcut parte). Toți trei îi mulțumim Dlui Constantin Laurențiu Erbiceanu, Președintele Fundației Culturale *Erbiceanu*, pentru curajul și generozitatea de a-și evoca străbunul, pe istoricul și teologul Constantin Erbiceanu, prin sprijinirea unei reviste scrise de tineri istorici.

De acum, echipa „maurilor“ poate spune că și-a făcut datoria.

Sperăm ca studenții din primii ani să scrie și să publice mai mult, așteptăm ca ei să preia publicarea periodică a revistei și să pună din nou la lucru Societatea de Studii Istorice *Erasmus*, care nu trebuie nici ea lăsată să sucombe. De fapt, aici stă rostul nostru: în transmiterea morbului cercetării istorice și a mândriei de a aparține confreriei *erasmușilor*.

Cu credință în utilitatea demersului nostru și cu speranța că el va avea, pe viitor, mai puține sincope decât până acum, vă las să ascultați vocea revistei *Erasmus*.

On Agamemnon and Abraham

Short Essay on Pride and Self-Sacrifice in the Ancient World

Dan-Vladimir Ivanovici

„Her father offered up a prayer,
then ordered men to seize her
and lift her up—she'd fallen forward
and just lay there in her robes—to raise her,
high above the altar, like a goat,
urging them to keep their spirits up.
They gagged her lovely mouth,
with force, just like a horse's bit,
to keep her speechless, to stifle any curse
which she might cry against her family..“¹

„Stupid boy, dost thou then suppose that
I am thy father? I am an idolater. Dost
thou suppose that this is God's bidding?
No, it is my desire. Then Abraham in
a low voice said to himself: O, Lord in
heaven, I thank Thee. After all it is better
for him to believe that I am a monster,
rather than that he should lose faith in
Thee.“²

In a study dedicated to violent tendencies in different cultures Johan Galtung concluded, after enumerating characteristics such as dichotomist dualism, theology of Grace, or the apocalyptic feeling, that the existence of peace in the western culture is, indeed, a miracle.³ Violence, in one form or another, is one of the actions found in the strategic social repertoire of every human community. In the Mediterranean world, violence has an ancient tradition that seems to contradict both Greek rationalism and the Christian love of one's neighbor. Modern philosophers such as René Girard have conferred

¹ Aeschylus, *Agamemnon*, 270-80, http://www.mala.bc.ca/~Johnstoi/aeschylus/aeschylus_agamemnon.htm, 18.02.2007.

² Soren Kierkegaard, *Fear and Trembling*, Trans. by Walter Lowrie, Princeton U Press, Princeton NJ, 1974, p.7.

³ Johan Galtung, *Cultural Violence*, Journal of Peace Research, Vol. 27, No.3. (Aug., 1990), pp.291-305.

to violence a fundamental role in the evolution of human societies, presenting it as *the* initial catalyst that imposed the setting of lay and religious rules. We will attempt to evince that two of the most violent moments pertaining to the history of Greek thought, respectively the Judeo-Christian tradition refer to aspects relating to the core of the human nature and that they should not be dismissed as primitive elements in the history of European culture. The Iliad and the Odyssey represent that passing from myth to history, a fascinating age in the history of mankind when men could still become gods through their personal efforts. Ideal Greek monarch and celebrated god at Sparta, Agamemnon synthesizes a series of characteristics and behaviors that approach him more to the gods of that period than to his fellow men. Coming from a preponderant rural world, the heroes of the Iliad seem to be a group of proud and determined peasants, courageous but calculated, as opposed to their leaders who possess extraordinary destinies. The specificity of Greek spirituality in this period seems to have been the amalgamation of two elements apparently divergent: free human action and divine predestination. Accordingly, two types of heroes can be found in the poems: those in whose lives the degree of predestination toward greatness and glory (fundamental problem and the gift *par excellence* to obtain in a world with no eschatological concept of life) prevails over freedom of action and the type of hero that forces its own destiny obliging the universe to recognize its merits. Among the former we could place Achilles, meant for greatness he lives up to his destiny. Agamemnon, on the contrary, is a self-made man. Inheritor more of a problematic situation than of favorable premises he manages to impose his will on the nature of things and assure his immortality but greatness has its price that must be paid when acquired against the divine will.

Agamemnon is, even more than Achilles, the central character of the Iliad because he represents a human type, he is liable of becoming an example. While Achilles' viability as a model is low, Agamemnon can be imitated and is thus more interesting. Of the three main dramatic scenes that dominate his life: his quarrel with Achilles, the decision to sacrifice his own daughter, and death by the hand of his wife, only two are mentioned by Homer, the sacrifice of Iphigenia at Aulis seeming not to be known by the blind poet. In the Iliad the time spent at Aulis is not placed in connection with Iphigenia's sacrifice, the sign and Calchas' prophecy not being related to Agamemnon's family. His daughters are named Chrysothemis, Laodice and Ithianassa and none of them is sacrificed. The cover-up of this dark moment was interpreted as either an intentional act of the poet or as a subsequent development of this variant because, as Richard Seaford observed, in the Iliad and the Odyssey the episodes containing crimes made

within the family tend to be left out. A very different situation is present in tragedies where this type of crime is chosen and presented as central indicating, in most cases, a degenerated sacrificial act. The sought and sustained contrast between serenity within the family and the violence of the world surrounding the *oikos*, element central in the poems pertained to a pre-classical reality, to the world that inherited the Mycenaean royalty, would have been undermined by moments such as Iphigenia's immolation.

The reason for which Artemis requested the sacrifice is still debated by researchers. Critics considered that the offence brought to the goddess by the king of Mycenae was disproportionably punished by the request of this sacrifice and looked for alternative reasons. N. G.L. Hammond suggested that the goddess had been angered by the slaughter intended by the Atrids at Troy and, as a protector of the weak; she requested a sacrifice from the attackers. The bottleneck of this variant resides in the sacrifice of an innocent as retribution for the killing of other innocents. William Whallon connected the goddess' request to the curse of the house of Pelops but this option too has little in its favor. The renowned Walter Burkert reminded that „Artemis is and remains a mistress of bloody sacrifices“⁴. The death of Iphigenia is a bloody sacrifice sought by the goddess of hunting from warriors left for killing and loot:

„For goddess Artemis is full of anger
at her father's flying hounds—she pities
the cowering sacrificial creature in distress,
she pities its young, slaughtered
before she's brought them into life.
Artemis abominates the eagles' feast.“⁵

Inheriting the prehistoric cult of the Goddess of Animals, Artemis still held the right in the archaic period to request a sacrifice for the success of any bloody endeavor. Greek mythology offers a large number of examples where the success of war-related actions is tied to the sacrifice of virgins or of characters implicated only partially (the daughters of Hercules and Erechtheus or the son of Kreon). Lloyd-Jones believed that the necessity for such a sacrifice remained as obscure to the ancient Greeks watching Aeschylus as it does to us today since the tragedian had to invent for the public a reason presented by Calchas who expressed the pity took by the goddess on the victims of the vultures.⁶ My contention is that a people with as good a memory as the Greek one is rather unlikely to forget rapidly

⁴ Walter Burkert, *Griechische Religion in der archaischen und classischen Epoche*, Stuttgart, 1977, p. 237 *apud* Hugh Lloyd-Jones, *Artemis and Iphigenia*, The Journal of Hellenic Studies, Vol. 103. (1983), pp. 87-102, p. 88.

⁵ Aeschylus, *op.cit.*, I., pp. 158-63.

⁶ Lloyd-Jones, *op.cit.*, p. 101.

the use of such a practice. Myths that presented in an unveiled manner the practice were still on circulation at the time of Aeschylus indicating that his explanation was one according to his own opinion of the universe and the role the gods played in it.

Looking through the prism created by theories on the appearance and function of blood sacrifices at traditional populations, the sacrifice of Iphigenia is perfectly realized. Both the motivation as an appeasement of the gods' wrath stirred by an act unsuitable to a civilized community and the nature of the sacrificed, the virginity and relation to the king, appear as more than within limits. The innocence of the victim is essential in this case for it is meant to stir in the sacrificers the wrath they needed in order to win in their endeavor. In an act that contradicts the general theory of sacrifice proposed by René Girard the Achaeans sacrifice a guiltless victim which is impossible to have catalyzed the anger of the community and serve as a scapegoat. The purpose of the sacrifice is clear: Agamemnon was burning the bridges; none would have dared to back up from an endeavor so highly paid in advance. Once fulfilled everyone, from Agamemnon to the last rower, realize the abomination of the act and are to fight with the despair of one who needs eventual success in order to cover the deed. The purity of Iphigenia renders the act possible because it takes her outside regular society just enough to be sacrificed; it gives her a degree of *otherness* always required by sacrificers in order to justify their act. Virgins presented a perfect combination for a sacrificial victim, pure and half alien. It is worth mentioning the connection guessed by Vidal-Naquet between marriage and death for the virgins of archaic Greece.

The fact that this particular sacrifice had to do with an endeavor violent *par excellence* is indicated by the fact that Iphigenia had to be tied as a wild animal. Hunting and war had long been perceived by many groups as acts remaining outside their culture when the community came not to depend exclusively on them. Contrasting with ritual sacrifices of domestic animals done regularly by communities or their representants, sacrifices preceding hunting or war retained a violent valence manifested in the victim's struggle signaling the abnormality of the situation. The transgressional nature of the act is not restrained to the sacrifice itself, the agent of the sacrifice and his behavior being even more surprising. Aeschylus presents us Agamemnon urging his men not to back up and go through with the sacrifice, an attitude more than disturbing, paradoxical.

On the other side there is Abraham, rich shepherd in the tradition of Abel but cursed with the lack of descendents. A just man, he is the innocent victim of gods as random in their actions as the Olympians. Yet he receives the promise of a foreign God that he will have a

son who will take his name further and who will be immortal. The promise came true, Abraham was blissful and as he watched his son grow brought thanks to God. And then:

„... God tempted Abraham and said unto him, Take Isaac, thine son, whom thou lovest, and get thee into the land of Moriah, and offer him there for a burnt offering upon the mountain which I will show thee.“⁷

Isaac's sacrifice lacks any logic. More than that, it seems to contravene the initial promise for through Isaac Abraham was to become the father of a new people. God now asked him to spill the blood in which his present and future glory resided. (The image of an apparently illogical God appears often in the OT corpus and was interpreted as a testing of the chosen people imposed by the people's constant tendency to lapse back into polytheism.) Regardless of his own opinion, Abraham proved ready to fulfill the requested sacrifice and left for Mount Moriah. Not being informed of any former sins of Abraham we are left to believe that he was tested on account of a precept later formulated by St Paul the Apostle in the first epistle to the Romans: „All that is not faith is sin“⁸. Such an attitude meant a radical change compared to the ritualism that dominated Mesopotamian cults from which Abraham had just parted. Neither virtue nor ethical behavior counts as the conduit necessary to appease the gods but faith in their power and benevolence. Such a shift of emphasis was radical because it tied spiritual excellence not to acts visible to the rest of the community but to an interior aspect pertaining to the person alone, accentuating the connection between individuals and the divine. The law of the OT kept the sacrificial rite along with the promise that it will one day be revoked, the period between Abraham and Messiah being one when the two modes of relating to the divine coexisted.

The value of the sacrifice resided in the objective behind it and this aspiration to the divine had found a more noble expression in language according to the OT prophets. It could be said that, after being chosen especially because his virtues had been acknowledged by God, Abraham had been tested enough in the long years spent waiting patiently the fulfillment of the promise made to him by God when he never stopped believing even though Sara was getting older and the possibility to bear child seemed remote. Abraham continued to believe...

Among the tragedians of the classical age only Aeschylus has the cruelty to let Iphigenia die on the altar, both Sophocles and Euripides presenting variants less violent of the story where Artemis

⁷ Genesis 22, 1-2.

⁸ Rom.14, 23.

intervened in the last moments to save her. Aeschylus knew the tradition according to which Iphigenia was saved in the last moment by Artemis but he opted for the version where she dies. Although Agamemnon's behavior gave plenty of reasons to anger the gods, the trigger of the conflict between him and Artemis, which was to lead to Iphigenia's sacrifice, had to do in Sophocles with a fact apparently unimportant: the killing by Agamemnon of an animal dear to the goddess. Alone Aeschylus indicates a more profound cause, concordant with the outcome he opted for; Artemis being in his vision infuriated by the deaths the war was to cause. The version is consistent with the tendency of the pre-classic era when moral values were being transferred from men unto gods both by philosophers and by poets. As E. R. Dodds observed in his famous study on the nature and purpose of the irrational in Greek classical culture, Zeus and his fellow gods begin evincing an interest in ethics towards the end of the *Odyssey*.

We chose the Aeschylean version precisely because this element as well as because the general character of Aeschylus' works which is closer to the theme of the essay; the thorny relation between human freedom and divine intervention being one of Aeschylus' matters of concern. The trilogy containing *Agamemnon* attempts to explain the effect of inherited guilt, Aeschylus seeming to deny fatalism represented in Greek thought by Theognis who affirmed that:

„No man, Cynus, is responsible for his own destruction or his own success, the gods are those who give both. No man can know the consequences of his own actions. Mankind wanders following its futile paths while the gods accomplish everything they planned“⁹.

Aeschylus' man is more complicated. The image of a world ruled by Zeus emerges, a world where mortals are often instruments of the Olympians' will, still enjoying the freedom to choose from various ways of acting but always within their preordained destiny.

Agamemnon too is an instrument of Zeus who uses him to pay back the offence brought by the Trojans to the rules of hospitality patronized by him. Clytemnestra too is subsequently used by him to punish the arrogance toward the gods evinced by the king of Mycenae and Orestes to complete the curse that fell on his house at the killing of Myrtilus. A. Lensky noticed that „it was Aeschylus who discovered the problem of the uncertainty inherent in every human action“¹⁰. Any human decision is taken in accordance with a series of circumstances known to man but he remains ignorant of

⁹ Theognis, pp. 133-136 *apud* E. R. Dodds, *Grecii și iraționalul*, Trans. by Catrinel Pleșu with Intr. by Petru Creția, ed. Meridiane, Bucharest, 1983, p. 36.

¹⁰ Albin Lesky, *Decision and responsibility in the Tragedy of Aeschylus*, The Journal of Hellenic Studies, Vol. 86. (1966), pp. 78-85, p. 80.

the divine plan and his place in the drama of humankind. He can fall in any given moment a victim of an inherited curse, of which he was unaware of, or to be integrated in the plans of a god without his knowledge or just interrupt the bathing of a goddess and lose his life as a result. All one could do is resemble Ulysses: remain pious and treat chastisements with obstinacy and catastrophes attracted by his own behavior, intentional or not. Aeschylus seems to go a little further in the end and indicate that the small degree of freedom allowed to man is enough and can prove decisive in some cases.

To a reader familiarized with Homeric behaviors the sacrifice of Iphigenia can seem legitimate initially. The past of Agamemnon and Menelaus' family, marked by raping, incest and betrayal offered cover and legitimacy to the gods that decided to place him in such a situation and the same context seems to predispose the king to a wrong choice. Nevertheless, a recent study indicates the decisive role played by Agamemnon as the catalyst and instrument of this horrifying act. One might be tempted to give the king of Mycenae the benefit of a doubt due to his participation into a culture and psychology such as the Homeric one but we must not forget that what Homer's and Aeschylus' Agamemnon share more the name than the way of acting, that the psychological structure of the two characters is fundamentally divergent as we will attempt to show. The king is eccentric from all points of view yet within the limits of a human being. He is a reminiscence of a cultural motif pertaining to the archaic period represented in the world of the tragedians through him: the individual whose life is greatly influenced by forces alien to him.. We have all the necessary data on the son of Atreus, we know the past of his family, his inherited predispositions and the way he passed his youth. We are also given his brother with whom we can compare him constantly in order to see how much of his actions is inherited and how much is voluntary. The comparison of the two brothers indicates the degree of personal freedom of decision allowed to a Greek inheriting a preordained destiny. They are carrying an old curse that will unavoidably affect them but the magnitude of the blow will be consistent with personal behavior. Thus, Agamemnon's pride will cause him both to lose Iphigenia and his life by the hand of his wife while the moderation that seems to characterize Menelaus will defend him of such a violent outcome. The recurrent reminder of Iphigenia's death done by Clytemnestra points to the real reason of her gesture. It was not the wounded pride of the betrayed wife, not the love for Aegisthus (a pawn she controlled) but the immolation of her daughter that pushed her to murder.¹¹

¹¹ The role played by the curse on the outcome of this episode necessitates a separate study. The dialogue between the queen and the chorus on the subject being very interesting for Aeschylus' view of guilt and its hereditary nature.

Agamemnon's destiny is less influenced by predestination than by his own actions, his death resulting from his voluntary actions. Inheritor of the same name and duty to revenge his murdered father, Menelaus refrains from pursuing revenge and follows Tyndareus at Sparta while Agamemnon decides to fulfill his duty violently by attacking not only Mycenae but also areas outside of his inheritance. His blood thirst seems to grow proportionally with his conquests. More glory-oriented and violent than his brother, young Agamemnon sets the path that would lead the king into Clytemnestra's blade. The ferocity of the now older king announcing that he will impale even the unborn children of the Troy (Ill. 6.57-58) indicates the state of mind with which he began the endeavor that would end with his death. In his vanity, he believed that he can use both his brother and Zeus in order to satisfy his craving for power.

Contrasting with other rulers depicted in Greek tragedies Agamemnon allows himself to be influenced only by those aspects that relate strictly to him. Such an attitude categorized as „morally insensitive“¹² was unacceptable in the Greek world of the archaic period when personal purity or impurity affected the entire community attracting the divine goodwill, respectively wrath on the whole group. Thus, Ulysses falls asleep and all his companions suffer and eventually die for his deed. The coldness and self-centrism of Agamemnon transpires also from the relation to his wife who expressed her worry for the Trojans as well as the Achaeans while her husband was promising death to their unborn. Cold-blooded murderer since she had planed in great detail the demise of her husband, Clytemnestra appears at the end of the play as more humane than Agamemnon although his deeds have attenuating circumstances. The allusions and secondary elements employed by the poet generate this impression that generalized insensitivity and egotism are more dangerous and alien to the true human nature than a moment of passion with gruesome results. Writing in and for a world that saw Agamemnon as a hero Aeschylus was yet aware of his blame and he manages to impose his view on the public through nuances not necessarily through radical twists of play. Human freedom of choice and the implications of pride in one's life are plainly expressed.

Reaching Aulis with his army, Agamemnon is announced by Calchas the prophet that Artemis is requesting the sacrifice of his daughter in exchange for the wind necessary to take the Achaean ships to Troy. Both Agamemnon and his brother fall into despair at the receiving of the prophecy:

„so painful that the sons of Atreus

¹² F.R. Earp, *Studies in Character: Agamemnon*, Greece & Rome, Vol. 19, No. 56. (Jun., 1950), pp. 49-61, p. 50.

struck their canes on the ground and wept“¹³

A decision had to be made and the king of Mycenae chose to sacrifice his daughter. A sacrifice for the community one might say, certainly a laudable act and Agamemnon must be pitied for having to go through such a calvary. Agamemnon the man suffered and has to be mourned on account of a humanity that we share with him. We should keep in mind that the gods were already showing interest in morals at this time, that the jealousy pinned on the gods by poets was to be soon replaced and that, like us, the gods enjoyed a larger picture. Agamemnon could have stopped the campaign but he did not. In Euripides' *Iphigenia at Aulis* the king and Menelaus take this latter option into consideration but Aeschylus' Agamemnon is too proud and, at the same time, too coward for such a gesture. He is too fond of his renown to stop in such a moment:

„How can I just leave this fleet, and let my fellow warriors down?“¹⁴ Agamemnon's doubts take only a second as his decision was obvious to all who know him. He lacks the Bacchic frenzy, the temporary insanity that possessed Hercules when he killed his family. The king, after an initial moment of terror, takes a calculated decision for which he cannot be absolved. This is the reason why Aeschylus makes him say, just a few lines after saying the fatidic verse through which he condemned his daughter, that such a desire is natural. He speaks of a *right* to desire the virgin's blood. The eternal glory coming from the leading of such a campaign was good enough a reason, in his view, to justify the death of an innocent. Representant of an agonistic society whose expected hell was to receive both just and sinners. Agamemnon is liable to be charmed by glory but that alone does not absolve him. Iphigenia was to die and disappear in the haziness of Hades but he was being offered immortality if only he hurried her on her path. Abraham on the other hand did not strive for immortality or glory but he was promised both by God. He, the pariah, was allured with a destiny he never even dreamt of. His implication seems to be indecisive and still, in the end Abraham and not Agamemnon proves to be the true self-made man because when the time came to confront the world the latter ceded while the former did not. We can say that the king was acting on account of a different code of etiquette, that he could have been accused of cowardice if he decided to retreat but the sacrifice of a son transcends cultural patterns, pertaining to the common human quality.

The human being's capacity to forget passed errors and troubles, both a curse and a benefaction, does not influence the actions of a divinity that already by the time of Aeschylus was striving towards immutability. Agamemnon's life was heading, according to Greek

¹³ Aeschylus, *op.cit.*, pp. 239-40.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 248-9.

mores, to the moment when he was to pay for the mistakes of his ancestors and of his own. No one doubted, in Homer or Aeschylus' times, that he was going to pay regardless his disposition at the time of his decision yet his post factum behavior indicates that the punishment was well deserved. Although he had stated that „wisdom comes through suffering“¹⁵ as soon as the moment passes he forgets the grief and returns to the ravishing pride that led his actions, transgressing divine and human laws. His refusal to change even after Iphigenia's death rendered her sacrifice futile and required its vengeance. Death by the hand of his jealous wife, infuriated by the death of her daughter was yet not enough, the curse continuing even after Agamemnon's death indicating that without a proper cleansing men cannot reenter social life after anti social acts.

Aeschylus' Agamemnon, although ostentatious in behavior, is weak. His awareness of this weakness, an issue recurrent in Aeschylean tragedies, is what differentiates him from the Agamemnon of Homer. While in the Iliad he could blame Zeus, as the father of *ate*, for the mistakes he made under its influence, in the tragedy this possibility is taken from him and he is left alone to face his mistakes. In order to evince through Agamemnon the source of evil in the world Aeschylus denies through the chorus the blame of envy traditionally placed on the Olympians. The endeavor to build a perfect and rational divine world required this cleansing of the gods as they were now placed above the human realm, not in its succession. Along with the gods' improvement, with the belief in a world of order the distance between the two areas grew, the gods having less and less reasons to intrude in the ordinary, losing their emotivity. Where a less sophisticated society would place greatness, in the strength to remain calm in front of evident dangers a society that inherited both Greek philosophy and Judeo-Christian tradition places personal weakness. Apollo recommended self-awareness at Delphi and Christianity transformed introspection in the basis of its ritual system, both acknowledging the importance of this step in individual fulfillment. Agamemnon lacked the strength to recognize his own weaknesses, he let himself be carried along by past mistakes and fell lower and lower to even killing his daughter and losing the eternal glory he craved for.

Upon his returning home, he begins to boast and instead of thanking the gods he declares that he acknowledges their help in conquering Troy, daring to reserve them a secondary role. It was said about him that „he has a very official mind“¹⁶ and this is one of the main differences between him and Abraham. The king lives for appearances while Abraham is used with the public opprobrium. Living in a society where sterility was indicating a curse he breaks

¹⁵ *Ibidem*, p. 295.

¹⁶ Earp, *op. cit.*, p. 51.

from his brethren and their opinion. This is most obvious in his decision to sacrifice his son because with him the integration he craved for so long was going to go away too. The decision is the more difficult since in his new exile he will be alone; Sara will no longer be by his side. He does not seem to think her capable of understanding the new burden that befell them because he does not share with her the divine commandment. Abraham chooses God over the opinion of his brethren and his wife, putting his faith against the odds. He is the solitary individual that feels responsible for those surrounding him and does not stand aside because he is proud but because he thinks it beneficial for his family. In this, he resembles Hector of Troy who felt responsible for his brother, father and city in such a degree that he rejects his wife and goes to his death. Agamemnon was leading for himself; attacks Troy for his glory while Abraham conquers himself to save his family.

Aeschylus underlines Agamemnon's pride towards the end of the play by placing all that is in Zeus' care, by stressing the existing order. Unlike Ulysses who was always pious and wise¹⁷ even though constantly maimed, Agamemnon overlooks the warnings of the chorus at his return to Mycenae in order to maintain his monarchic poise. The same self-imposed ostentation prevents him from reacting to Clytemnestra's veiled threats. The officiousness of her welcoming speech indicated her insincerity but the self-image he was promoting did not allow him to react. The bipolarity of Aeschylus' Agamemnon appears clearly in the episode of his triumphal entry. Although he desired an oriental ritual, he refuses it waiting for Clytemnestra to convince him to accept it. The dichotomy between voluntary and involuntary deeds influenced by *ate* which seems to be the mark of his character in the Iliad justifies E. R. Dodds' theory on the simplicity of the person in the Homeric age but is not applicable in the age of the tragedians. We enter here the recent scholarship on self and individuation in the Homeric époque, studies which attest that even from that period we can distinguish conscious differentiations between dire acts done due to lack of awareness, ignorance, temporary insanity and a fully aware choice to transgress the divine and civic laws. The conduit considered in the Iliad as *athastalie* indicates an initial awareness of both the right and the wrong one way to proceed in a certain situation and a voluntary option for the latter. The fact that in the time of Homer heroes had the power to choose between right and wrong does nothing but incriminate even more the way that Agamemnon acted in Aeschylus. By talking about murder instead of sacrifice, Agamemnon incriminates himself. For his own pride he chose:

¹⁷ *Odyssey* I, 60-62, <http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0218,18.02.2007>.

„to kill my child, the glory of my house,
to stain a father's hands before the altar
with streams of virgin's blood“¹⁸.

Meekness and pride. What two other epithets could better describe the nature of the two characters. Both had a sacred duty towards their offspring, duty engrained in the human nature, both overlook it but for different reasons. An old and mocked Abraham was ready to believe the promise of a foreign god up to denying every aspect of his person and, some would say, his humanity. Nevertheless human he does it for the right reason; his faith is unmovable as proven by the three days journey to Moriah. The long road on slow mules would have been an ordeal for anyone in the given conditions, a perfect chance to change one's mind. Abraham kept on going. With a steady hand he raised the dagger still believing in God's the initial promise. Beside the obvious parallel to Christ, both being beloved sons, both offered as a sacrifice without having been done anything wrong, Abraham's gesture indicates his faith in God's power, in His capacity to even resurrect the dead for since He promised that Isaac will live Abraham believed that he would, he believed the impossible. He did not ask the burden to be taken from him, he did not beg for forgiveness for his innocent son but, we are told, he woke up early in the morning and left to fulfill God's will and sacrifice himself. On the other hand we have a king descending from Pelops, an Atrid that could take pride in the recovery of his family's throne and a special authority in his world but that searched new ways to satisfy his desire for glory. In a world where the gods were quick to punish all mistakes he managed to offend both Artemis and Achilles disregarding the consequences. Tested by the gods he manages, due to his pride, to transform the ritual that could have brought the redemption of his house into a whole new curse:

„He undertook an act beyond all daring.
Troubles come, above all, from delusions
inciting men to rash designs, to evil
So Agamemnon steeled his heart
to make his own daughter the sacrifice,
an offering for the Achaean fleet,
so he could prosecute the war
waged to avenge that woman Helen.“¹⁹

Agamemnon's renown cannot be denied but even Homer charges it with an ironical valence by making Ulysses present Agamemnon as famous to Polifem the cyclop.²⁰ Famous, indeed, but more because

¹⁸ Aeschylus, *op. cit.*, pp. 209-11.

¹⁹ *Ibidem*, pp. 258-65.

²⁰ *Odyssey* IX, pp. 263-4.

he was murdered.²¹ The negative valence of his fame is even more obvious when contrasted with Achilles' in the XXIVth book of the *Odyssey*. Like Ulysses' companions forced to choose between dying drowned by the divine wrath caused by sacrilege and starving to death,²² Agamemnon too had to choose. The compassion we are bound to show to any fellow pushes us to mourn him for having to make such a decision and we might even come to forgive the king, but then we remember Ulysses. If Ulysses would have not existed, or would have not had to face the same choice then Agamemnon would have been excusable. Ulysses chose not to eat Helios' cattle and undermines our attempt to excuse Agamemnon on account of partaking to a different culture. The same culture indicates to us the right path to choose through a character contemporary to the king of Mycenae. Like Abraham, Ulysses chose to believe against all odds. In virtue of the absurd as Kierkegaard would say following Tertullian because any human reason had long ceased to apply in his relationship with the divine.

As J. T. Hooker pertinently argued, the civilization of the poems is one of glory rather than shame and this is most evident when looked through Christian lenses. Inheritors of both, we are faced with a choice of our own. The violent values of the *Iliad* retain their attractiveness and the poetry, sending to mores which were deciphered and integrated in Mediterranean philosophy is still actual. What we are following is the common point of the two cultures, the paradox that nurtures the contrasting attitudes of the two characters. The capacity to sacrifice oneself fascinating due to the paradoxical nature of such an act that contravenes with the natural instinct is channeled in two different directions by the heroes of our story. While the Greek king lives for himself and approaches the world as a play where he was given the main role, ignoring the feelings of the other actors, Abraham transforms himself into a stage on which the others could play. Agamemnon sacrifices everything for himself, he is the personal, the individual *par excellence*, that moral form of evil that Hegel spoke of while Abraham sacrifices himself not for everything because that would have placed him next to Agamemnon but for little, for faith.

His deed contravenes with the ethical and philosophical tradition because it was not meant for the universal, for the community. It was not meant to appease some angry deity that threatened to destroy the community but to satisfy what seemed as a caprice of a random God. Abraham's decision to obey may seem exaggerated, after all the world he lived in was full of gods to choose from but he stood by his initial decision to put his faith in the one God that reached out to him. His

²¹ S. Douglas Olson, *The Stories of Agamemnon in Homer's Odyssey*, Transactions of the American Philological Association (1974-), Vol.120 (1990), pp. 57-71, p. 68.

²² *Odyssey* II, pp. 350-1.

gratitude and faith, the type of man that he was, led him on that path and he did not falter. This abnegation brings Abraham everything because through it he becomes the father of a new people while Agamemnon, misled perhaps by the myths he grew up with, believing that he could win against the gods disappears in the fog of Hades and loses his honor for dying not in battle but on the hallway of his palace. Greek spirituality did not imagine a relation to the divine so personal that would transcend natural laws and came to project morality as their sublime, subjecting the universe to a morality deriving from human reason, making chaos into *kosmos* and eventually legitimating the sacrifice of one for the benefit of many. Christianity, building on the Jewish tradition, accepted only self-sacrifices as man stood alone in front of a God he was supposed to believe capable of arranging the world around every person. The personal relation to an almighty God allowed people to escape the burden of deciding for others, to sacrifice one for the good of many but asked them to sacrifice themselves, their pride. They were to accept that they lack perspective and put their faith in someone else trusting that if they sacrifice themselves, their desire to know and rule, things will turn out for the best.

The choice between *kosmos* and *olam*²³ still stands. The representants of the two systems of relating to the divine and the world that we chose to present are perhaps not the most representative but they are fascinating in their complexity. Agamemnon chose to put his trust in his own strength and died, Abraham denied his instincts and lives on and although our rational nature tells us that Agamemnon in his pragmatism is the more likely example for all of us, we cannot stem the impulse to agree with Kierkegaard:

„When I think of Abraham, I am as though annihilated. I catch sight every moment of that enormous paradox which is the substance of Abraham’s life, every moment I am repelled, and my thought in spite of all its passion cannot get a hairs-breadth further. I strain every muscle to get a view of it-that very instant I am paralyzed“²⁴.

²³ While *Kosmos* implied a high degree of order based on a *raison* the Greeks strived to discover the Jewish *olam*, maintained its incognoscibility to human beings as a recognition of God’s perspective and man’s lack of it.

²⁴ Kierkegaard, *op. cit.*, p. 68.

Le Pape, le socialisme et l'anticommunisme doctrinaire

Nicolae Drăgușin

I. Le socialisme

Dans ce part du travail je broserai une image du socialisme en ce qui concerne ses rapports avec le christianisme. Plus précisément, le chapitre repose sur un des points divergents entre le socialisme et le christianisme, à savoir la question de Dieu. En dehors du but d'élucider le sens du mot „socialisme“ utilisé à travers ce travail, le chapitre va partialement éclairer l'intransigeance des Papes et, généralement, du Vatican envers lui. Donc, révéler la nature du socialisme implique partiellement l'explication d'une histoire de plus de 160 ans.

A. Dieu

D'une manière paradoxale, l'attitude du socialisme envers la question de Dieu n'est point unitaire. Pour la comprendre, on doit tenir compte d'une distinction. Ce sont Karl Marx et Friedrich Engels qui firent dans l'ouvrage „Le Manifeste du Parti Communiste“ la première distinction entre le socialisme utopique et celui scientifique et, implicitement, se rendirent compte de la nature du socialisme utopique. Citons les : *«Les systèmes socialistes et communistes proprement dits, les systèmes de Saint-Simon, de Fourier, d'Owen, etc, font leur apparition dans la première période de la lutte entre le prolétariat et la bourgeoisie [...]. Les inventeurs de ces systèmes se rendent bien compte de l'antagonisme des classes, ainsi que de l'action des éléments dissolvants dans la société dominante elle-même. Mais ils n'aperçoivent du côté du prolétariat aucune initiative historique, aucun mouvement politique qui lui soit propre. Comme le développement de l'antagonisme des classes marche de pair avec le développement de l'industrie, ils n'aperçoivent pas davantage les conditions matérielles de l'émancipation du prolétariat et se mettent en quête d'une science sociale, des lois sociales, dans le but de créer ces conditions. A l'activité sociale, ils substituent leur propre ingéniosité. Aux conditions historiques de l'émancipation, des conditions fantaisistes. A l'organisation graduelle et spontanée du prolétariat en classe, une organisation de la société fabriquée de toutes pièces par eux-mêmes. Pour eux, l'avenir du monde se résout dans la propagande et la mise en pratique de leurs plans de société. [...] Ils repoussent donc toute action politique et surtout toute action révolutionnaire. Ils*

*cherchent à atteindre leur but par les moyens pacifiques et essayent de frayer un chemin au nouvel évangile social par la force de l'exemple, par des expériences en petit qui échouent naturellement toujours. [...] Ils s'opposent donc avec acharnement à toute action politique de la classe ouvrière, une pareille action ne pouvant provenir, à leur avis, que d'un manque de foi aveugle dans le nouvel évangile*¹. Avant discuter la nature de chaque catégorie de socialisme, ce n'est pas cette discrimination que je vais utiliser. Je préfère plutôt celle du socialisme d'avant Marx et du socialisme marxiste. Dès lors, je veux comprendre par communisme seulement le socialisme marxiste. Selon Marx, les socialistes d'avant eux sont aveugles aux conditions du développement social et ils préfèrent le projet social à l'action révolutionnaire. Quelle est la place du christianisme dans la nouvelle société imaginée par ces socialistes ?

Pour répondre à cette question, on doit considérer qu'au début du XIXe siècle deux compréhensions de l'histoire se confrontent. D'un côté, il s'agit de l'histoire de l'Église Catholique ou ce qu'on peut appeler l'histoire chrétienne et de l'autre côté l'histoire demeurée par la Révolution Française et théorisée par Hegel ou, l'histoire moderne. Dans une grande mesure la Révolution Française a abouti à une résurrection des philosophies du XVIIe siècle, c'est-à-dire le cartésianisme et l'idée du progrès, et du siècle des Lumières. L'éclat de la révolution a permis aux gens de concevoir que ce sont les hommes qui veulent et simultanément peuvent donner un sens à l'histoire, et qu'ils peuvent changer la structure et les mentalités de la nouvelle société². La portée moderne de l'histoire s'est accomplie grâce à la contribution de Hegel. Son fameux adage «L'histoire du monde c'est le jugement du monde» suggère que dès lors c'est non plus le christianisme qui donne le sens de l'histoire, mais au contraire c'est lui-même qui est jugé selon l'histoire³. Donc l'histoire moderne, une histoire dynamique, s'oppose profondément à l'histoire chrétienne qui repose sur une conception fixiste de l'histoire. Elle est compartimentée par l'événement de la Résurrection et par l'état d'attente de la nouvelle Apparition. Alors, ce ne sont pas les hommes qui transcendent et sauvent l'histoire. Tout au contraire, c'est un événement unique, à la disposition de Dieu, inconnu aux hommes, qui fait l'histoire. La seule attitude des hommes c'est l'attente et la préparation spirituelle pour le recevoir⁴. Sans le répudier comme Karl Marx et le socialisme marxiste l'avaient fait, le christianisme

¹ Karl MARX, *The Manifesto of the Communist Party* (transl. by Terrel Carver), Edinburgh University Press, Edinburg, 1998, p. 47 (traduction de l'auteur).

² Jean-Claude ESLIN, *Dumnezeu și puterea. Teologie și politică în occident*, trad. Tatiana Petrache și Irina Floare, Ed. Anastasia, București, p. 249.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 250.

est jugé et réformé selon cette nouvelle conception de l'histoire⁵. Sa critique se fonde sur l'alliance avec les pouvoirs royaux pendant le XVIIIe siècle et son caractère abstrait, décuplé de la réalité sociale et des besoins des gens. Il vient donc d'être conçu en tant que désuet et incapable d'interpréter la contemporanéité selon l'esprit des temps⁶ (*Zeitgeist*).

Le nouveau christianisme par Saint-Simon publié en 1825 représente le chef d'œuvre de ce nouvel entendement. Malgré le fait qu'à cause de sa mort Saint-Simon n'a pas abouti à compléter la version d'un christianisme renouvelé, ses idées ont continué de séduire les disciples qui ont apporté une contribution à la conception du courant saint-simonien. Après avoir réorganisé la société selon les lois du progrès et de la raison (portée déployée par son secrétaire particulier Auguste Comte), il s'est dédié aux études du christianisme. Le contenu de cette vision est assez simple : le christianisme qu'il concède se conforme aux lois de la science et du progrès et le bien être appartient seulement au monde terrestre⁷.

L'école simonienné s'est organisée autour des publications *Le producteur* et *Le Globe*. Parmi les disciples de Saint Simon qui se sont penchés sur la pensée chrétienne se trouvent Pierre Leroux et Philippe Buchez. Même si les deux ont quitté le courant simonien, ils portent la pensée religieuse de son magister. Comme tous les autres socialistes, Leroux fait une distinction entre l'Église et la religion chrétienne qui est pensée par rapport aux sentiments profondément anticléricaux. Pour arriver à décrire la nouvelle religion, Leroux se rend au lendemain du christianisme pour y découvrir une Eglise démocratique (la pratique des conciles œcuméniques de Nicée au Constantinople) qui soutient le message égalitaire. Selon lui, Jésus se dote seulement d'une nature humaine. Ni Lui-même, ni ses apôtres ne l'ont pas considéré comme fils de Dieu. Il a apporté le message égalitaire, l'aversion pour la richesse et les riches et la distribution de la propriété suivant les besoins individuels⁸. Ici on doit jeter une lumière sur l'inconsistance de son argument. S'il invoque les premiers huit conciles œcuméniques pour soutenir l'argument contre le caractère démocratique de l'Église et du christianisme (on ne doit pas ignorer qu'à l'époque l'Église Catholique choisit de répondre aux nombreuses menaces par une augmentation du pouvoir papal dans

⁵ Henri de Lubac est l'auteur qui choisit de mettre le socialisme utopique ou parareligieux et le socialisme marxiste sous la même dénomination, celle de l'humanisme athée. Voir son livre *Drama umanismului ateu* (traducător: Cornelia Dumitru), Ed. Humanitas, 2007.

⁶ *Ibidem*, p. 251.

⁷ Leszek KOLAKOWSKI, *Main Currents of Marxism: its Origins, Growth and Dis-leszek*, Oxford University Press, p. 189.

⁸ Jack BAKUNIN, „Pierre Leroux : A Democratic Religion for a New Wolrd“, in *Christian History*, vol. 44, no. 1 (Mar, 1975), p. 62.

un courant qui s'appelle Ultramontanisme et qui s'appuie sur une conception théocratique d'administrer les affaires spirituelles et temporelles de l'Église), il n'hésite pas à livrer l'histoire des conciles comme source du caractère dénaturé du christianisme de ses jours. Il fait responsable les conciles pour quelques innovations dogmatiques qui ont dépourvu le christianisme de son caractère démocratique et égalitaire, à savoir la doctrine de la confession (avant d'avoir institué le rôle de prêtre, les premiers chrétiens se confessaient les uns aux autres ; de cette manière-ci, croyait Leroux, l'égalité a été remplacée par la hiérarchie)⁹. La doctrine du péché originaire introduite par les conciles a deux conséquences : le support pour le pouvoir ecclésial et, de plus, l'argument pour l'impossibilité d'échafauder le paradis terrestre. L'idée de la société parfaite sur la terre devient incompatible avec la doctrine du péché qui fait des hommes des êtres imparfaits, soumis à la possibilité de pécher. L'établissement du caractère divin de Jésus à la fin de la polémique avec les disciples d'Arie (Leroux croyait qu'au début tous les chrétiens étaient ariens). Grâce à cette nouvelle doctrine, Jésus n'est plus l'homme qui vit parmi ses égaux, mais Il se détache de ce monde. Avec le Jésus fils de Dieu, l'Église gagne de nouveaux pouvoirs dans son marché vers le contrôle du monde et le christianisme n'est plus le produit du monde (voilà ici comment les socialistes confèrent au christianisme une nature terrestre qui se déploie ici et maintenant)¹⁰.

La nouvelle philosophie de l'histoire tout seule ne suffit guère à dépeindre la résurrection du sentiment religieux ou plutôt parareligieux (selon l'expression de Jean-Claude Eslin). Il y a d'autres facteurs fortement liés au contexte politique et social de la France de XIXe siècle qui mènent à une image plus exacte de la nouvelle spiritualité. La Monarchie de Juillet, issue de la révolution de 1830 constitue le point de rupture dans l'attitude sur la religion. Les figures orléanistes se distinguent de tous leurs prédécesseurs royaux par l'intérêt vague, presque inexistant, en matière de religion. En cherchant un nouveau type de légitimité après la longue association du pouvoir royal au clergé pendant le passé, le roi et les hommes politiques orléanistes se tournent vers les philosophies séculaires de l'Illuminisme et de la Grande Révolution. En cherchant une opposition au gouvernement conservateur du « juste milieu », l'alliance de gauche qui amasse la bourgeoisie et la classe ouvrière se rend compte du catholicisme pour critiquer le régime. Au niveau urbain, il s'agit d'un christianisme populiste qui utilise l'image de Jésus Christ pour rendre digne la condition de misère en faisant une distinction sans équivoque entre le vrai christianisme et la hiérarchie ecclésiastique¹¹.

⁹ BAKUNIN, *op. cit.*, p. 65.

¹⁰ *Ibidem*, p. 68.

¹¹ Edward BERENSON, *Populist Religion and Left-Wing Politics in France, 1830*

En fait, l'anticléricisme continue d'être le dénominateur commun du spectre politique de l'après de 1789. Sauf les réactionnaires, ni la droite, ni la gauche ne manifestent pas l'intention de reprendre le dialogue avec le clergé. L'amaigrissement de l'influence cléricale dans le milieu rural se répercute dans une nouvelle compréhension du christianisme qui ressuscite quelques traditions païennes¹².

Pour arriver à comprendre la citation de Lénine qui puissamment s'ajoute à l'attitude que le marxisme affiche sur la question de la religion («Toute idée de religion, toute idée de Dieu, et même tout flirt avec l'idée de Dieu est une terrible vulgarité ; c'est la plus dangereuse infamie, la contagion la plus abominable»¹³), on doit nécessairement commencer avec Karl Marx. C'est lui qui fait la rupture avec le socialisme parareligieux des utopistes en établissant le courant du socialisme matérialiste. Brièvement dit, le socialisme matérialiste exclut toute idée de religion et d'un pouvoir qui *transcende* l'homme parce qu'il se base sur l'explication *scientifique* (d'où, la syntagme de *matérialisme scientifique*). Selon Denis Janz, l'athéisme marxiste s'appuie sur trois points : le matérialisme historique, l'aliénation et l'idéologie¹⁴. C'est l'ensemble qui, en suivant des chemins propres, arrive à conclure que Dieu n'existe pas en tant qu'être autonome est qu'Il est plutôt une création de l'homme à travers l'histoire.

Malgré ses compagnons de la gauche hégélienne dont il s'est progressivement séparé, Marx n'a jamais fait une esquisse complète et cohérente de sa position sur la religion. De plus, il n'a jamais plaidé pour la suppression de la religion, ni pour l'usage de la force contre elle. Mais ses successeurs l'avaient fait. Comment l'expliquer? Paradoxalement, la réponse se cache dans l'ouvrage de Marx et Engels¹⁵.

Prenons la première théorie qui encadre la réflexion sur la religion, à savoir le matérialisme. La forme du matérialisme que Marx discute n'est point celle de ses prédécesseurs. Elle mélange la vision hégélienne de l'histoire en ce qui concerne le processus dialectique (chaque moment – thèse *se doue* de sa propre contradiction – antithèse qui, à travers le conflit imminent aboutit à une nouvelle forme – synthèse ; à son tour, la synthèse contient sa propre contradiction et la logique se multiplie à l'infini), mais exclu l'affirmation que ce sont les idées qui mènent l'histoire et la vision de Feuerbach sur la

– 1852, Princeton University Press, 1984, p. 36.

¹² *Ibidem*, p. 37.

¹³ Cité en Arthur McGOVERN, *Marxism : An American Christian Perspective*, 1980 (traduction de l'auteur).

¹⁴ En fait, Denis Janz se réfère à l'athéisme comme le quatrième point de la vision de Marx sur la religion, mais la manière dont il argumente *ne fait pas entendre raison*. Alors, je vais modifier son argument en disant que l'athéisme résulte préférablement de la vision sur le matérialisme, l'aliénation et l'idéologie.

¹⁵ Denis R. JANZ, *World Christianity and Marxism*, Oxford University Press, 1998, p. 12.

religion. Il la considère en tant qu'illusion ou produit de la nature humaine¹⁶. Loin d'être bien à l'aise avec ces modèles, il va plus loin en disant que Feuerbach s'est arrêté à mi-chemin. Simplement disant que la religion est la conséquence de la nature humaine ne suffit point. L'originalité et finalement le matérialisme de Marx consistent donc dans l'affirmation que la nature humaine est le produit des relations sociales, c'est-à-dire des modes de production. Par la suite, pour supprimer la religion il faut changer la société. Pour mettre en marche le progrès historique changer, la pensée du peuple ne suffit pas. Il faut que la société change ou, plus précisément, il faut changer la société¹⁷ : «Il résulte alors que toutes les formes et tous les produits de la conscience peuvent être effacés non par la critique spirituelle¹⁸, mais par la chute des relations sociales qui engendrent ces idéalismes ; pas la critique, mais c'est la révolution qui est la force motrice de l'histoire, ainsi que de la religion, de la philosophie et de toutes les autres formes de théorie»¹⁹. Voilà la formule philosophique de la postérité de Marx, soit-elle du monde communiste, soit-elle libre²⁰.

Le concept et la vision sur l'aliénation résultent logiquement de l'analyse économique. Bien avant de publier le *Capital*, c'est dès 1844 que Marx commence à percevoir les contradictions du capitalisme comme cause et explication de la souffrance humaine qui est synonyme de l'aliénation. Selon lui, la religion est le produit de l'aliénation. Marx accepte cependant une valeur vraie de la religion une fois qu'elle est une expression de la douleur que les gens portent. Dans le cas contraire, la religion n'est autre que «l'opium du peuple»²¹.

En ce qui concerne la politique de l'agressivité institutionnelle sur toute expressivité de la religion (y compris la sphère privée) ni le matérialisme marxiste, ni le concept de l'aliénation n'explique mieux que celui de l'idéologie. En jetant la lumière sur celui-ci, Marx saisit la religion à la fois comme produit et source de l'aliénation²². De ce fait, la religion est elle-même une idéologie. En regardant la définition de l'idéologie, Marx est ambigu. Parfois, il parle de l'idéologie comme synonyme de l'idéalisme. D'autres fois, il discute l'idéologie comme l'apanage de la suprastructure qui couvre les formes de conscience

¹⁶ *Ibidem*, p. 10.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ C'est ce que Feuerbach a fait.

¹⁹ Karl MARX and Friedrich ENGELS, *On Religion*, Scholars Press, Atlanta, 1982, pp. 77-78 (traduction de l'auteur).

²⁰ Pour une discussion plus élaborée de ces points, voire l'excellente analyse entreprise par Nicholas LASH, *A Matter of Hope : A Theologian's Reflections on the Thought of Karl Marx*, University Notre Dame Pres, Notre Dame, 1982, essentiellement pp. 88-104.

²¹ Denis R. JANZ, *op. cit.*, p. 12.

²² *Ibidem*, p. 13.

sociale. Mais le grain de la révolte contre la religion est planté dès qu'il voit l'idéologie en tant qu'une série d'idées exploitées par la classe dirigeante dans le but de dominer, de contrôler et d'opprimer les asservis²³. De cette manière-ci, Marx, au nom de la science sociale, a légitimé le discours des futurs régimes politiques contre la religion.

II. L'anticommunisme doctrinaire

L'encyclique *Divini redemptoris* de Pie XI, publiée en Mars 1937, représente par sa virulence le document fondateur de ce qui sera appelé l'anticommunisme doctrinaire. De Pie XI jusqu'aux dernières années du pontificat de Jean XXIII (vers 1960), qui va prendre l'initiative du deuxième Concile de Vatican et à la fois d'une nouvelle politique à l'Est et implicitement sur le communisme (*Ostpolitik*), l'attitude du Vatican sur le communisme se caractérise par la peur et des sentiments profonds de menace. Bref, le communisme est regardé en tant que l'ennemi absolu. Il y a deux grandes explications pour le cauchemar des papes, de chaque nuit, pendant 20 ans. L'une correspond à l'histoire même de la rencontre du Vatican avec le communisme, histoire qui commence indirectement en 1800 et explicitement en 1846. Dès lors, l'encyclique sur laquelle je vais me pencher dans les lignes suivantes ne vient pas du néant. Comme Pie XI l'a souligné, elle est plutôt un document qui reprend l'enseignement pontifical sur le communisme en le perfectionnant selon la vision contemporaine de l'idée communiste. L'autre explication se dote d'un caractère empirique en reposant sur l'expérience personnelle de l'évêque Achille Ratti en tant que délégué du Saint Père à Varsovie pendant les années cruciales de 1919 à 1921. Les deux faits se confondent en légitimant une attitude qui n'est plus par rapport à une théorie. Dès la révolution bolchevique de 1917, les relations du Pape avec le communisme se doublent d'une nature institutionnelle (entre le Vatican et les Etats assujettis aux régimes d'inspiration soviétique).

A. Le passé d'une entrevue

L'histoire de la rencontre des Papes avec le communisme se confond avec celle de l'idée socialiste même. Le socialisme entre dans la conscience des papes par rapport à l'attitude qu'il affiche envers la propriété. Bien avant que le socialisme parvienne à établir sa vision sur la religion (comme l'on a déjà vu, par rapport à l'idée théiste le socialisme n'est pas une pensée unitaire, en se distinguant entre la période d'avant Marx et celle d'après ou marxiste), il menace le Vatican au niveau de la vision sur la propriété. La première référence indirecte sur le socialisme date de 1800. Dans l'encyclique *Diu satís*, le Pape Pie VII accuse «les ennemis de la propriété privée et les Etats

²³ *Ibidem*.

qui luttent pour mélanger toutes les lois, divines et humaines»²⁴.

L'encyclique *Qui pluribus* de Pie IX, publiée en 1846, porte sur la première référence explicite du communisme : le pape dément «la doctrine terrible du communisme dans lequel les hommes proclament la destruction complète des lois, du gouvernement, de la propriété et même de la société humaine»²⁵. Cette fois-ci, l'argument et en même temps le cœur doctrinaire du communisme ne restent plus sur la propriété, mais sur l'intérêt individuel, c'est-à-dire l'individualisme excessif²⁶. Trois ans plus tard, l'encyclique *Nostis et nobiscum* accuse le socialisme et le communisme de mésuser l'usage des mots «liberté» et «égalité», dupant les classes inférieures avec «la promesse d'une meilleure condition»²⁷. On remarque ici la distinction entre le socialisme et le communisme. Malgré cette distinction qui borne une étape nouvelle dans la compréhension du communisme au Vatican, la lecture des encycliques de la période analysée est assez vague concernant la définition des deux mots. C'est Pie XI qui va se rendre compte de cette distinction en tant que définition.

Un autre document sur le communisme est l'encyclique *Quanta cura* avec sa déjà célèbre annexe *Syllabus errorum*. On peut l'appeler la première condamnation du communisme, mais elle est faite d'une manière non discriminatrice. Les doctrines du communisme et du socialisme sont prises ensemble en tant que fruits de la modernité et condamnées en conséquence. L'effet du document sur l'évolution ultérieure des rapports avec le communisme (à la fois en tant qu'institution et philosophie) est indéniable, mais sa relevance va plutôt au cœur du catholicisme intransigeant que celui anti-communiste²⁸. Une remarque s'exige à faire. Sans être la dernière du point de vue chronologique, l'encyclique *Quanta cura* ferme la période pré-léonine des encycliques papales sur l'enseignement social de l'Eglise. En se rendant compte de l'enseignement sur le communisme et le socialisme, on peut facilement faire ressortir le fait que les papes regardent les deux doctrines comme une dérivation et non pas comme

²⁴ L'Encyclique *Diu statis*, Pie VI, le 15 Mai 1800, art. 13: <http://www.papalencyclicals.net/Pius07/p7diusat.htm> (dernière visite le 12 Mai 2008).

²⁵ L'Encyclique *Qui pluribus* sur la croyance et la religion, Pie IX, le 9 Novembre 1846: <http://www.papalencyclicals.net/Pius09/p9quiplus.htm>.

²⁶ *Ibidem*, article 18.

²⁷ L'Encyclique *Nostis et nobiscum* sur l'Eglise et les Etats Pontificaux, Pie IX, le 8 Décembre 1849, art. 18 : <http://www.papalencyclicals.net/Pius09/p9nostis.htm>.

²⁸ Voir l'encyclique *Quanta Cura* sur la condamnation des erreurs contemporaines, promulguée par Pie IX au 8 Décembre 1864: <http://www.papalencyclicals.net/Pius09/p9quanta.htm> et le *Syllabus Errorum*: <http://www.papalencyclicals.net/Pius09/p9syll.htm>. Quant au communisme, le *Syllabus* s'en tient à rappeler les références antérieures dont j'ai déjà parlé : *Qui pluribus* de 1849, l'Allocution *Quibus quantisque* de 1849, *Nostis et nobiscum* de 1849, l'Allocution *Singulari quadam* de 1854 et l'encyclique *Quanto conficiamur* de 1863.

une antithèse de la théorie du contrat social du libéralisme politique²⁹. Voilà ce que l'évêque Wilhelm Ketteler de Mainz disait dans un prêche en 1871 : «Si les principes du Libéralisme sont valables, alors le socialisme, qui est en fait une des plus perverses aberrations de l'esprit humain, est totalement justifié»³⁰. Cette image persistera dans la pensée des papes pour longtemps et ce sera le Concile Vatican II et le Pape Jean Paul II qui vont faire des grands pas pour placer le communisme et le libéralisme en antithèse et non pas en filiation. Le document qui couronne ce moment est l'encyclique «Centessimus anus» de 1991 sur la doctrine sociale de l'Église, promulguée après la chute du communisme et implicitement après la consécration de la victoire de la pensée libérale. Mais même ici, le Pape évite de les placer explicitement et directement en antithèse : *«En revenant maintenant à la question initiale, peut-on dire que, après l'échec du communisme, le capitalisme est le système social qui l'emporte et que c'est vers lui que s'orientent les efforts des pays qui cherchent à reconstruire leur économie et leur société ? [...] La réponse est évidemment complexe. Si sous le nom de «capitalisme» on désigne un système économique qui reconnaît le rôle fondamental et positif de l'entreprise, du marché, de la propriété privée et de la responsabilité qu'elle implique dans les moyens de production, dans la libre créativité humaine dans le secteur économique, la réponse est sûrement positive, même s'il serait peut-être plus approprié de parler «d'économie d'entreprise» ou «d'économie de marché» ou simplement «d'une économie libre». Mais si par «capitalisme» on entend un système où la liberté dans le domaine économique n'est pas encadrée par un contexte juridique ferme qui la met au service de la liberté humaine intégrale et la considère comme une dimension particulière de cette dernière, dont l'axe est d'ordre éthique et religieux, alors la réponse est nettement négative»*. Tout le texte de l'Encyclique confirme qu'on a eu besoin de plus d'un siècle pour arriver à une compréhension nuancée, discriminatrice des produits intellectuels du XIXe et du XXe siècle. L'histoire des rapports du Vatican avec le communisme continue donc après la chute de la plupart des régimes³¹.

L'encyclique *Quanta cura* constitue le dernier texte faisant référence à la condamnation du communisme. Elle est suivie chronologiquement par *Rerum novarum* de Léon XIII, le successeur

²⁹ Michael J. SCHUCK, *That They Be One : The Social Teaching of the Papal Encyclicals 1740 – 1989*, Georgetown University Press, Washington D. C., 1991, p. 19.

³⁰ Apud Rupert J. EDERER (editor and translator), *The Social Teaching of Wilhelm Emmanuel von Ketteler*, University Press of America, Washington DC, 1981, p. 506 (traduction de l'auteur).

³¹ Relatif ce sujet, voire la dernière encyclique du Benoît XVI *Spe salvi* et ses propos sur le marxisme. Pour quelques réflexions sur celle-ci en ce qui concerne le marxisme, voir Nicolae DRĂGUȘIN, „Ce mai poate salva omul?” în *România liberă*, 24 ianuarie 2008 (<http://www.romanalibera.ro/a116281/ce-mai-poate-salva-omul.html>).

de Pie IX. Plus que simplement réaffirmer l'opposition du Vatican au socialisme, l'encyclique est le document solennel qui institue la doctrine sociale de l'Église. Je vais aborder ce sujet au chapitre dédié à l'encyclique *Laborem exercens* de Jean Paul II.

B. De l'encyclique Divini Redemptoris

L'anti-communisme doctrinaire trouve son expression dans le texte de l'encyclique *Divini redemptoris*, publiée le 19 Mars 1937 par le Pape Pie XI. Pour la comprendre, on doit mettre en évidence deux aspects à savoir la politique du Vatican sur la Russie révolutionnaire et la vie de Pie XI et surtout ses années en Pologne en tant que nonce apostolique. L'encyclique est un document de circonstance à mesure qu'elle se comprend mieux par rapport aux variables que j'ai juste mentionné et un document assumé parce qu'elle sera citée par la première encyclique du Pape Jean Paul II, *Redemptor hominis* (1979).

1. Les relations diplomatiques avec la Russie et l'expérience polonaise de Pie XI

Les relations diplomatiques portées par la cité de Rome avec la Russie se bornent entre optimisme et pessimisme, entre dialogue et silence, entre ouverture et clôture. Même si la marche de l'histoire ne suit pas une logique propre (au moins celle affichée par Marx), on peut remarquer que l'ouverture des relations vient à la suite d'un moment historique important. Au début du XXe siècle, la révolution russe de Février, qui a abouti à la chute de la monarchie et l'instauration d'un nouveau régime républicain sur le gouvernement de Kerenski, nourrit les espoirs d'une nouvelle voie. Les catholiques assujettis au gouvernement russe (à l'époque leur nombre était assez grand parce que dès le XVIIIe siècle une partie de la Pologne se trouvait incorporée dans la Russie) ont toujours constitué l'objet de préoccupation des Papes. La chute du gouvernement social libéral de Kerenski après le coup d'Etat bolchevique n'a pas changé l'attitude de bienveillance du Vatican qui, en même temps, se trouvait parmi le petit nombre de pays qui ne l'ont pas condamné. Pendant que le décret sur les affaires religieuses était dénoncé par le Patriarche Tikhon, le chef de l'Église Orthodoxe, comme «l'œuvre du Diable», l'évêque von der Ropp a gardé le silence³². De plus, la nature du socialisme était assez bien connue au Vatican (au moins en ce qui concerne la vision athéiste qui menace le caractère spirituel du Vatican et celle sur la propriété privée qui menace le bien-être de l'Église). Du côté du régime bolchevique, les catholiques ont reçu un traitement privilégié pour quelques années. Au 30 Mai 1918, une grande procession sous la

³² Hansjakob STEHLE, *Eastern Politics of the Vatican 1917 – 1979* (transl. by S. Smith), Ohio University Press, 1981, p. 16.

direction de l'Archevêque Eduard von der Ropp à eu lieu sur le grand boulevard de Sankt Petersburg³³. Comment toutes ces contradictions pourraient-elles s'expliquer ?

Du côté du Vatican, Benoit XV était convaincu que le régime serait provisoire. Les arguments de cet optimisme reposaient sur la situation chaotique qui régnait en Russie, les théories économiques inefficaces et la guerre civile. La situation décrite semblait la plus opportune pour accomplir un vieux rêve : la reconversion des chrétiens orientaux et leur retour au sein du Pape³⁴. De plus, la reconversion de la Russie fut confirmée, selon la tradition catholique, par l'apparition de la Vierge Marie à Fatima, en Portugal, pendant six mois, à partir de Mai jusqu'au Octobre 1917. Pour achever ce but, l'objectif fut d'envoyer des missionnaires et d'établir un siège à Moscou. Au milieu populaire, les catholiques, bénéficiaient d'un certain prestige. Aux yeux des fidèles russes le clergé catholique par rapport à l'orthodoxe se réjouissait d'un certain niveau de supériorité en ce qui concerne l'éducation et l'habileté de fournir solutions viables aux situations issues de la vie quotidienne³⁵.

Du côté de la Russie, Lénine fut plus pragmatique. Il cherchait tout d'abord la sortie de l'isolationnisme et le fait de reconnaître par la communauté internationale du nouveau pouvoir installé au Kremlin. Selon Lénine, la reconnaissance par le Vatican constituait une première étape vers la reconnaissance internationale³⁶. Encore plus concrète, la grande famine de 1921 et les ravages de la guerre civile qui ont provoqué la mort de milliers de gens, ont forcé Lénine de s'engager en contact direct avec le Vatican et à demander l'aide internationale.

Superficiellement, on peut dire que le Pape et Lénine se sont rencontrés à mi-chemin. Malgré ça, arriver à une solution de compromis est encore un rêve assez loin. Si le Pape a conditionné la reconnaissance du régime soviétique de la permission que les représentants du Pape s'installent en Russie, Lénine n'a jamais été sincère.

Ça fut l'époque de Benoît XV. L'arrivée du Cardinal Achile Ratti à la chaise de Pierre changea ou, au moins, nuança le discours. Les deux ans passés à Varsovie en tant que délégué du Pape Benoît XV furent décisifs en ce qui concerne sa politique vers l'Est. Les chercheurs s'accordent aujourd'hui à dire que c'est l'expérience polonaise qui fournit les grands thèmes du pontificat de Pie³⁷. Grâce au fait que sa

³³ *Ibidem*, p. 11.

³⁴ Anthony RHODES, *The Vatican in the Age of the Dictators 1922 – 1945*, Hodder and Stoughton, p. 131.

³⁵ *Ibidem*, p. 132.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Neal PEASE, *Poland and the Holy See, 1918 – 1939*, en *Slavic Review*, vol. 50, No. 3 (Autumn, 1991), pp. 521 – 530.

juridiction s'exerça non seulement sur la Pologne, mais aussi sur la Lituanie et la Russie, Ratti put se rendre compte des abus contre la religion et ses fidèles et le double discours porté par les bolcheviques. Les discussions ont débuté en 1922, à Gênes. Le Monseigneur Pizzardo a conditionné la reconnaissance de l'Union Soviétique de la liberté de la religion. Pendant presque cinq ans les rapports entre le Vatican et les représentants de Lénine ont été brouillés par la logique de « plus le Vatican a l'air de faire des concessions, plus Moscou demande »³⁸. La fin des négociations suivit la reconnaissance de l'Union Soviétique par les Etats-Unis et la Grande Bretagne. Dès lors, elle n'a plus besoin du Vatican. De ce moment-là il devient clair pour le Vatican que le communisme sera le plus grand adversaire et la plus dangereuse idéologie.

2. La teneur de l'encyclique

Les 82 articles du document s'organisent autour de cinq sujets : le rappel de l'enseignement papale sur le communisme, l'exposé de la doctrine communiste et de ses fruits, la réaffirmation de la doctrine sociale de l'Eglise catholique sous la forme d'une réponse aux méfaits de l'idéologie athée, des remèdes et moyens pour contrecarrer et, finalement, ministres et auxiliaires de l'œuvre sociale de l'Eglise.

La façon dont l'encyclique s'ouvre introduit le lecteur dans la vision chrétienne de l'histoire : *«La promesse d'un Rédempteur illumine la première page de l'histoire humaine ; aussi, la ferme espérance de jours meilleurs adoucit le regret du paradis perdu et soutint le genre humain cheminant au milieu des tribulations ; mais, quand fut venue la plénitude des temps, le Sauveur du monde, par son apparition sur la terre, combla l'attente et inaugura, dans tout l'univers, une nouvelle civilisation, la civilisation chrétienne, autrement plus parfaite que tous les progrès réalisés jusque-là, au prix de tant d'efforts, chez certains peuples privilégiés»*³⁹ Dans ce cadre, Pie résolument formulera l'argument contre le communisme en le dressant comme antipersonnaliste⁴⁰. Les premiers deux sujets qui occupent en fait la plus grande partie de l'encyclique, se rencontrent dans la réflexion sur la personne humaine qui donne la mesure du discours personnaliste⁴¹. Selon Pie XI le marxisme se heurte à deux erreurs : la mixture de la personne humaine et de l'individu et la perspective de l'homme uniquement en tant que phénomène social. Sous la profonde influence de la philosophie personnaliste en pleine

³⁸ Anthony RHODES, *op. cit.*, p. 135.

³⁹ *Divini Redemptoris*, article 1.

⁴⁰ V. CRISTIAN, *Paladinul Pacii: viața și doctrina Papei Pius XI*, Editura Ziarului „Farului Nou”, București, 1939, p. 170.

⁴¹ C'est Nicolai Berdiaev qui a accentué la typologie antipersonnaliste du communisme. Voir *Personne humaine et marxisme*.

affirmation à l'époque (les auteurs qui la raffinent sont Emmanuel Mounier et Jacques Mauritian), Pie considère que l'individu et la personne ne signifient guère la même chose. En tant qu'individu, l'homme appartient à son espèce du point de vue biologique et à la société du point de vue sociologique. En conséquence, l'individu constitue à la fois une part de l'ensemble et un être générique (catégorie dépendante de l'espèce et de la société)⁴². Le communisme s'arrête à ce niveau à cause de sa portée philosophique matérialiste qui se dote d'un caractère évolutionniste. En disant que la matière évolue c'est-à-dire qu'elle aboutit aux niveaux supérieurs par elle-même pendant le processus de transformation, le marxisme repose sur une contradiction : le plus qui sort du moins. En considérant l'homme uniquement comme produit de la matière, le communisme n'exclue pas seulement l'idée du Créateur, mais fait une confusion entre le vivant qui renferme le principe de mouvement en lui-même et le non vivant qui le reçoit du dehors⁴³. En tant que personne, l'homme se définit par rapport aux droits qu'il possède. Cette fois-ci, l'homme représente une catégorie spirituelle et religieuse, il fait parti de l'ordre naturel et social. Philosophiquement, l'homme est un tout entier. C'est précisément pourquoi Pie l'appelle microcosme⁴⁴. Dieu a doté l'homme généreusement de droits parmi lesquels la dignité humaine. La destruction de toute dignité de la personne humaine se traduit par la destruction de l'autorité et de la propriété. Selon Pie, la propriété et l'autorité constituent les deux expressions découlant de sa dignité. La propriété qui exprime l'aptitude de l'homme à disposer de la matière et l'autorité qui légitime la hiérarchie correspondant à son aptitude à commander à d'autres collectivités. Selon les commentateurs de l'encyclique, les principes d'autorité et de la hiérarchie que Pie justifie et sauvegarde en face du communisme reposent sur l'assertion que «chacun fait attendre les autres dans le domaine où il se trouve le plus fort»⁴⁵. Voilà la justification du pseudo idéal de rédemption que le communisme affiche et de sa portée utopique.

Concernant les remèdes, Pie suggère le retour à la vie chrétienne et la prise de résolutions pratiques, à savoir le détachement des biens de la terre et la charité chrétienne qui ne se fait que selon le principe de la justice sociale. C'est Pie XI qui a consacré le terme de justice sociale qui sera maintes fois utilisée par Jean Paul II. La justice sociale est le fait d'imposer aux membres de la communauté

⁴² *Ibidem*, p. 171.

⁴³ Mgr. Paul RICHAUD, *Le Pape et le communisme : commentaire de l'encyclique de S. S. Pie XI sur le communisme athée*, Desclée de Brouwer, Paris, 1937, p. 24.

⁴⁴ V. CRISTIAN, *op. cit.*, p. 172.

⁴⁵ Mgr. Paul RICHAUD, *op. cit.*, p. 45.

tout ce qui est nécessaire au bien commun⁴⁶.

C. Remarques conclusives

J'ai essayé ci-dessus de brosser les grandes lignes de ce que j'ai appelé l'anticommunisme doctrinaire. Avant d'investiguer la portée de l'encyclique qui exprime le mieux non seulement une conviction théologique, mais aussi un état d'esprit, j'ai relevé le contexte dont l'encyclique est issue, à savoir l'expérience personnelle du Cardinal Ratti et les relations diplomatiques entre le Vatican et la Russie. Avant d'aller plus loin dans cette investigation historique, il est important de souligner le fait que l'encyclique porte sur un autre type de discours contre le communisme. Si la doctrine sociale de l'Église dont tantôt je parlerai ne touche l'anticommunisme que par la théorie des concepts fondamentaux (la propriété, le capital, l'ouvrier, la société, la famille, etc.), l'encyclique *Divini redemptoris* est un cas singulier qui attaque frontalement le communisme. C'est Pie XI qui a dit qu'un homme ne peut point être à la fois communiste et catholique et, plus encore, c'est lui qui a assimilé le communisme au terrorisme. Cette attitude sera placée sur un plan second vers la fin du pontificat de Jean XXIII. Parmi les conséquences de cette teinte de discours se compte la possibilité de l'*Ostpolitik*, en d'autres termes, la politique vers l'Est du Vatican. Parmi les causes de ce changement, on peut énumérer l'arrivée à la Chaire de Saint Pierre d'un Pape libéré de l'expérience directe avec le communisme et, peut être même plus important, la détente Ouest–Est. Sans aucun doute, le Pape Jean Paul II, en dépit de ses contacts avec le communisme, privilégiera le discours social à l'anticommunisme doctrinaire.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 51.

Interpretări ale momentului 1 Decembrie 1918 în presa românească interbelică

Alexandru Mădescu

Presa românească a reflectat în paginile sale principalele sărbători ale mentalului colectiv românesc, cum ar fi: 10 mai, 24 ianuarie chiar și 1 mai, deși, interpretate nuanțat de principalele ziare din deceniile 3 și 4 ale secolului trecut. Sărbătoarea principală a colectivității românești a fost 1 Decembrie, zi care semnifică întregirea națională a României prin Unirea Transilvaniei la Vechiul Regat, după ce în cursul aceluiași an Basarabia și Bucovina se alăturaseră și ele României. 1 Decembrie însemna an de an comemorarea publică a Unirii, încercarea de a crea în jurul acestei date o unitate spirituală și națională. Articolele din presă referitoare la acest moment au fost variate, influențate atât de orientarea politico-ideologică a ziarului, de tipul publicației (gazete de informație, ale partidelor politice), precum și de ideile politico-ideologice ale autorilor articolelor, bineînțeles, dacă era cazul ca aceste articole să fie semnate, pentru că de multe ori ele nu erau semnate. Momentele în care sărbătoarea Unirii a fost foarte bine reliefată au fost aniversările decenale precum și cele semidecenale. În analiza mea mi-am propus să relievez două momente radical diferite de sărbătorire a momentului 1 Decembrie 1918; interpretările lui 1 Decembrie în presa anilor 1933 și 1943, adică la un deceniu și jumătate de la marele eveniment, și la 25 de ani, un sfert de veac de la o unitate națională care practic nu mai exista datorită rapturilor teritoriale din 1940. Am precizat că sunt două momente total diferite. 1933 este un an de pace la mijlocul perioadei interbelice, caracterizat prin existența regimului democratic, în ciuda ascensiunii forțelor de extremă dreapta, a crizei economice și a antagonismelor sociale care măcinau sistemul democratic interbelic. De asemenea, în ciuda cenzurii, exista o presă de partid care exprima opinia diferitelor formațiuni existente. 1943 este anul al treilea de când România luptă contra Aliaților de partea Axei, sistemul politic era unul autoritar, avându-l în frunte pe mareșalul Antonescu, partidele politice erau interzise, presa de partid nu mai exista. La cincisprezece ani de la Unire, în 1933, pe plan extern se remarcă ascensiunea la putere a național-socialismului și inaugurarea oficială a politicii de revanșă, pe plan intern este anul unor conflicte sociale acute cum ar fi grevele de la Grivița din ianuarie-februarie, ascensiunea Gărzii de Fier și conflictele grave între autoritățile statului și legionari. Presa anului 1933 trebuie analizată diferit în privința interpretărilor pe

care le dă momentului 1 Decembrie 1918. Există cotidiene orientate spre dreapta, cum ar fi *Universul*, altele cu orientare de stânga ca *Dimineața* sau *Lupta*, presa de partid, cum ar fi ziarurile principalelor partide politice – *Viitorul* (P.N.L.) și *Dreptatea* (P.N.Ț.), publicații ale grupărilor cu program social – *Lumea Nouă* (P.S.D.) și *Axa* (revistă cu orientare legionară). *Universul* din 2 decembrie 1933 publică în coloanele sale două articole referitoare la 1 Decembrie, unul dintre ele semnat Octavian Goga, având titlul îngroșat cu majuscule pe prima pagină, „15 ani de la Unirea Ardealului“. Un prim articol care probabil exprima poziția ziarului face referire la Mihai Viteazul și Unirea de la 1600, jertfele făcute pentru unitatea națională realizată în 1918; de asemenea, se precizează că Unirea s-a făcut conform principiilor stabilite de Marile Puteri învingătoare în 1918, principiile autodeterminării și naționalităților; amenințarea revizionismului nu este trecută cu vederea, fiind amintite instrumentele militare care vor menține unitatea (Mica Înțelegere) iar avertismentul ziarului împotriva revizionismului vizează atât Londra cât și Budapesta:

„În ziua istorică de 1 Decembrie 1918, românii adunați în glorioasa cetate a Albei Iulia, în care Mihai Viteazul intrase triumfător, în 1599 în fruntea oștirii sale și se proclamase domn al Ardealului, au sfărmat lanțurile robiei și au salutat cu bucurie ceasul mult dorit și așteptat de veacuri al liberării lor, ca și a celorlalte națiuni subjugate din fosta monarhie dualistă habsburgică. Prin actul de la Alba Iulia nu s-a proclamat numai unirea platonice sub forma unei dorințe; ci s-a decretat solemn nulitatea compromisului din 1867 prin care Ardealul a fost anexat la Ungaria, împotriva voinței întregii populații românești și alipirea pentru totdeauna tuturor teritoriilor cuprinse între Tisa și Carpați, la regatul României, în virtutea principiului naționalității și al dreptului de autodeterminare, recunoscute de puterile victorioase ca bază temeinică a păcii. În urma jertfelor grele făcute de români și de aliații lor, în cel mai cumplit război ce l-a cunoscut istoria omenirii, s-a clădit actuala Europă de drept. Astfel s-a integrat într-un organism puternic și unitar, România Mare, în frontierele sale firești, etnice și politice, care sunt și rămân inviolabile. Nimeni nu va putea zdruncina acest așezământ, armonios construit al patriei noastre; nimeni nu va cuteza nepedepsit, să violeze frontierele noastre și să nesocotească drepturile consființite de tratate. Acum, când agitatorii revizionismului încearcă din nou să reînvie epoca asupra popoarelor trebuie să știe toată lumea de la Budapesta până la Londra, ca românii, alături de Mica Înțelegere, își vor sacrifica viața, dar nu vor ceda un pic din teritoriul țării pe veci reîntregite! Dacă amicii agitatorilor, de oriunde vor fi ei, doresc dezlănțuirea războiului, n-au decât să o spună fățiș. Asupra lor va cădea răspunderea, căci frontierele noastre de astăzi se confundă cu vița liberă a poporului român pentru care s-au sacrificat

*opt sute de mii de vieți!*¹.

Articolul lui Octavian Goga din același ziar are o notă sumbră, sugerând un complot împotriva românismului care are două componente: pe plan intern, străinii, care subminează națiunea română și planul extern reprezentat de revizionism. Cauza ascensiunii minoritare ar fi reprezentată de decăderea de după 1918 până în 1933, a principiului național, „al vechiului nostru secret de familie” cum îi spune Goga. Finalul este mai optimist, redând încrederea într-o mult așteptată primenire națională:

„Bucuria pe care o simțeam întotdeauna la aniversarea adunării de la Alba Iulia, îmi pare astăzi încadrată într-un chenar de doliu. Iată, în sfârșit, că slăbiciunea noastră crescândă în opera consolidării de stat a ajuns la scadență. Lipsa unei idei conducătoare, la adăpostul căreia să se organizeze metodic patrimoniul unirii, după cincisprezece ani ne-a dat atmosfera actuală de depresiune autohtonă și hipertensiune minoritară. Uitați-vă împrejur, ambele flancuri ale regatului nostru de odinioară: se văd pe toată linia roadele nefaste ale eclipsei care de la război încoace a atins principiul național, vechiul nostru secret de familie. Străinismul triumfător și-a întins rețeaua care începe să ne strângă de gât. Firele urzite cu mult meșteșug se resimt peste capetele noastre. Paralel cu această subminare lăuntrică, se desfășoară planul de acțiune externă a dușmanilor noștri. O propagandă bine chibzuită pusă în serviciul cauzei lor împânzește continentul. Revizionismul în cercurile politice din Occident a atins proporții necunoscute încă. Vedeti, deci, cadrul în care se desfășoară sărbătoarea noastră. Sunt convins că tocmai această tristă păcădă va chema la viață germenul unei primeniri. România batjocorită trebuie să se smulgă din umilirea ei. Un vânt nou de înnoire începe să bată și gânduri proaspete se ridică din marele rezervor al mulțimii anonime. Românismul își va cuceri a doua oară albia lui, de astă dată definitivă”².

Un alt articol semnat Alexandru Lapedatu identifica drept cauze ale situației din anul 1933 criza materială și morală ce s-a abătut asupra lumii, dar și păcatele românilor, care ne-au făcut să credem că unirea este suficientă fără o politică de consolidare națională și dezvoltare economică; face un apel pentru ca „conștiințele românești de pretutindeni să se unească într-un puternic zid de apărare și de sprijinire a patriei”.³ *Calendarul* condus de Nichifor Crainic relatează și el despre Unire. Articolul semnat „Calendarul” prezintă actul Unirii ca pe un fapt „fatal”, de neevitat, fiind prin el însuși un act al firii:

„Fapta de la 1 decembrie 1918 depășește, prin forța ei de acțiune în evoluția poporului românesc, evenimentul provincial al unei manifestări de voință. Unirea sărbătorească ce ne reține în această

¹ *Universul*, 2 decembrie 1933.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

clipă prezumtivă, s-a produs din determinisme fatale, nu numai în românitătea adunată la Alba Iulia, unde se proclama alipirea Ardealului, Banatului și a ținuturilor Crișanei țării libere, ci și în inimile românești a celorlalte provincii subjugate stăpânirilor vitrege. Data fixă a evenimentului acaparează unirea cu două zile mai devreme produsă a Bucovinei, smulgerea întârziată din haosul unei revoluții trecătoare a Basarabiei. E ziua mării întrupări naționale, pe care Ardealul o prezidează cu justificată preferință, pentru că de la această dată forțele naționale, se pot socoti adunate pentru totdeauna în albia lor firească⁴.

Un alt cotidian de dreapta a fost *Cuvântul* condus de Nae Ionescu. Articolul „După 15 ani“, semnat „Cuvântul“, vorbește despre faptul că „Ardealul este victoria românească cea mai de preț“ și se critică politica „de speță inferioară“ din perioada 1918-1933:

„15 ani de politică mărunță, cotidiană, tristă între orizonturile inferioare, nu pot umbri un fapt făcut să treacă prin timpuri. Ardealul cucerit, Ardealul Marelui Rege Ferdinand, este și astăzi ca și atunci, în primul ceas, un miracol național în a cărui lumină va trăi pentru totdeauna istoria românilor. La o depărtare de un deceniu și jumătate, emoția regăsirii este aceeași, înobilată de sentimentul ca ce s-a făcut, pentru dreptate s-a făcut. Recâștigat ființei noastre fizic, reintegrat spiritului și culturii noastre, Ardealul rămâne victoria românească cea mai scumpă⁵“. Un alt articol este „1 Decembrie“ semnat de Vladimir Ionescu. Publicistul argumentează Unirea din perspectiva unei unități transcendente, spirituale care ar fi existat din punct de vedere etnic și lingvistic osificată de jertfele eroilor căzuți pentru unitatea politică de-a lungul timpurilor:

„Era mai mult decât o decizie românească, era o sentință a istoriei pe care oamenii o rosteau, dar care înfățișa nu numai voința lor, ci depășind-o, transcendând-o, voința tuturor dinainte de ei jertfiți în curgerea veacurilor pentru plinirea întregirii noastre. Astfel ziua de 1 Decembrie nu înregistra mai mult decât votul unei adunări și consimțământul generațiilor în viață, înregistra actul final, abutismul unei deveniri istorice pe care nimic n-o putuse împiedica și care se desăvârșea acum dintr-o poruncă mai presus de puterea omului. Sufragiul de la Alba-Iulia și de pe tot cuprinsul ardelenesc, sacrificiul eroic al ostașului din Vechiul Regat n-au fost decât ultimele etape ale unei sforțări, ale unei tendințe, ale unei voințe permanente, care în pofida vrajmășiilor și piedicilor vremelnice, se desfășurau irezistibile spre ținta firească: unitatea teritorială, politică a rasei⁶“. Apoi critica se îndreaptă contra clasei politice postbelice care nu s-a ridicat la înălțimea momentului Unirii, nu a înțeles noua realitate

⁴ *Calendarul*, 3 decembrie 1933.

⁵ *Cuvântul*, 2 decembrie 1933.

⁶ *Ibidem*.

teritorială, spirituală, etnică, economică și culturală:

„Căci înaintea noastră stătea o formidabilă operă ce se cerea realizată. Însuflețirea o aveam, firește. Ne-au lipsit, însă, conducătorii capabili să utilizeze în condiții optime uriașa forță pe care nația întreagă le-o pune la dispoziție pentru lucrarea de construcție a noului stat românesc. Căci cu toate marile însușiri ale unora dintre ei, ei rămâneau în vechea țară ca și în ținuturile alipite, oamenii zilei de ieri. Căci oricâtă sforțare ar fi prestat pentru înțelegerea noilor vremi, erau osândiți să fie depășiți de cerințele și realizările ceasului. De aici zigzagurile și ezităările, întoarcerile și întâzierile, falsificările și erorile care marchează acești cincisprezece ani. În ciuda acestor poticneli, pe deasupra greșelilor unei clase diriguitoare nepregătite pentru sarcina pe care i-o hărăzise împrejurările și a unor moravuri politice detestabile, vitalitatea noii alcături și resursele rasei și pământului românesc s-au afirmat cu o putere constructivă admirabilă. Ele au rețezat veleități care ne pândeau profitoare și au dezarmat intenții care ar fi voit să profite de cea dintâi carență a conștiinței și instinctului național. Astăzi primejdia din afară nu mai există. Dacă istoria a poruncit Alba-Iulia, cincisprezece ani de trăire a unității și opera de făurire a noii României mărturisesc mai puternic decât toate tâlcul și dreptatea actului de la 1 decembrie 1918”⁷.

Și presa cu orientare de stânga a avut în coloanele sale articole referitoare la ziua de 1 decembrie 1918. Articolele sale, pe lângă evocarea momentului Unirii, au o țintă antirevizionistă clară, de condamnare a Germaniei național-socialiste pe plan extern, precum și a organizațiilor naționaliste pe plan intern, care prin politica lor duc lumea la sfârâmarea tratatelor care garantează frontierele naționale; această politică naționalistă care caracterizează deceniul patru ar fi împotriva ideii de libertate și dreptate în concepția ziariștilor cu orientare de stânga. Articolul semnat „Lupta” din ziarul cu același nume trasează direcțiile de abordare ale stângii privind momentul 1 decembrie 1918:

„Se împlinesc acum 15 ani de la această dată care este și aceea a întemeierii noii României. Dacă o mie de ani de robie n-au putut împiedica venirea acestei date, nebuni sunt acei care cred că ea mai poate fi vreodată desființată din istoria națională a românilor. Pe veci fie sfânt sângele care a curs pentru dezrobirea aceasta milenară, pe veci rămână sfânt numele Regelui și patrioților care au condus românismul la această izbândă”⁸. Un alt articol semnat „Dimineața” atacă mult mai direct revizionismul, deși nu lipsesc fotografiile cu Alba Iulia, Cluj și vechea frontieră de la Turnu Roșu, materiale semnate de Ion Mihalache, Ion Inculeț, Dr. C. Angelescu, Dr. N. Lupu:

„Se împlinesc 15 ani, de la întregirea României. Anul acesta ziua

⁷ Ibidem.

⁸ Lupta, 2 decembrie 1933.

de 1 Decembrie are o semnificație mai adâncă decât oricând. Pentru că anul acesta s-a accentuat mai vârtos decât până acum propaganda revizionistă. Și pentru că anul acesta ideea de revanșă a prins mai mult teren. Triumful curentelor șovine, oricât de vremelnice ar fi, pune în primejdie grea ideea de pace și de așezare a continentului pe temeiul actualelor tratate. Pregătirile de război ale Germaniei hitleriste sunt evidente pentru toată lumea. 1 Decembrie, în această atmosferă grea de vrăjmășie, trebuie să însemne afirmarea categorică a păcii pe temeiurile ei actuale. Tratatul de pace de azi au izvorât din jertfa milioanele de morți din toate tranșeele, care au brăzdat pământul Europei. Toți aceștia au murit pentru o așezare mai bună și mai dreaptă. Cel ce se gândește să reînvieze, prin forță, nedreptele așezări din 1916, încearcă o nebunie. Iar acele curente care, aici, în România, se aliază inconștient unor asemenea mișcări dovedesc prin aceasta o totală lipsă de pregătire politică, o rătăcire criminală. 1 Decembrie cheamă masa poporului român să apere pacea și tratatele de pace. Această apărare nu se poate face decât în numele marilor principii, care au prezidat dezbaterile de la Versailles. Libertatea popoarelor, dreptul lor la autodeterminare, iată principiile legate de tratate, principiile legate de ideea de pace. Politica revizionistă și cea revanșardă nu pot fi combătute decât prin afirmarea ideii de dreptate și libertate⁹. De asemenea sunt articole referitoare la Unirea Iugoslaviei și Cehoslovaciei, partenerile din Mica Înțelegere ceea ce vrea să demonstreze unitatea și drumul comun al celor trei state pe drumul apărării *statu quo*-ului stabilit la Versailles.

Și partidele politice au reflectat în presa lor momentul 1 decembrie 1918. Principalele formațiuni, Partidul Național Țărănesc și Partidul Național Liberal (în continuare P.N.Ț. și P.N.L), au încercat să monopolizeze momentul, să reliefeze rolul lor în evenimente și să își atace adversarul. În general, articolele din organele de presă *Dreptatea* și *Viitorul* sunt îmbibate de ceea ce putem numi politicianism. În *Dreptatea*, articolul „1 Decembrie”, nesemnat, se referă la rolul frunțașilor P.N.Ț. În *Unire*, face o legătură între lupta de eliberare națională și democrația țărănească, forma viabilă pentru conducerea statului în opinia țărăniștilor, dar nu lipsesc nici atacurile la adresa liberalilor:

„Astăzi 1 Decembrie se împlinesc 15 ani de când Ardealul s-a alipit la patria mamă ca un comandament inexorabil al istoriei. Instrumentul politic prin care au vorbit destinele supreme a fost partidul național, prin corifeii săi Iuliu Maniu, Alexandru Vaida Voevod și Ciceo Pop, care au continuat lupta lor de eliberare națională printr-o luptă de ridicare a norodului la democrație, legalitate constituțională și înfrățire generală cu celelalte provincii [...] La Londra în urma unei bune susținute campanii, se pune cu îndrăzneală chestia revizuirii

⁹ *Dimineața*, 2 decembrie 1933.

tratatului de la Trianon. Trebuie să se știe, însă, că România Mare nu s-a creat prin tratatul de la Trianon și nici prin alte tratate internaționale. Ea este rodul voinței unanime a poporului de dincolo de Carpați, voința exprimată la 1 Decembrie 1918, a cărei aniversare de 15 ani o sărbătorim peste câteva zile. Această voință a creat România Mare, dictată de un destin superior. Și a fost porunca lui Dumnezeu ca să se înfăptuiască pentru a face dreptate neamului care a muncit și suferit pe aceste plaiuri. România Mare nu este numai înfăptuire politică, ci una morală [...]. Fără o democrație țărănească solidaritatea organismului nou creat este iluzorie. Și a fost o dovadă de un puternic și just instinct politic, că exponenții Ardealului politic s-au adresat pentru întemeierea unui instrument regnicolar de realizări practice și de gospodărire a țării tocmai mișcării țărănești din Vechiul Regat. Unirea patridului național cu cel țărănesc rămâne cea mai bună garanție de știință și putință a apărării patrimoniului național de la Alba Iulia. În fiecare an partidul național-țărănesc prăznuiește dat de 1 Decembrie [...]. Cu ce se prezintă partidul liberal în fața datei istorice de 1 Decembrie? Opinia publică nu-i sprijină în acțiunea lor. Ardealul, nu a găsit de cuviință să-l reprezinte în cabinetul lor: o eroare imensă în actualele împrejurări. Prin instaurarea liberalilor la conducerea treburilor publice, glasul țărănimii nu se mai aude nici el în înaltele sfere, iar plutocrația s-a așezat la banchet fără griji și fără pudoare. Aceasta, după 15 ani¹⁰.

Interpretarea țărănistă referitoare la 1 Decembrie este una mai mult decât subiectivă. Rolul partidelor național și țărănesc în înfăptuirea Unirii este fără îndoială unul important. Dar se ocultează rolul Alianților prin încercarea de aruncare în derizoriu a tratatului de la Trianon, care a însemnat pe plan internațional recunoașterea Unirii *de jure*. Apoi rolul P.N.L. este minimalizat, pentru țărăniști fiind doar un reprezentant al plutocrației, care odată venită la conducerea statului nu mai ține cont de dorințele majorității populației care era alcătuită din țărani. Această interpretare radicală a momentului 1 Decembrie are rolul de a descalifica P.N.L. în ochii opiniei publice, în speranța unei readuceri la putere a P.N.Ț. pe baza exploatării unei probleme sensibile pentru opinia publică românească interbelică: problema unității naționale. Exagerările privind rolul pozitiv al P.N.Ț. și denigrarea adversarului au clar un obiectiv electoral.

Liberalii au răspuns și ei la aceste atacuri. *Viitorul* prin articolul „Politica de unificare” prezintă politica liberală drept una pozitivă pentru „*sudura definitivă a provinciilor alipite*”¹¹ și se critică politica P.N.Ț. care ar avea o tendință regionalistă, contrară unității. Un alt articol, „Aniversarea Unirii Ardealului”, pune accentul pe toleranța românilor, repulsia pe care aceștia o simt față de ura de rasă, ceea

¹⁰ *Dreptatea*, 2 decembrie 1933.

¹¹ *Viitorul*, 3 decembrie 1933.

ce înfățișează un popor cu un spirit liberal accentuat, favorabil deci liberalismului. Sunt condamnate de asemenea manifestările revizionismului maghiar, dar în opinia liberalilor aceste manifestări nu pot duce la schimbări teritoriale, nu sunt un pericol pentru statul român:

„Hotărârea de unire a Ardealului a avut pecetea autentică a nobleței neamului nostru. Am dat de la început dovada că deși deveniți stăpâni ai situației ne repugnă ura de rasă, că înțelegem să fim toleranți față de cei de alte neamuri. Or, se știe că toleranța, ospitalitatea și regimul de libertate sunt virtuți ce nu caracterizează decât pe băștinași, pe autohtonul cu adânci rădăcini în pământul românesc. Astăzi aniversarea unirii Ardealului coincide cu manifestațiile din ce în ce mai furibunde promovate de revizionismul maghiar. Prin falsuri, calomnii, invenții ridicole și mai ales corupție, Ungaria feudală și-a creat pretutindeni cete de mercenari, care luptă împotriva integrității țării noastre. Primejdia propagandei dușmane o vedem, dar ea nu ne înspăimântă. Un popor care în ceasurile supreme ale biruinței a dat dovadă de atâta înălțare sufletească nu are de ce să se teamă. Dreptatea cauzei noastre e atât de limpede, încât orice argument sofist cade de la sine”¹².

Stânga radicală, prin intermediul ziarului *Lumea Nouă*, organ al Partidului Social-Democrat, nu face referiri la 1 Decembrie. Titlurile din preajma acestei zile au caracter predominant socialist, ocupându-se de problema alegerilor, problema exploatării țărănimii de către cămătari, lupta de clasă etc. *Îndreptarea*, organ al Partidului Poporului, *Axa*, revistă de orientare legionară, *Țara Noastră* (Partidul Național Agrar) nu fac nici ele, surprinzător, referiri la 1 Decembrie 1918.

*

Anul 1943 vine cu o perspectivă diferită în presa românească asupra momentului 1 Decembrie 1918. Datele problemei sunt acum altele. În primul rând este al treilea an de război alături de Germania și Puterile Axei. Articolele apărute în presă cu ocazia zilei de 1 Decembrie sunt concepute prin mărimea lor și titlurile de prima pagină să consolideze unitatea națională a națiunii ținând cont de momentele grele prin care trecea țara. Însă aceste articole nu uită să amintească de problema Transilvaniei de Nord-Vest, fără de care „*nimeni nu ne poate avea întregi, fără suflet*”¹³ cum se exprima vicepreședintele Consiliului de Miniștri, Mihai Antonescu. De altfel problema Ardealului de Nord este prezentă în toate articolele omagiale apărute cu ocazia a 25 de ani de la Unire. *Universul* având pe prima pagină titlul mare „Un pătrar de veac de la Unirea Transilvaniei”, apărut în 2 decembrie, are o sumedenie de articole referitoare la momentul 1 Decembrie 1918.

¹² *Ibidem*.

¹³ „1 Decembrie”, în *Universul* din 2 decembrie 1943.

Unul este semnat chiar „Universul“:

„De mult, de totdeauna, în sufletele celor de dincolo și dincoace de Carpați, în mințile celor care vorbeau aceeași limbă, în inimile cărora pulsa același sânge, adânc înrădăcinată era ideea unității și toți cărturarii vremii, toate marile personalități ale neamului, considerau că prima datorie a vieții lor este să țină mereu trează conștiința națională, mereu aprinsă flacăra unității naționale în vederea realizării mult așteptate a visului milenar al unirii. Providența a făcut ca din pleiada bărbaților de inimă, bărbaților cu adevărat simț patriotic despre care vorbea așa de frumos marele rege, să-și afirme la momentul oportun voința ca mandatari ai aspirațiilor naționale, oameni întregi ale căror nume vor rămâne vecinic întipărite în amintirea generațiilor ce vor veni: Ion I. Brătianu, Take Ionescu, Nicolae Filipescu, ostași ca Averescu și Prezan, iar dintre cei de partea cealaltă a Carpaților, Ciceo Pop, Vasile Goldiș, d-nii Iuliu Maniu, Al. Vaida, Aurel Vlad [...] Cum s-a precizat încă de pe atunci, pe baza realităților incontestabile, unirea a fost o operă de voință manifestată de populația țării, tratatul de la Trianon nefăcând altceva decât să ratifice voința creatoare și liber exprimată a populației Transilvaniei“¹⁴.

Se observă și aici că se neglijează rolul victoriei aliate din Primul Război Mondial, mai ales în contextul luptei comune a României de partea Axei la momentul Decembrie 1943. România Mare nu ar fi fost creată de tratatele de pace de după 1918, ci datorită voinței liber exprimate a poporului român din Transilvania care era majoritar, la care s-a adăugat și voința unor minorități naționale cum ar fi cea a sașilor. Spre deosebire de alte articole mai ales a celor care aparțineau înainte de presa de partid, în articolul din *Universul* sunt recunoscute meritele unei pleiade mai largi de oameni politici care au contribuit la realizarea Unirii. Un alt articol de data aceasta mult mai profund în semnificații și de asemenea mult mai politizat este „1 Decembrie“, semnat de Mihai Antonescu:

„Un sfert de veac de la marea unire după veacuri de zbuțuită suferință în Carpații noștri care ne sunt leagăn și stăpân și din care nicio putere de pe lume nu ne va putea clinti. Un sfert de veac de la sfânta și dreapta unire care a mărturisit tuturor că unitatea pământului românesc nu este o împlinire convențională pe care s-o poată face și desface un tratat, ci o așezare a dreptății, a voinței noastre, a istoriei și nevoilor Europei, pe care nimeni nu o poate atinge fără a lovi onoarea noastră, dreptatea și înseși legile Europei [...]. Transilvania nu este pentru noi un pământ, un teritoriu, o provincie. Transilvania suntem noi toți, este sufletul nostru și nimeni nu ne poate avea întregi, fără suflet“¹⁵.

Alături de ideea unei unități naționale, care nu ține cont de tratate,

¹⁴ *Universul*, 2 decembrie 1943.

¹⁵ *Ibidem*.

ci de voința poporului român, este prezentă și ideea unei recuperări a Transilvaniei pierdute în august 1940 care ar fi leagănul națiunii române. Se face aluzie la Germania care nu poate avea pentru totdeauna un aliat de nădejde în România dacă nu va face în așa fel încât țara să-și regăsească sufletul care este Transilvania. Sunt și articole care evocă istoricul momentului 1 Decembrie, fotografiile reprezentative mai ales din Alba Iulia și ale personalităților care au participat la actul Unirii, modul cum s-a sărbătorit în țară și în Capitală evenimentul, rolul armatei în Unire toate acestea în numărul din 2 și 3 decembrie 1943 al aceluiași ziar, *Universul*. Alt cotidian care a reflectat în paginile sale momentul 1 Decembrie 1918 a fost *Timpul*. Din sumedenia de articole apărute pe prima pagină în numărul din 2 Decembrie 1943 cel mai interesant este cel semnat T și intitulat „Unirea”. Și acest articol face referire clară la ideea nerenunțării la idealul național așa cum a fost el conturat în Decembrie 1918, ceea ce însemna recuperarea Transilvaniei de nord-vest:

„Și atunci, într-o Europă în plin război de răsturnătoare perspective, grija de a păstra ființa statului român în fundamentul lui politic, a precumpănit firescului elan care ne-ar fi zvârlit, apărători neînfricați dar jertfe în pură idealitate, la hotarele ce ni le dăduse dreptatea, după atâta zbuclium și năduf, sânge și moarte. Au trecut de atunci trei ani în care sacrificiile noastre, sacrificii întru recâștigarea aceleiași dreptăți, au dovedit mai ales începând din 22 iunie, îndeajuns setea noastră de dreptate. Am socotit că jertfa noastră oricât de mare pentru Răsărit, nu poate fi zadarnică pentru Apus. În cele 30 de luni de crâncen război, pe care neamul l-a dus și-l duce încă încrezător în temeiurile marii lui cauze, nădejdiile noastre au fost cu atât mai ardente cu cât mai nebiruită a fost puterea noastră de dăruire pe frontul Răsăritului [...] Ce-a de-a 25 aniversare a marelui act de la Alba Iulia ne dă astăzi, în această răscruce de destine certitudinea că neamul românesc trebuie să viețuiască în întregul său în dreptele lui hotare, așa cum au fost ele timp de 22 de ani. Această convingere au avut-o înaintașii noștri și au izbândit la 1 Decembrie 1918. Această convingere o nutrim noi astăzi, cu întărite temeiuri. Așa să ne ajute Dumnezeu!”¹⁶.

În același număr apar decretul Unirii, felul cum s-a înfăptuit Unirea, felul cum s-a sărbătorit Unirea la București, cuvântările lui Iuliu Maniu și ale regelui Ferdinand cu prilejul momentului 1 Decembrie 1918, fotografiile ale personalităților participante la actul Unirii și ale personajelor istorice: Mihai Viteazul, Horea, Cloșca, Crișan, toate acestea întinse în primele cinci pagini ale *Timpului*. Numărul din 3 Decembrie 1943 al aceluiași cotidian are ca motto „Pe-al nostru steag e scris Unire” și relatează despre festivitățile din țară: comemorarea de la Alba Iulia, Te-Deumul de la Patriarhie, Manifestările de la sala „Aro”, comemorarea de la Ateneul Român

¹⁶ *Timpul*, 2 decembrie 1943.

unde au participat și refugiații români din Ardeal.

Presa românească interbelică a avut viziuni diferite față de un eveniment așa de important pentru conștiința istorică românească, cum a fost 1 Decembrie 1918. Încercările de a interpreta momentul au dus de cele mai multe ori la denigrarea adversarului politic, la minimalizarea rolului său în actul Unirii, în contextul luptelor politice de la începutul anilor '30. De asemenea o mare parte din interpretările momentului Unirii au eludat importanța recunoașterii Unirii prin intermediul sistemului de pace stabilit după 1918. Opiniile potrivit cărora Unirea a fost rodul dreptății milenare și al unității etnico-spirituale a românilor nu sunt satisfăcătoare. Bineînțeles că aceste elemente nu pot fi negate, dar contextul internațional de la sfârșitul Primului Război Mondial poate fi considerat primordial. Altfel, Unirea ar fi fost realizată mai devreme fără a ține cont de factorii externi. Anul 1943, care reprezintă un sfert de veac de la momentul Unirii, vine cu o nouă perspectivă asupra momentului 1 Decembrie 1918.

Acum nu mai sunt importante denigrarea adversarului politic care de altfel nici nu mai există, cât crearea unei unități și a unui moral ridicat în contextul agravării situației internaționale a României din cauza înfrângerilor suferite de armatele germano-române pe frontul de Răsărit. Momentul 1 Decembrie 1918 tinde să devină punctul cardinal de sprijin pe plan moral și sufletec, pentru a reda încrederea în destinul românilor ca neam și în dreptatea cauzei lor care până la urmă va izbândi. Se spera probabil într-o întoarcere de situație asemănătoare cu cea de la sfârșitul lui 1918. De data aceasta, din păcate destinul României va fi tragic și necruțător.

Activitatea Mișcării Legionare în județul Covurlui (1927 - 1933). Lideri locali, tehnici de propagandă, succese electorale

Florin-Răzvan Mihai

Istoriografia occidentală, cu precădere cea anglo-saxonă, s-a orientat către analiza comunităților locale, incluzând aici sate, orașe ori regiuni restrânse, genealogii, comunități etnice și religioase. Stricto sensu, *local history* ar însemna studierea istoriei unei localități. Considerăm însă că se poate contribui la cunoașterea istoriei unui oraș sau județ și printr-o istorie politică, cu atât mai mult cu cât, urmărind cazul Mișcării Legionare se surprind evenimente care țin și de cultură politică și aspecte sociale.

Despre Mișcarea Legionară la nivel local s-a scris puțin în România. Amintim totuși câteva studii: Puiu Bordeiu, „Crearea primelor structuri legionare în Dobrogea 1932-1933“, în *Studii istorice dobrogene*, Constanța, 2003 și „Participarea partidului «Totul pentru Țară» în Dobrogea, la alegerile parlamentare din decembrie 1937“, în: *A.D.*, 2000; Vasile Iucal, „Prezențe legionare în Ungheniul interbelic“, în *Cugetul*, 2003; Gheorghe Miron, „Aspecte privind mișcarea legionară din Vrancea în perioada interbelică“, în *Cronica Vrancei*, Focșani, 2003. Marele avantaj în acest caz ar fi desigur utilizarea surselor arhivistice locale. Ni se oferă astfel posibilitatea de a descoperi capacitatea de mobilizare a elitelor locale legionare, migrația politică a acestora – unde este cazul –, metode specifice de propagandă.

În cazul nostru, deși nu am avut acces la documente provenind din Arhiva Județeană Galați, am apelat la multe alte surse disponibile, precum presa locală, legionară și nu numai, memorii, documente aflate în patrimoniul Arhivelor Naționale Istorice Centrale (fondurile Ministerul de Interne Diverse, Inspectoratul General al Jandarmeriei, Directoratul General al Poliției, Ministerul de Justiție – Comisia Electorală Centrală) și literatura de specialitate despre Mișcarea Legionară.

Începuturile mișcării extremiste de dreapta sunt timpurii în zona Galați. De aici provenea o serie de combatanți activi ai Ligii Apărării Naționale Creștine (L.A.N.C.), studenți antisemiți la Iași în anii '20, printre care îi menționăm pe Mille Lefter¹ și pe Dumitru Cristian.

¹ Fost student al Facultății de Drept din Iași în 1923. A fost unul dintre studenții bătuți de prefectul Manciu, care a fost asasinat apoi de C. Z. Codreanu, în octombrie 1924. În 1927, după înființarea Mișcării Legionare, Mille Lefter va fi unul dintre

Aceștia vor organiza primele cuiburi legionare gălățene și vor finanța revista *Pământul strămoșesc* (alături de alți gălățeni: Spiru Peceli, Mihail Marinescu, Gheorghe Potolea, Margareta și Gheorghe Marcu, Ana Drăgoi, I. Gh. Teodosiu)².

Pentru perioada de început a Mișcării locale dispunem de informații prețioase din volumul memorialistic *Pentru legionari*, scris de Corneliu Zelea Codreanu. Aflăm astfel despre primele „bătălii” propagandistice din zonă și remarcăm că gălățenii, numeroși și activi, erau de la acea dată o forță în Mișcare.

Pentru anii 1927–1928, Codreanu menționează existența „Cetățuiei Iulia Hasdeu” din Galați, organizație a femeilor legionare, care „lucra de mână și vindea pentru a strânge bani”. Fondurile colectate astfel, completate cu alte donații, s-au dovedit esențiale pentru supraviețuirea Mișcării Legionare, aflate în pragul falimentului financiar.

De asemenea, pentru vara anului 1928, Codreanu menționează și o altă structură, Frățiile de Cruce gălățene, care munceau în schimburi, în două tabere de muncă, la grădiniaria de la Doamna Ghica și la cărămidăria din Ungheni. „Acolo ne învățam să învingem greutățile, va rememora mai târziu Codreanu. Ne oțeliam voința. Ne întăream trupurile și ne deprindeam cu viața aspră și severă, în care nici o plăcere nu-și mai avea loc în afară de aceea a mulțumirii sufletești. Acolo a venit Frăția de Cruce de la Galați cu Țocu, Savin Costea și celelalte frații”³.

Spre sfârșitul anului 1929, C. Z. Codreanu a decis extinderea influenței Mișcării Legionare, inițiind astfel „campanii” și întruniri politice pe raza județului Covurlui și de acolo, spre Basarabia. În vara aceluși an, „Căpitanul” petrecuse mult timp în compania Frățiilor de Cruce gălățene și focșănene, cu care executase „marșuri” în întreaga Moldovă de nord. La 8 noiembrie 1929, dată esențială în cronologia legionară, când membrii grupării aniversau patronul spiritual – Arhanghelul Mihail –, a început campania din nordul județului Covurlui. Atunci a avut loc prima manifestare publică a Legiunii. Mai târziu, C. Z. Codreanu își va aminti: „Cuiburile se înmulțiseră

simpatizanții acesteia. În calitate de președinte al L.A.N.C. din Galați, se adresa astfel legionarilor, într-o scrisoare adresată revistei *Pământul strămoșesc*: „Lumina vie a legiunei va da căldura și elan mișcării, care va merge crescând și îngrozind dușmanul. Sunt alături de voi, împreună vom merge mereu înainte, către ziua biruinței, când vom înfige deasupra tuturor instituțiilor românești steagul cu Svastica.” Vezi: M. I. Lefter, *După mare'ngrigorare, mare bucurie*, în: *Pământul strămoșesc*, anul I, nr. 4, p. 7.

² *Pământul strămoșesc*, anul I, nr. 5, p. 15; vezi și numerele următoare, rubrica „Mulțumiri”. Mulți dintre covurluieni făceau parte din „Comitetul celor 100”, care plăteau câte 100 lei lunar timp de un an, pentru achitarea ratelor camionetei Legiunii, „Căprioara”.

³ Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari*, Timișoara, Gordian, 1993, p. 349.

pe toată întinderea țării. Se simțea acum nevoie de întrebuintărea și stimularea acestor mici forțe, mișcarea începută. Singura cale legală care putea să ne ducă la măsuri de stat pentru rezolvarea probleme jidănești, era calea politică. Ea presupunea contactul cu masele populare. Bun sau rău, acesta era drumul pe care legea ni-l pune la dispoziție și pe care, mai devreme sau mai târziu, trebuia să pășim. Cu Lefter și cu Potolea am fixat prima întrunire legionară la Târgul Berești din nordul județului Covurlui, pentru data de 15 decembrie⁴.

Conform planului stabilit, în seara zilei de 14 decembrie 1929, Codreanu a fost întâmpinat în gara târgului de fruntașii legionari Mille Lefter, Gheorghe Potolea, care l-a găzduit, și Tănase Antohi. A doua zi dimineața un maior de Jandarmerie și un procuror sosiți de la Galați l-au anunțat pe Codreanu că nu avea aprobare pentru a ține întruniri politice: „Măsura dvs. este samavolnică, s-ar fi adresat atunci Codreanu celor doi funcționari. Este în afara legii și nu mă voi supune. În sfârșit, după mai multă discuție, mi s-a aprobat să țin întrunirea, dar să nu fac dezordini⁵”.

Propaganda legionară s-a desfășurat după tipicul descinderilor în mediul rural. „La ora 10 dimineața am apărut pe creasta de deasupra târgului, 50 de călăreți“, scria Codreanu. „De acolo, în coloană de marș, cântând, am coborât în târg. Lumea ne-a primit cu mare însufletire. Din casele creștinilor ieșeau românii și ne turnau căldări cu apă în cale, după vechiul obicei, ca să ne meargă în plin pe drumul nostru. Ne-am dus din nou în curtea lui Nicu Bălan, unde ar fi trebuit să aibă loc prima întrunire. Acum eram peste trei mii de oameni. N-am ținut întrunire. Am dat călăreților, unora dintre ei, câte o amintire de la mine. Lui Nicu Bogatu i-am dat tabachera mea, făcută în închisoarea de la Văcărești. Lui moș Chirculiță i-am dat o zvastică. [...] După Focșani, aici va fi al doilea stâlp al Mișcării Legionare⁶”. Cu aceeași ocazie, doi gălățeni pătrundeau în conducerea centrală legionară. Codreanu i-a numit pe Mille Lefter și pe Gheorghe Potolea în Consiliul Suprem al Legiunii, pe Nicu Bălan în Statul Major al Covurluiului și pe Dumitru Cristian, șeful legionarilor de pe Valea Horincii⁷.

Din Berești, marșul legionar a continuat în satele Meria și Slivna, spre estul județului. În satul Meria, Codreanu, însoțit de Lefter și alți trei legionari, s-a adresat locuitorilor câteva minute în curtea bisericii, preferând un discurs religios, cu un ton mesianic: „Să ne

⁴ *Ibidem*, p. 364.

⁵ *Ibidem*, p. 365.

⁶ *Ibidem*, p. 367.

⁷ La finele anului 1929, Legiunea primea în rândurile ei gălățeni precum Tănase Antohi, Dumitru Cristian, V. și N. Bogatu, Chiculiță, Băgu, Hasan, Bourceanu, familia Pralea din Foltești. Vezi C. Codreanu, *Cărticica șefului de cuib*, partea 13, punctul 82.

unim cu toții, bărbați și femei, să ne croim nouă și neamului nostru o altă soartă. Se apropie ceasul de înviere și mântuire românească. Cel ce va crede, cel ce va lupta și suferi, va fi răsplătit și binecuvântat de neamul acesta”⁸. Periplul covurluian a continuat cu localitățile Slivna, la 4 km de Meria, unde a fost întâmpinat de liderul local Teodosiu, și Comănești, a cărei organizație locală era condusă la acea dată de legionarii din Slivna și Gănești, unde a fost întâmpinat de Dumitru Cristian. Grupul condus de Codreanu se mărise, vreo 15 legionari din plasa Horincii alăturându-se spontan „Căpitanului”.

Un moment important în evoluția organizației Gărzii de Fier din județul Covurlui a avut loc la 17 octombrie 1930, odată cu apariția publicației locale *Biruința*, cu sediul redacției în strada Rămășcani nr. 9, de care răspundea avocatul Aurel Ibrăileanu. Pe prima pagină, un articol semnat „Biruința”, expunea de la început crezul politic al redacției. Conform editorialului, ziarul urma să prezinte „adevărul trist” pe care publicațiile locale puse „în slujba politicianilor, fie în slujba jidanilor” l-ar fi ocolit pentru a favoriza „raiul comunist”. „Foaia noastră locală apare pentru a strânge rândurile cât mai apropiate pentru ca să nu mai fie induși în eroare oamenii noștri în special de la sate de către politiciani”, își mai propuneau gazetarii. „Ideea noastră va învinge în mod indiscutabil pentru că în slujba ideii noastre – în care suntem noi – nu știm să ne dăm înapoi. Pe monumentul ce voim să-l înălțăm și-l vom înălța – va fi scris «Biruința»”⁹. Tot în județ, la Scântești, apărea *Glusul țaranului*.

Avanpost al propagandei legionare

Începând cu anul 1930, organizația legionară de Covurlui a devenit un avanpost pentru propaganda politică în județe și regiuni învecinate, precum sudul Basarabiei (Cahul, Tighina), Dunărea de Jos (Brăila, Tulcea), R. Sărat, Tecuci, dar și în zone îndepărtate ale țării, cum a fost cazul Maramureșului.

Responsabilitatea administrativă a gestionării primelor centre legionare în sudul Basarabiei a revenit organizației de Covurlui. Locuitorii județului Cahul, simpatizanți ai Legiunii, se puteau înscrie la Mille Lefter (răspunzător și de localitățile Galați, Independența, Pechea, Cudalbi) și cei din județul Ismail la A. Ibrăileanu (care avea în subordine Berești, Gănești și Oancea, centre din Covurlui).

La sfârșitul anului 1930, în luna decembrie, Codreanu a hotărât inițierea unei puternice campanii de propagandă în Basarabia, împărțită în acest scop în trei zone: nord (Soroca, Bălți și Hotin) - responsabil preotul Georgescu Edineți, centru (Lăpușna, Orhei și Tighina) – profesorul Matei Dănilă, Constantin și Totu, și sud (Cahul, Ismail și Cetatea Albă) – C. Z. Codreanu și legionarii din

⁸ C. Z. Codreanu, *Pentru legionari*, Timișoara, Ed. Gordian, p. 366.

⁹ *Biruința*, anul I, nr. 1, 17 octombrie 1930, p. 1.

Galați¹⁰. Ultimii urmau să intre în Basarabia prin Reni, vizând cu precădere coloniile germane și orașul Bălți, pentru atragerea cât mai multor membri ai L.A.N.C.-ului. Preocuparea Gărzii de Fier pentru atragerea de simpatizanți în Basarabia a rămas constantă, o notă informativă a Siguranței, din 22 octombrie 1932, avertizând asupra intențiilor lui Codreanu de a organiza un grup de 200 „legionari călăreți“, domiciliați în Covurlui, care să plece în marș spre Ismail și Cetatea Albă. Legionarii ar fi trebuit conduși chiar de către Codreanu, punctul terminus al marșului urmând a fi Tighina¹¹.

O altă zonă în care s-au afirmat propagandiștii legionari gălățeni a fost Maramureș și Borșa. Despre „descinderea“ acestora din iulie 1930, a relatat ulterior preotul Ion Dumitrescu-Borșa: „După vreo două săptămâni, au sosit la Borșa patru elevi de liceu. Erau din Galați, din Frăția de Cruce, înființată și condusă de Mihail Stelescu. Erau trimiși de acesta din ordinul lui Codreanu ca să organizeze nuclee legionare în Borșa și Maramureș și să facă propagandă legionară. Aveau ca șef pe Constantin Savin. Era în ultimul an al Liceului Comercial din Galați, ceilalți – Constantin Dumitrescu (câțiva ani mai târziu și-a adăugat în coada numelui „Zăpadă“) era în clasa a VII-a, Ghiță Costea și Andrițoiu – erau în clasa a V-a. [...] Au intrat în Borșa cântând: «Venim de la Dunărea albastră și lină, venim că suntem legionari», un marș legionar¹². În uniformă legionară, cămașă verde, centură cu diagonală, erau mândri. Strângând ceva tineret, i-a învățat cântece și marșuri legionare, apărând încolonați militărește, treceau țațoși prin Borșa spre Moisei, urmând ca mai târziu să mărșăluiască și prin alte sate“¹³. Tinerii conduși de Savin au provocat dezordini, fiind arestați alături de șapte legionari originari din Borșa.

Conform documentelor de arhivă, în aceeași perioadă, în județul Covurlui, Garda de Fier căpătase popularitate mai ales printre tineri (studenți, liceeni, șomeri). Între 1930 și 1933, organizația cunoaște o extindere numerică fără precedent, ajungând să surclaseze numeric L.A.N.C. din localitate, principalul concurent politic.

O notă a Jandarmeriei din 2 august 1930 este sugestivă în acest sens. Potrivit informațiilor, la acea dată, ființa în Galați „Batalionul întâi Arhanghelul Mihail“, aflat sub controlul direct al lui Codreanu, condus de studentul Mihail Stelescu. Formațiunea număra 500 de

¹⁰ A.N.I.C., Fond Ministerul de Interne Diverse, Dosarul nr. 9/1930, f. 274.

¹¹ A.N.I.C., Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, Dosarul 3/1932, f. 4.

¹² Ultimele trei strofe ale marșului erau: „Venim de la Dunărea albastră și lină/Venim că suntem la aman./La noi toți de jale au inima plină./Stăpân e păgânul jidan./Dar fruntea semeată și al vostru braț călit./Va învinge dușmanul curând./Și Ștefan veni-va la ceasul cel sortit./Să aducă și spada-i la rând./Suntem dunăreni voinici fără teamă./Ce știm neînvinși să luptăm./Și acum când la luptă Legiunea ne cheamă./Trăiască Corneliu strigăm“.

¹³ Ion Dumitrescu-Borșa, *Cal troian intra muros. Memorii legionare*, București, Editura Lucman, f.a., p. 31-32.

membri, distribuiți în 36 de cuiburi. În restul județului Covurlui, se aflau în evidența autorităților alți 500 de legionari, care făceau parte din 30 de cuiburi¹⁴. În 1931 un alt Batalion legionar era semnalat la Berești; pe lângă acesta, la nivelul întregii țări mai existau încă 9 „batalioane“, la Câmpulung, Turda, Iași, Fălciu, Dorohoi, Cahul, Borșa, București și Orăștie.

În ceea ce privește orientarea socio-profesională a membrilor Batalionului I, un document emis de Ministerul de Interne, care ia în considerare 30 de membri, deși se referă la un eșantion restrâns de legionari, relevă preponderența muncitorilor (50%) și șomerilor (20%), categorii sociale ușor de radicalizat din punct de vedere politic¹⁵.

În Galați, propaganda legionară se desfășura cu intensitate mai ales printre tineri, liceeni și studenți. La 5 august 1930, șase tineri au fost cercetați la Circumscripția nr. VII din oraș pentru tulburarea liniștii publice pe strada Vezuviului, la orele 22. Unii dintre ei erau elevi ai liceului „V. Alecsandri“ din localitate¹⁶. În paginile *Biruinței*, incidentul era descris astfel: „Niște elevi de liceu, pe la ora 9 seara, cântau un cântec din care domnului subcomisar Manga, așa scrie în procesul verbal încheiat de domnia sa, i s-a părut că elevii cântau ca toți jidanii să fie omorâți la primăvară. Tinerii au fost arestați și trimiși după Legea Micului Parchet și conform Legii Mârzescu să fie judecați pentru că – glăsuia mandatul de arestare – «au ațâțat populația creștină contra celei evreiești» (jidănești). Natural că au fost achitați“¹⁷.

Un caz mai grav, nesancționat în vreun fel de autoritățile locale, a avut loc la 29 august 1932, când un grup de 20-25 de legionari a bruscat și a dezarmat un gardian public. Conduși de Savin Onofrei (student la Academia Comercială din București) și Virgil Coroi (Facultatea de Matematică din Iași), studenții au protestat în strada Domnească împotriva piesei „Pe frontul Mărășești, nimic nou“, ce urma să se joace în limba idiș în aceeași seară și care primise aprobarea garnizoanei. Pentru ca protestul să nu degenereze în conflicte de stradă, autoritățile le-au interzis gardiștilor orice manifestație, dar în învâlmășeala creată la sfârșitul piesei, comisarul ajutor Marin Sorescu și gardianul public Avram Băgu au fost loviți, iar gardianul Stelian Ionescu dezarmat de revolver. Tot mai curajoși, legionarii s-au reunit la statuia lui Costache Negri, unde au fost arestați V. Coroi, Ovidiu Constantinescu, Petre Țocu, elevul Gheorghe Anghelescu, șomerii Tudorel Gheorghiu și Vasile Agache și muncitorii Nicolae

¹⁴ A.N.I.C., Fond Ministerul de Interne Diverse, Dosarul nr. 9/1930, f. 78. Activitățile curente ale cuiburilor erau predarea unor materii despre mișcarea comunistă și doctrina antisemită, și a unor noțiuni de geografie, fizică și chimie și „teme practice de luptă“.

¹⁵ *Ibidem*, f. 226 – 227.

¹⁶ *Ibidem*, f. 108.

¹⁷ *Biruința*, anul I, nr. 1, 17 octombrie 1930, p. 2.

Lăpușneanu și Ștefan Țocu, toți membri ai Gărzii de Fier. În urma cercetărilor, a fost arestat chiar și liderul local Aurel Ibrăileanu. Noi incidente au avut loc în fața sediului Chesturii de Poliție, provocate de legionarii care cereau eliberarea celor reținuți¹⁸. În ciuda gravității actelor comise, toți cei arestați au fost eliberați.

Numeroși adepți avea Garda de Fier și printre elevele de gimnaziu¹⁹. Materiale de propagandă, cum ar fi „Cele cinci legi fundamentale ale cuibului“, erau aduse uneori chiar de către Codreanu pentru a fi împărtășite printre elevii școlilor secundare locale²⁰.

Anul 1930 marchează și ascensiunea politică a legionarului Mihail Stelescu, care va deveni aghiotantul lui Corneliu Codreanu. Originar din Galați, se alăturase Frățiilor de Cruce încă din 1925. Stelescu îi va aminti mai târziu lui Codreanu, în 1935, după excluderea sa din Legiune: „Primul județ organizat din care s-au risipit băieții ce-au ridicat mișcarea a fost Covurluiul, județ organizat de mine, când nici nu ne cunoșteam încă. Primele cântece au înflorit acolo, pe malul Dunării, ca și primele cuiburi de băieți“²¹. În scurt timp, a devenit legătura organizației locale cu centrul din București, unde se deplasa de multe ori²². O notă a chestorului Poliției Galați, Ion Amărăscu, înaintată Ministerului de Interne, nedată, dar emisă probabil în septembrie 1930, menționa o astfel de vizită a lui Stelescu, atent supravegheată de G. Stoian, informatorul Siguranței, infiltrat printre gardiști²³. Dintr-o altă notă, emisă la 8 octombrie 1930, aflăm că legionarii gălățeni Stelescu și Stoian (nu putem stabili cu precizie dacă nu cumva era chiar informatorul) „au fost transferați la București pentru organizare ca fiind elementele cele mai distinse și buni organizatori“.

Circumscripția Covurlui, un fief electoral legionar

Rezultatele electorale ale Mișcării Legionare, la alegerile generale din 1931-1932, demonstrează că circumscripția Covurlui a fost de la început un fief politic gardist.

La 1 iunie 1931, pentru prima oară de la înființare, Garda de Fier, organizația politică a Legiunii Arhanghelul Mihail, a participat la alegeri generale, sub titulatura „Gruparea C. Z. Codreanu“. Printre cele 17 circumscripții în care s-au depus liste de candidaturi la Camera Deputaților, s-a aflat și Covurlui, unde se alegeau 7 deputați.

Dintre candidații legionari, doi erau impuși de la „centru“: profesorul Ion Zelea Codreanu, tatăl „Căpitanului“, vechi militant al

¹⁸ A.N.I.C., Fond I.G.J., Dosarul nr. 3/1932, f. 7-8.

¹⁹ *Galații noi*, 10 ianuarie 1931, p. 3.

²⁰ A.N.I.C., Fond M. I. Diverse, Dosarul nr. 9/1930, f. 229.

²¹ „Scrisoare deschisă adresată de Mihail Stelescu lui C. Z. Codreanu“, în *Cruciada Românismului*, anul I, nr. 18, 4 aprilie 1935, p. 1.

²² A.N.I.C., Fond I.G.J., Dosarul nr. 3/1932, f. 229.

²³ A.N.I.C., Fond M. I. Diverse, Dosarul nr. 9/1930, f. 198.

Partidului Naționalist Democrat și ulterior al L.A.N.C., „cap de listă“, și inginerul Gheorghe Clime, și el fost membru al L.A.N.C, pe cea de-a treia poziție. Completau lista M. Lefter, șeful organizației, pe poziția a doua, și alte cadre locale: Aurel Ibrăileanu, Gheorghe Totolici (preot din Smulți), Crăciun Teodorașcu și Alecu L. Mocanu²⁴.

În mod surprinzător, devansând partide precum P.N.Ț., Partidul Poporului și P.S.D., „Gruparea C. Z. Codreanu“ a fost votată de 3.084 alegători, cuantificând 10.61% din totalul voturilor²⁵. Doar două partide erau mai bine cotate în circumscripția Covurlui: Uniunea Națională (43.68 %) și P.N.L. Gheorghe Brătianu (14.94 %). Principalul concurent ideologic al Gărzii de Fier, L.A.N.C., a obținut doar 1.72 % (502 voturi). De altfel, trebuie spus că în ultimii ani, Liga lui A. C. Cuza înregistrase o diminuare drastică a popularității în întreaga țară. De exemplu, în circumscripția Covurlui, L.A.N.C. scăzuse constant în opțiunile electoratului: 1926 (1742 voturi, 6.59 %), 1927 (723 voturi, 2.60 %), 1928 (596 voturi, 2.14 %), 1931 (502 voturi, 1.72 %). În condițiile în care procentul absenteiștilor a rămas constant (25.40 % în 1928 și 26.35 % în 1931), iar votanții tradiționali ai stângii și partidelor evreiești nu alegeau în nici un caz un partid cu o ideologie pronunțat anticomunistă și antisemită, este de presupus că, în această circumscripție, pe lângă votanți ai L.A.N.C., Garda de Fier a atras și alegători ai „partidelor istorice“ (P.N.L., P.N.Ț., P. Poporului, P. Țărănesc Lupu).

În 1931, în circumscripția Covurlui, „Gruparea C. Z. Codreanu“ a obținut al patrulea rezultat electoral, fără a reuși totuși alegerea vreunui deputat. Alte scoruri favorabile, peste media generală obținută pe țară, au mai fost înregistrate în circumscripțiile Cahul, Câmpulung, Ismail, Turda.

Dincolo de forța organizatorică a Legiunii Arhanghelul Mihail în Covurlui, o altă explicație a succesului electoral rezidă și în comportamentul favorabil al autorităților locale, care au evitat orice imixtiune în procesul electoral. De altfel, la sfârșitul alegerilor, liderii legionari au mulțumit public lui Dan Sărățeanu, prefectul județului, și maiorului Niculescu, comandantul Legiunii de Jandarmi Covurlui.

Iată cum anunța ziarul *Biruința* „victoria“ electorală din Galați: „În Covurlui, unde orașul e complet înstrăinat, iar județul, în afară de o singură plasă unde avem organizație, totuși în Covurlui am luat 3.081 voturi. [...] Dacă alegerile în toată țara ar fi fost libere pe jumătate ca la Covurlui, nu numai că am fi luat 2% pe țară, dar am fi luat în unele județe majorități absolute“²⁶.

Interesante sunt și informațiile publicate de aceeași sursă,

²⁴ *Monitorul Oficial*, Nr. 131, 10 iunie 1931, p. 5159.

²⁵ A.N.I.C., Fond Ministerul Justiției, Comisia Centrală Electorală, Dosarul nr. 13/1931, f. 60-62.

²⁶ *Biruința*, anul II, nr. 1, 15 iunie 1931, p. 1.

în legătură cu sumele cheltuite de Mișcarea Legionară în timpul campaniei electorale în circumscripțiile Covurlui, Ismail și Cahul. Conform cifrelor, Garda de Fier ar fi cheltuit în cele trei județe mai-sus menționate 43.267 de lei, dintre care doar 7.407 pentru Covurlui²⁷. Ca de obicei, fondurile proveneau din donații făcute de legionarii înstăriți, aceiași din anii trecuți: S. Peceli, Gh. Potolea, Aurel Ibrăileanu, M. Lefter, Gh. Totolici.

În primăvara anului 1932, mobilizarea exemplară din timpul campaniei pentru alegerile parțiale din circumscripția Tutova, a permis Mișcării Legionare alegerea deputatului Ion Zelea Codreanu²⁸. La Tutova, cuibul gălățean „G. Dima“ a contribuit, de exemplu, cu 6 „muschetari“ la propaganda electorală.

În același an, legionarii au participat la alegerile generale din 17 iulie. Analizând configurația listei de candidaturi a „Grupării Zelea Codreanu“ în circumscripția Covurlui remarcăm că, față de alegerile generale din 1931, cu excepția lui Ion Zelea Codreanu, păstrat primul pe listă, ceilalți candidați, toți originari din județ, erau noi: Mihail Stelescu, Ion Miron, Haralambie Fus, Ion Nedu, Gheorghe Potolea, Dumitru Cristian²⁹. Explicația este simplă: Gh. Clime, A. Ibrăileanu și Mille Lefter, toți candidați la Covurlui în 1931, au fost distribuiți în 1932 pe alte liste electorale, pe primele poziții. Astfel, Gh. Clime a candidat la Muscel, primul pe listă, și la Iași, al treilea, A. Ibrăileanu a fost numit „cap“ de listă la Brăila și Ismail, în timp ce Mille Lefter era al doilea pe lista de la Cahul, după Corneliu Zelea Codreanu. La Senat, la Covurlui, candidat era Spiru Peceli, care nu a fost ales.

În urma contabilizării buletinelor de vot, a reieșit că „Gruparea Corneliu Zelea Codreanu“ a obținut 6.077 de voturi (19.54%), plasându-se imediat după P.N.Ț. De altfel diferența dintre cele două partide politice era infimă, de numai 144 de voturi³⁰. În ciuda acestui rezultat strâns, datorită sistemului complicat de distribuire a mandatelor, ținându-se cont și de rezultatele electorale pe întreaga țară, Garda de Fier s-a ales cu un singur deputat de Covurlui, Mihail Stelescu, prin cedarea primei poziții de către profesorul Codreanu. Au mai fost aleși: M. Lefter (Cahul), C. Z. Codreanu (Neamț), Ion Niculcea (Suceava) și Ion Zelea Codreanu (Tutova).

Trebuie precizat că, în afara circumscripțiilor Turda și Covurlui, în celelalte fiefuri electorale tradiționale, Garda de Fier a pierdut voturi. O posibilă explicație, oferită de istoricul german Armin Heinen, ar fi că prin depunerea a 36 de liste (dublu față de 1931), forța propagandei

²⁷ *Ibidem*, p. 3.

²⁸ Mai înainte, la 31 august 1931, C. Z. Codreanu fusese ales deputat în urma alegerilor parțiale din circumscripția Neamț.

²⁹ *Monitorul Oficial*, Nr. 173, 26 iulie 1932, p. 4511.

³⁰ A.N.I.C., Fond Ministerul Justiției, Comisia Centrală Electorală, Dosar nr. 14/1932, vol. II, f. 1.

legionare, până atunci concentrată în câteva puncte, s-a dispersat.³¹

Pentru a eficientiza utilizarea fondurilor, Garda de Fier a renunțat la participarea la alegerile locale, așa cum s-a întâmplat în cazul alegerilor județene și comunale, desfășurate în zilele de 4-5 decembrie 1932. Într-un comunicat emis de către Comitetul Executiv al Gărzii de Fier Covurlui, semnat de către A. Ibrăileanu, S. Peceli și Gh. Potolea, se recomanda gălățenilor să voteze cum credeau de cuviință, dar ținând cont de următoarele criterii de selecție a candidaților: „cinste, dragoste de comună, județ, țară și dezinteresare”³².

În această perioadă, Garda de Fier a continuat însă propaganda. Cu aceeași intensitate și constanță ca în timpul campaniilor electorale, propaganda legionară a vizat mai ales mediul rural, fără a neglija marile orașe. La 3 noiembrie 1932, C.Z. Codreanu și M. Stelescu au încercat să pătrundă cu forța în târgul Berești, care fusese izolat din cauza unei epidemii de febră aftoasă, incidentul soldându-se cu rănirea plutonierului de jandarmerie Ciobanu și arestarea a patru membri ai Gărzii de Fier (Bourceanu, T. Antohi, Gh. Potolea, D. Cristian)³³.

În aceeași lună, la Galați, Brăila și Focșani, gardiștii au organizat ample manifestații. La Galați, Codreanu și ceilalți deputați ai Gărzii, au ajuns la 13 noiembrie 1932, cu remorcherul „Frații Moor“, fiind întâmpinați solemn de Garda de onoare a drapelului Batalionului I Covurlui. Întonând „Chemarea legionarilor“, demonstranții au afișat pancarte pe care scria „Trăiască deputații Gărzii de Fier!“ și „Bine ați venit!”³⁴. De aici, deplasându-se pe străzile Portului, colonel Boyle și Domnească, legionarii s-au îndreptat spre sala cinematografului Paradis, condus de Gârbea și preferat de Mișcarea Legionară pentru că era proprietatea unui creștin. La întrunire au participat peste 1800 de persoane. Spiru Peceli a prezidat adunarea, iar Iliescu, conducătorul legionarilor brăileni, Ibrăileanu, Ion Miron (în numele meseriașilor români), Neculai Nechita (muncitor), Ștefan Frățilă (muncitor) și profesorul Ion Zelea Codreanu au luat, pe rând, cuvântul. Dacă tatăl lui Codreanu a lăudat performanțele electorale și organizatorice ale legionarilor gălățeni, Mihail Stelescu și-a asigurat „Căpitanul“ că „tinerimea de astăzi e dispusă să biruie sau să moară“. Ultimul a vorbit Corneliu Codreanu care a criticat numărul mare al miniștrilor, a pledat pentru sancțiuni contra „tâlhărilor banului public“ și a cerut românilor „mari sacrificii”³⁵.

Un important moment în evoluția organizației legionare de

³¹ A. Heinen, *Legiunea Arhanghelul Mihail*, București, Humanitas, 1999, p. 207.

³² *Biruința*, anul III, nr. 3, 27 noiembrie 1932, p. 1.

³³ A.N.I.C., Fond M. I. Diverse, Dosarul nr. 8/1933, volumul II, f. 80; Fond D.G.P., Dosarul nr. 113/1932, f. 12.

³⁴ A.N.I.C., Fond M. I. Diverse, Dosarul nr. 8/1933, volumul II, f. 81.

³⁵ *Biruința*, anul III, nr. 3, 27 noiembrie 1932, p. 1.

Covurlui a avut loc la 5 ianuarie 1933, cu ocazia Congresului de la Focșani. Atunci s-a decis ca Mihail Stelescu, excedat de sarcinile de deputat, să cedeze conducerea Batalionului I Legionari lui Constantin Savin.

Imediat, noul lider a dispus câteva măsuri: obligativitatea șefilor de cuiburi de a prezenta în scris la sediul batalionului situația cuiburilor, de a raporta înființarea unor cuiburi noi, de a achiziționa cămăși verzi pentru toți³⁶, de a da bani pentru cumpărarea camionetei „Dunărea“. De asemenea, șefii de cuiburi erau convocați la o întrunire pentru 18 ianuarie, la sediul Batalionului. Constantin Savin a numit în funcția de secretari ai Batalionului pe Ion Neculai și Gh. T. Costea, corespondent pe Ion T. Popescu, aghiotant al comandantului pe Emil Brumă, toți devenind automat și șefi de cuiburi³⁷.

Pentru activitatea intensă propagandistică, Savin cita cuiburile „George Dima“, „Alexandru Vlahuță“, „Romeo Popescu“ și „Decebal“. În plus, cuibul G. Dima, care participase cu 6 „muschetari“ la campania electorală din județul Tutova din 1932, urma să formeze Garda Drapelului Batalionului. Tot mai autoritar, dedicat principiului disciplinei față de lider, Savin le ordona legionarilor din Batalion: „Nici un cuib nu poate funcționa fără împuternicirea mea. Nici un legionar nu are permisiunea să poarte uniforma decât cu aprobarea mea“³⁸.

La numai o săptămână după acest ordin, activitatea legionară a primit o lovitură puternică. La 4 februarie 1933, la aproape o lună de la instalare, guvernul Vaida declara „starea de asediu în municipiile București, Cernăuți, Galați, Iași, Timișoara, Ploiești, precum și în regiunile industriale din județul Prahova“ (articolul I). Conform articolului II, „atribuțiile de poliție și de siguranță generală a statului se vor exercita de către personalul polițienesc (...) cu comandanții Corpurilor de armată sau diviziile respective“. Crimele și delictele în contra siguranței statului, a Constituției și a ordinii publice urmau să fie anchetate de Parchetul Militar și judecate de către Tribunalul Militar.³⁹

Cazurile de obstrucționare a propagandei gardiste s-au înmulțit simțitor în această perioadă. În comuna Cavadinești, de exemplu, agentul Enac Felea a pătruns în casele locuitorilor și le-a rupt calendarele legionare de pe pereți; în comuna Balintești notarul și secretarul comunei, simpatizanți ai Gărzii de Fier, au fost pârâți de către jandarmul din localitate prefectului de județ și „au suferit

³⁶ Urmău să fie folosite fondurile rezultate de la plugușor și din vânzarea biletelor la concertele corale.

³⁷ *Biruința*, anul IV, nr. 3, 24 ianuarie 1933, p. 2.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Ioan Scurtu (coordonator), Dana Beldiman, Natalia Tampa, Corneliu Beldiman, Tiberiu Tanase, Cristian Troncotă, *Ideologie și formațiuni de dreapta în România, vol. III: 5 ianuarie 1931 - 7 iunie 1934*, București, I.N.S.T., 2002, p. 149.

consecințe“; în comuna Foltești, șeful de post „a ajuns factorul poștal ce face cursa Foltești – Oancea din urmă și i-a luat din geantă un sul de manifeste trimis [...] pentru Neculai Antache din Oancea“.

Cu ocazia unei vizite în comuna Băneasa, la 19 februarie 1933, C. Z. Codreanu a recomandat organizației de Covurlui să suspende temporar activitatea, trecând simultan la reorganizarea cuiburilor și atragerea tinerilor fără ocupație⁴⁰. Același lucru l-a susținut și în timpul consfățuirii desfășurate la sediul Gărzii de Fier din strada Traian nr. 9, la 2 aprilie 1933. Codreanu a cerut atunci legionarilor să fie disciplinați, să nu poarte uniforme pe perioada stării de asediu și să ofere autorităților informații despre „elemente comuniste“, acțiune prin care să demonstreze că „sunt devotați patriei și neamului“⁴¹.

Propaganda legionară a continuat pe alte căi, prilejuite de cununiile religioase dintre membrii mișcării. La nunta Marcelei T. Șerban și a lui Petre I. Vicol, legionar din Băneasa (jud. Covurlui), au participat C.Z. Codreanu și frunțași gardiști brăileni, gălățeni și nemțeni, precum Iliescu, Ibrăileanu, Eșanu, Lefter, Potolea, Neculai Antache.

La 17 martie 1933, informatorii Siguranței anunțau intențiile Mișcării Legionare de a întreprinde, în luna mai, marșuri în comunele rurale din județele Tutova și Covurlui (organizate de batalioanele Galați și Bârlad), Cetatea Albă și Tighina. Inspectoratul local de Poliție caracteriza Garda de Fier din Galați drept o organizație cu „cadre puternice și o activitate precisă“. Pe timpul stării de asediu, organele de ordine au notat însă absența propagandei de masă din partea legionarilor⁴².

În 1933, s-a înființat organizația legionară a Dunării de Jos, formată din județele Covurlui, Brăila, Tulcea și Ismail, rolul conducător revenind gardiștilor gălățeni. Comandant al regiunii a fost numit Aurel Ibrăileanu, care în această calitate, printre altele, împărțea exemplare din *Cărticica șefului de cuib* și semna carnetele de identitate (pentru care fiecare legionar contribuia cu 5 lei).

Dintr-o notă a Ministerului de Interne reiese că, la 6 martie 1933, exista în Galați cuibul condus de Ion Popescu, de aproximativ 60 de membri, din care s-a recrutat o „echipă a morții“, formată din: Ion Popescu (lăcătuș), Savin Constantin (student), Ilie Măcelaru și D. Costi⁴³.

La 6 august 1933, A. Ibrăileanu l-a numit pe studentul Petrică Țocu în funcția de comandant al Corpului Legionar Galați, pe Tică Condeescu, comandant al Corpului Legionar Ismail, pe Alexandru

⁴⁰ A.N.I.C., Fond M.I. Diverse, Dosarul nr. 8/1933, vol. I, f. 174.

⁴¹ *Ibidem*, f. 185.

⁴² *Ibidem*, f. 170. În document, se mai preciza că L.A.N.C. nu desfășura nicio activitate, „având cadrele și organizația însăși în descompunere“.

⁴³ *Ibidem*, f. 116.

Ceapraz în fruntea Corpului Legionar Brăila și pe Simion Miron, din Bolboca, în plasa Reni⁴⁴. Până la instalarea în funcție a comandantului V. Silaghi la Tulcea, legionarii din localitate ascultau tot de Ibrăileanu.

Prin metode obișnuite de colectare a fondurilor, prin donații, la începutul anului 1933, legionarii din regiunea Dunării de Jos au achiziționat camioneta „Dunărea“. Festivalurile reprezentau o altă sursă financiară indispensabilă. La 12 februarie 1933, la Galați, Frăția de Cruce „Dunărea“ și Cetățuia „Oltea Doamna“ au organizat un festival în căminul cultural din „Sfinții împărați“, sub președinția părintelui econom Cosma. Programul conținea o conferință despre Spiru Haret a profesorului Caraman, recitări de poezii și reprezentația piesei istorice „Cetatea Neamțului“, în trei acte, de Vasile Alecsandri, regizată de legionarul Remonto. Din totalul de 700 de lei, 300 au revenit căminului, iar 400 pentru achiziționarea camionetei⁴⁵. De asemenea, legionara Radomir a organizat „o expoziție de pictură și lucru manual“, fondurile strânse cu acea ocazie fiind trimise la București, unde se construia Casa Verde. La fel s-a procedat la 27 august 1933, cu banii rezultați la „chermeza“ din grădina Müller, când s-au strâns 3000 de lei.

Din luna septembrie, legionarii din zona Dunării de Jos beneficiau și de o camionetă Fiat tip 505 Colonial, primită de la doamna Sătnescu, din comuna Puești (județul Tutova), care a intrat imediat în reparație radicală la Atelierul brăilean Bărbulescu.

Începând cu 14 noiembrie 1933, prin instalarea guvernului liberal condus de I. Gh. Duca, adversar neîmpăcat al organizației de extrema dreapta, Garda de Fier primea o altă lovitură. Campania electorală din iarna aceluși an a fost probabil cea mai violentă din istoria interbelică a României. La 9 decembrie 1933, Legiunea Arhanghelului Mihail și Garda de Fier au fost scoase în afara legii și listele electorale anulate. A urmat apoi un val de arestări, a cărui dimensiune este neclară, din păcate, la acest moment al cercetării. Potrivit declarațiilor Guvernului, 1700 de legionari ar fi fost arestați, în timp ce sursele legionare avansau cifre ce se ridicau la peste 10.000 de arestați. Nu deținem date nici despre numărul legionarilor gălățeni închiși în această perioadă.

Cert este că măsura guvernului liberal a declanșat un război deschis între Mișcarea Legionară și guvernul Duca, care a culminat în mod tragic cu asasinarea prim-ministrului. La 29 decembrie 1933, trei legionari, care au rămas în istorie drept Nicadorii, formă prescurtată a numelor – Nicolae Constantinescu, Ion Caranica și Doru Belimace –

⁴⁴ *Biruința*, anul IV, nr. 14, 10 septembrie 1933, p. 2.

⁴⁵ Menționăm și alți donatori: Robu Gheorghe, avocatul Stan Păpușă, studenții legionari ieșeni originari din Covurlui, organizați în Frăția Academică Iancu Jianu, condusă de Simion Lefter.

I-au ucis pe politicianul liberal, pe peronul gării Sinaia. Istoria Gărzii de Fier va intra după acest moment într-o altă etapă, evoluând spre un partid de masă. A contribuit la aceasta și gestul comis cu sânge rece de fostul student al Academiei Comerciale, gălățeanul Nicolae Constantinescu⁴⁶.

Câteva concluzii se impun la sfârșitul acestui studiu, care va fi continuat cu un altul despre evoluția Mișcării Legionare în județul Covurlui, în perioada 1933-1941.

Eforturi organizatorice ale lui C. Z. Codreanu în județul Covurlui pot fi identificate încă din primii ani de existență ai Legiunii Arhanghelul Mihail (1927-1929). Câțiva lideri locali, membri ai L.A.N.C., au sprijinit și, ulterior, s-au înscris în formațiunea condusă de cel supranumit „Căpitanul“. Acești politicieni, printre care amintim pe Spiru Peceli, Gh. Potolea (președinte al L.A.N.C. secția Berești), Mille Lefter (președinte L.A.N.C. în județul Covurlui), au asigurat și o mare parte din fondurile Legiunii în primii ani de activitate și nu numai. De exemplu, în septembrie 1928, comercianții Peceli și Potolea, acționari la Banca L.A.N.C., au cedat acțiuni Legiunii în valoare de 8000 de lei, terenuri și, în plus, au făcut numeroase donații reprezentând sume mai mici.

Esențială s-a dovedit experiența gardiștilor din Covurlui în cadrul Mișcării Legionare. La centru, au activat M. Stelescu (aghiotant al lui C. Z. Codreanu și deputat), Spiru Peceli (membru al Senatului Legiunii), avocatul Mille Lefter (șef al organizației de Covurlui, membru al Consiliului Suprem al Legiunii Arhanghelului Mihail), avocatul Aurel Ibrăileanu (șef al organizației de Covurlui, membru al Consiliului Suprem al Legiunii Arhanghelului Mihail), Gh. Istrate (comandant al Frățiilor de Cruce), Gh. Potolea (membru al Consiliului Suprem al Legiunii Arhanghelului Mihail). Mulți alții s-au „remarcat“ prin fanatism; printre care aceștia îi menționăm pe C. Dumitrescu-Zăpadă, elev care a încercat să îl ucidă pe Emil Socor, directorul ziarelor *Adevărul* și *Dimineața*, pe Nicolae Constantinescu, asasinul lui I. Gh. Duca, pe Ion Popescu și Constantin Savin, artizanii „Echipei Morții“ din Galați.

Organizația legionară de Galați a obținut rezultate electorale excelente, care au făcut din circumscripția Covurlui un fief politic al Gărzii de Fier. Din 1929, secția a devenit un centru al regiunii Dunării de Jos, de răspândire a propagandei legionare în județele Brăila, Tulcea, R. Sărat, Ismail, Cahul, dar și mai departe, în ținutul Maramureșului.

⁴⁶ A.N.I.C., Fond D.G.P., Dosarul nr. 103/1933, f. 190.

Foamea din Ucraina din anii 1932-1933 – „holodomor“ – demersuri de recunoaștere la nivel național și al organizațiilor internaționale

Vadim Guzun
Ovidiu Năftănăilă

Subiectul foametei din URSS din anii 1932-1933 a transcens planul academic înainte ca dezbaterea să fie epuizată și are reverberații în plan politico-diplomatic. RSS Ucraineană și ulterior, Ucraina ca stat independent, au desfășurat demersuri de recunoaștere și de condamnare a tragediei, inițial în plan intern, ulterior în plan extern.

Din rațiuni metodologice, nu ne propunem să analizăm cauzele, condițiile, amploarea, problema responsabilității, consecințele unor evenimente istorice incontestabile, acestea constituie încă subiect de dezbateră. Accesul la documentele din arhivele statelor ex-sovietice va contribui la elucidarea aspectelor controversate, inclusiv la stabilirea elementelor privind răspunderea pentru milioanele de victime ale tragediei.

Studiul vizează o documentare a demersurilor de recunoaștere și de condamnare a foametei din RSS Ucraineană din anii 1932-1933, în plan intern și la nivelul organizațiilor internaționale, analiza evoluției tipologiei discursului oficial ucrainean, a proiecției acestuia asupra percepției opiniei publice, cât și poziționarea unor actori internaționali față de subiect.

Cercetarea a fost determinată de lipsa unor lucrări pe această temă în România și, mai ales, de vehicularea unor date eronate sau controversate referitoare la inițiativele Ucrainei și la problematică în general. Instrumentele de lucru utilizate sunt documente ale unor organizații internaționale și surse publice.

I. Demersuri la nivel național

Prima referire oficială la foamea din RSS Ucraineană din 1932-1933 se regăsește în raportul prim-secretarului Comitetului Central al Partidului Comunist al RSS Ucrainene, V. Șcerbițkii, din 25 decembrie 1987, prezentat cu ocazia *celei de-a 70-a aniversări a instaurării puterii sovietice în Ucraina*. Potrivit raportului „forțarea ritmului, metodele preponderent administrative, încălcările flagrante ale principiului voluntariatului, deformarea liniei [politice] cu privire la mijlocași și la lupta împotriva culacilor au complicat

foarte mult situația în sate. S-a mai adăugat seceta. Toate acestea au determinat serioase dificultăți în asigurarea cu produse alimentare la sfârșitul anului 1932 – începutul anului 1933, iar într-un șir de sate – foametea¹.

Prin hotărârea din 16 ianuarie 1990, Comitetul Central al Partidului Comunist al RSS Ucrainene „recomandă ziarelor, revistelor, televiziunii și radioului să asigure relatarea corectă, obiectivă, pe baza materialelor documentare, a evenimentelor legate de foametea din anii 1932-1933”².

Foametea din 1932-1933 a preocupat elita ucraineană și după obținerea independenței³. Primul președinte al Ucrainei post-sovietice, Leonid Kravciuk⁴, a inclus subiectul în dezbaterea publică, prin catalogarea foametei drept „genocid împotriva propriului popor”, în cadrul manifestărilor prilejuite de cea de-a 60-a comemorare a „holodomorului”. În marja Conferinței științifice internaționale (Kiev, 9-10 septembrie 1993), acesta arăta că foametea din 1933 a fost o acțiune planificată împotriva poporului ucrainean, în care au fost implicați și conducătorii RSS Ucrainene. L. Kravciuk consideră că foametea a fost un genocid împotriva propriului popor, „dar conform directivelor unui alt centru”⁵. Președintele Comitetului pentru organizarea Conferinței, N. Jilinskii, a arătat că numărul victimelor a fost de 7,5 milioane, din care 4,5 milioane „pierderi directe”⁶.

Motivul foametei a fost preluat ca obiectiv prioritar de administrațiile prezidențiale ulterioare. Cu ocazia celei de-a 65-a comemorări a „holodomorului”, prin decretul președintelui Leonid Kucima⁷ din decembrie 1998, în Ucraina se instituie *Ziua memoriei victimelor Holodomorului*, care se celebrează în ultima sâmbătă a lunii noiembrie. Începând cu anul 2000, aceasta devine *Ziua memoriei victimelor Holodomorului și a represiunilor politice*.

În mesajul către poporul ucrainean rostit cu ocazia *Zilei memoriei victimelor foametei și a represiunilor politice* din 24 noiembrie 2002, L. Kucima, declara că „Holodomorul și represiunile politice planificate și orchestrate de regimul comunist au amenințat însăși existența națiunii ucrainene”. Ca urmare a „genocidului împotriva

¹ *Голодомор 1932 - 1933 гг. Предание информации о Голодоморе гласности. Публикации 1930-х годов*, <http://lies.ucoz.ua/index/0-18>, (16 aprilie 2009).

² Kulcițkii, S., *Cauzele foametei din 1933 din Ucraina-2*, în „Зеркало Недели”, Nr. 38, 4-10 octombrie 2003, <http://www.zn.ua/3000/3050/42742/>, (16 aprilie 2009).

³ La 16 iulie 1990 a fost adoptată Declarația privind suveranitatea de stat a Ucrainei, iar la 24 august 1990 a fost proclamată independența Ucrainei.

⁴ Președinte al Ucrainei în perioada decembrie 1991 – iulie 1994.

⁵ *Голодомор 1932 — 1933 гг. как геноцид: пробелы в доказательной базе*, http://www.kerchrada.gov.ua/032/032_003.doc, (14 aprilie 2009).

⁶ Kulcițkii, S., *De ce urmărirea să ne distrugă? Stalin și Holodomorul Ucrainean*, Kiev, Editura Grupului ucrainean de presă, 2008, pag. 27.

⁷ Președinte al Ucrainei în perioada 19 iulie 1994 - 23 ianuarie 2005.

poporului ucrainean“, o cincime din populația rurală a Ucrainei a murit în 1932-1933. Cauzele tragediei sunt identificate în teroarea prin înfometare, ca răspuns la rezistența țăranimii ucrainene la colectivizarea generală⁸.

În discursul președintelui L. Kucima, foametea continuă să fie caracterizată în termeni generali precum „holodomoruri“, cu referire la foametea din URSS din anii 1921-1923 și la cea din 1946-1947. Este momentul în care sunt luate primele măsuri care urmăresc implementarea unei strategii de conștientizare, de condamnare publică, de particularizare la nivelul societății ucrainene⁹ și la cel al comunității internaționale exclusiv a foametei din Ucraina din 1932-1933 „ca unul dintre cele mai mari – ca număr al victimelor – genociduri din istorie“¹⁰.

La 28 noiembrie 2002, în preajma *celei de-a 70-a comemorări a foametei din Ucraina*, pentru prima dată, Rada Supremă a calificat și a condamnat evenimentele ca „politică de genocid desfășurată la nivel de stat de liderii regimului totalitar sovietic împotriva cetățenilor Ucrainei“¹¹. La 14 mai 2003, deputații ucraineni au aprobat raportul vice-premierului D. Tabacinik în care se arăta că „Holodomorul anilor 1932-1933 a fost organizat în mod premeditat de regimul stalinist și trebuie să fie condamnat public de societatea ucraineană și de comunitatea internațională, după numărul victimelor, ca una din cele mai mari fapte de genocid din istoria omenirii“¹².

La 6 decembrie 2002, președintele L. Kucima a emis Decretul nr. 393 privind *Măsurile adiționale în legătură cu cea de-a 70-a*

⁸ *Address by President of Ukraine Leonid Kuchma to Ukrainian People on the Day of Memory of victims of famine and political repressions*, <http://www.president.gov.ua/eng/activity/zayavinterv/speakto/114407592.html>, (16 aprilie 2009).

⁹ Riabchuk, Mykola, *Holodomor: The Politics of Memory and Political Infighting in Contemporary Ukraine*, Harriman Review, vol. 16, no. 2, november 2008. Conform sondajelor de opinie realizate în anul 2003, 13% din populația Ucrainei nu cunoștea nimic cu privire la subiectul foametei, în timp ce 12% din subiecți au refuzat să răspundă.

¹⁰ Association of Ukrainians in Great Britain, *Acknowledging the Holodomor in Ukraine*, <http://www.augb.co.uk/acknowledging-the-holodomor-in-ukraine.php>, (16 aprilie 2009).

¹¹ Potrivit reglementărilor internaționale, prin genocid se înțelege orice act comis cu intenția de a distruge, în întregime sau parțial, un grup național, etnic, rasial sau religios. Pentru calificarea foametei ca genocid este necesară, pe lângă alte condiții, stabilirea neechivocă a intenției făptuitorului ca prin înfometare, să distruge grupul împotriva căruia este îndreptată. O astfel de determinare poate fi făcută doar în cazul unei proceduri jurisdicționale (la nivel național sau internațional). Vezi și *Convenția ONU privind prevenirea și sancționarea crimei de genocid* din 9 decembrie 1948, <http://www.hrweb.org/legal/genocide.html>.

¹² Kulcițkii, S., *День (Украина): Голодомор 1932—1933 гг. как геноцид: проблемы в доказательной базе*, <http://orthodoxy.org.ua/uk/2008/11/20/20504.html>, (4 mai 2009). Din numărul de 410 deputați înregistrați au votat în favoarea raportului 226, minimul necesar pentru adoptare.

comemorare a Marii Foamete (Holodomor) din Ucraina, care prevede ridicarea la Kiev a unui *Memorial al victimelor Holodomorurilor și represiunilor politice* și trasează sarcini Guvernului privind elaborarea „unui complex de măsuri pentru a determina comunitatea internațională să recunoască holodomorul din 1932-1933 din Ucraina drept o tragedie majoră în istoria umanității”¹³.

În continuarea demersurilor predecesorului său, la 11 iulie 2005, președintele Victor Iușcenko a însărcinat guvernul ucrainean să înființeze Institutul Memoriei Naționale și să propună Radei Supreme dezbaterăa unui proiect de lege privind foamea din Ucraina din 1932-1933. Deși la nivelul principalelor forțe politice ucrainene s-au înregistrat poziții principial divergente¹⁴, la 28 noiembrie 2006, Rada Supremă a adoptat *Legea privind Holodomorul anilor 1932-1933 din Ucraina*.

Făcând trimitere la *Convenția privind sancționarea crimei de genocid din 1948*, legislativul ucrainean califică „holodomorul” din Ucraina din 1932-1933 ca „genocid împotriva poporului ucrainean” și decide că negarea publică a acestuia reprezintă „profanare a memoriei milioanele de victime ale Holodomorului, ofensare a demnității poporului ucrainean și este ilegală”. Autoritățile de stat centrale și locale sunt obligate „să contribuie la consolidarea și dezvoltarea națiunii ucrainene, a conștiinței sale istorice, la răspândirea informațiilor despre Holodomorul anilor 1932-1933 din Ucraina printre cetățenii Ucrainei și ai comunității internaționale, să asigure studierea tragediei Holodomorului în instituțiile de învățământ din Ucraina”.

Deși obiectul legii îl constituie „genocidul împotriva poporului ucrainean”, în preambul se exprimă compasiunea „și pentru victimele altor popoare din fosta URSS”. Sunt condamnate „acțiunile criminale ale regimului totalitar al URSS, îndreptate spre organizarea Holodomorului, care a avut drept consecință lichidarea a milioane de oameni, distrugerea bazelor sociale ale poporului ucrainean, a tradițiilor sale seculare, a culturii și a identității sale etnice”.

Subiectul a fost și în atenția parlamentarilor ruși, care deși au recunoscut evenimentele, împărtășesc o viziune diferită față de amploarea geografică și numerică, de cauzele și mecanismele care au determinat-o. La 2 aprilie 2008, Duma de Stat a adoptat *Declarația privind memoria victimelor foametei din anii 1930 de pe teritoriul*

¹³ President Leonid Kuchma Executive Order, Number 393/2002-rp, <http://www.president.gov.ua/eng/activity/ukazrozpor/decrees2/117604986.html>, (14 aprilie 2009).

¹⁴ Kulcițkii, S., *Голодомор 1932 — 1933 гг. как геноцид: пробелы в доказательной базе*, <http://www.day.kiev.ua/177442/>, (14 aprilie 2009). Partidul Regiunilor și Partidul Comunist au respins inițiativa președintelui, iar reprezentantul socialiștilor a insistat pentru înlocuirea sintagmei „genocidul națiunii ucrainene” cu „genocidul poporului ucrainean”.

URSS¹⁵, care stipulează că tragedia a afectat o parte însemnată a URSS, iar în urma colectivizării forțate au avut de suferit multe regiuni din Rusia¹⁶, Kazahstan, Ucraina și Belarus. Menționează că în aceste regiuni/republici, au murit din cauza foametei, în jur de 7 milioane de oameni și subliniază că nu există nicio dovadă istorică privind organizarea pe criterii etnice.

Camera inferioară a Parlamentului rus a condamnat „regimul care a ignorat viețile oamenilor pentru atingerea unor scopuri economice și politice“ și a menținut susținerea pentru Declarația celei de-a 58-a sesiuni a Adunării Generale ONU (AG), „în care se exprimă compasiunea pentru milioanele de victime indiferent de apartenența națională“.

În anul 2008, tradiția manifestărilor cu caracter internațional dedicate foametei a fost continuată prin organizarea *Forumului internațional de comemorare a 75 de ani de la Holodomorul din Ucraina, 1932-1933 Poporul meu va fi mereu* (Kiev, 22 noiembrie), sub patronajul președintelui Ucrainei, V. Iușcenko.

La Forum au participat președinții Georgiei, Lituaniei, Letoniei și Poloniei. Președintele F. Ruse a refuzat să participe, și a transmis la 14 noiembrie 2008 o scrisoare omologului ucrainean¹⁷ în care a exprimat poziția țării sale cu privire la subiectul „care constituie un element central al politicii externe ucrainene“ și a subliniat că evenimentele tragice din anii '30 sunt utilizate pentru atingerea unor scopuri politice conjuncturale. Eforturile Kievului sunt îndreptate spre învrăjbierea popoarelor rus și ucrainean iar aprecierile potrivit cărora foametea a fost îndreptată cu precădere împotriva ucrainenilor contravin realităților istorice, conferă conotație naționalistă unei tragedii comune a popoarelor rus și ucrainean. În context, demersurile Kievului sunt calificate „cinice și imorale“¹⁸.

Referitor la demersurile Ucrainei de condamnare a foametei, președintele rus a subliniat că atât UNESCO în 2007, cât și ONU în 2003, au refuzat să recunoască tragedia ca „genocid al poporului ucrainean“ și a avertizat că dezbaterile în cadrul organizațiilor internaționale „nu va aduce niciun folos și nu avea niciun rezultat“.

¹⁵ „Коммерсант“, № 55(3872), 3 aprilie 2008, Госдума осудила голод, <http://www.duma.gov.ru/>, <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=875800>, (15 aprilie 2009).

¹⁶ Povoljje, regiunile Tentralno-Cernoziomnâi, Caucazul de Nord, Ural, Crimeea, Siberia de Vest.

¹⁷ Президенту України В.А. Ющенко, <http://www.kremlin.ru/text/greets/2008/11/209176.shtml>, (15 aprilie 2009).

¹⁸ *Ibidem*, Cu privire la cauzele foametei, D. Medvedev arată că aceasta nu a urmat nimicirea unei națiuni anume, fiind o consecință a secetei și a politicii de colectivizare forțată și de deschiaburire aplicată pe întreg teritoriul URSS. Deciziile au fost luate la nivelul conducerii multinaționale a URSS, iar în RSS Ucraineană la nivelul cadrelor preponderent ucrainene.

A propus elaborarea unei abordări comune, în colaborare cu experți din Kazahstan, Belarus și din alte state interesate din CSI.

În replică, președintele ucrainean a declarat în aceeași zi că mesajul omologului rus demonstrează o atitudine neadecvată față de tragedia poporului ucrainean, în condițiile în care Ucraina nu acuză poporul rus ci numai regimul comunist. A calificat abordarea președintelui Medvedev ca fiind umilitoare pentru relațiile ruso-ucrainene, arătând că specificul „holodomorului“ se bazează pe componenta națională și țărănească. În același timp a menționat că în Ucraina au murit până la 10 milioane de oameni, scăderea populației fiind legată de politica de rusificare, de deportările în Siberia și în Extremul Orient, dar în primul rând de foamete¹⁹.

Deși importanți lideri politici au transmis mesaje de susținere, impactul practic al acestor demersuri nu s-a materializat într-o declarație comună, iar unele au reprezentat o modalitate de declinare a participării la manifestările organizate sub patronajul președintelui V. Iușcenko. Astfel, președintele în exercițiu al SUA, G. Bush a arătat că milioane de ucraineni nevinovați au fost nimiciți prin foamete și că regimul stalinist a provocat „foametea distrugătoare“ în mod premeditat²⁰. La rândul său, președintele ales al SUA, B. Obama, a remarcat că „groaznică crimă“ nu trebuie uitată, iar generațiile viitoare „trebuie să cunoască aceste pagini dureroase ale istoriei, pentru ca acestea să nu se mai repete“. A salutat eforturile de atragere a atenției asupra acestei perioade a istoriei ucrainene²¹.

Lideri religioși au transmis mesaje prin care precizează poziția cu privire la problematică în general. În cadrul rugăciunii *Angelus* din Piața Sf. Petru din Vatican, Papa Benedict al XVI-lea a menționat că „Marea Foamete“ a provocat în 1932-1933 moartea a milioane de oameni în Ucraina și în alte regiuni ale URSS, în timpul regimului comunist și s-a rugat „pentru victimele acestei oribile tragedii“²². Spre deosebire de Papă, Patriarhul Bartolomeu al Constantinopolului

¹⁹ Interviu acordat jurnaliștilor *The Times*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, *Le Monde*, *El Pais* și *Dzennik*, Serviciul de presă al președintelui Ucrainei, *Президент дал интервью ведущим европейским изданиям*, <http://www.president.gov.ua/ru/news/12081.html>, Piotr Smoliar, *Le Monde*, *Украина придает политическое значение чествованию памяти жертв голода 30-х годов*, <http://www.president.gov.ua/ru/news/12095.html>, Pilar Bonet, *Украина хочет гарантий, чтобы не потерять снова свою независимость*, <http://www.president.gov.ua/ru/news/12097.html>, (15 aprilie 2009).

²⁰ *Звернення Президента США Джорджа Буша до українського народу з нагоди 75-х роковин Голодомору*, http://www.president.gov.ua/content/adr_bush_75.html, (15 aprilie 2009).

²¹ *Звернення новообраного Президента США Барака Обами з нагоди 75-ї річниці Голодомору*, http://www.president.gov.ua/content/adr_obama_75.html, (15 aprilie 2009).

²² *Звернення Папи Римського Бенедикта XVI до українських прочан, які зібралися на площі Святого Петра у Ватикані, щоб помолитися за жертви Голодомору в Україні 1932-33 років*, http://www.president.gov.ua/content/adr_benedict_75.html, (15 aprilie 2009).

a identificat elemente care pot califica foametea ca genocid: „nu a mai existat o tragedie în care pe parcursul unui an pașnic să fie nimiciți mai mulți oameni aparținând unei națiuni, decât în câțiva ani de război și orice s-ar spune, oricât de mult s-ar încerca diminuarea răului, acesta este un semn evident al genocidului“²³.

Patriarhul Bisericii Ortodoxe a Ucrainei, Filaret, a menționat că cei care se opun recunoașterii „holodomorului“ ca genocid încearcă sa-l reabiliteze moral pe Stalin, iar „cei care susțin că au suferit toate popoarele Uniunii Sovietice ar trebui să țină cont că doar în cazul Ucrainei există documente privind directive ale conducerii sovietice care probează unificarea problemei colectivizării cu cea națională“. Pentru o mai bună înțelegere a evenimentelor, acesta recomandă o paralelă cu situația evreilor și a rromilor din timpul celui de-al doilea război mondial²⁴.

În cadrul Forumului de la Kiev, președintele V. Iușcenko a reiterat că foametea din Ucraina a fost o crimă de genocid împotriva poporului ucrainean care intră sub incidența noțiunii de genocid, conform Convenției ONU din 1948²⁵, o tragedie planificată artificial și a făcut apel la popoarele lumii să condamne regimul totalitar comunist, încercările de reabilitare și de justificare a crimelor regimului stalinist. „Foametea din anii 1932-1933 nu a însemnat moarte prin înfometare, ci ucidere prin înfometare. Aceasta a fost esența genocidului“²⁶.

În discursul către poporul ucrainean, rostit în aceeași zi, V. Iușcenko, a reamintit că foametea din Ucraina a fost un act planificat de genocid și că Stalin a urmărit înfrângerea ucrainității, a celei mai mari amenințări la adresa imperiului. Respinge „minciuna impertinentă și nelegitimă conform căreia noi acuzăm un popor anume pentru tragedia noastră. Nu este așa. Criminalul este unul singur. Acesta este regimul imperial, comunist, sovietic. Cei care neagă astăzi Holodomorul și îl justifică pe Stalin prin mijloace raționale de conducere preiau negrul și împovăraătorul stigmat al răului“. În

²³ *Послання Вселенського Патріарха Варфоломія I з нагоди 75-ї річниці Голодомору в Україні Всьому побожному українському народові*, http://www.president.gov.ua/content/adr_bart_75.html, (15.04.2009).

²⁴ *Звернення з приводу роковин Голодомору 1932-33 років Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета*, http://www.president.gov.ua/content/adr_filaret_75.html, (15 aprilie 2009).

²⁵ În context, a menționat „crime ale regimului comunist“ precum foametea din Kazahstan din 1931 și din Caucazul de Nord, execuția ofițerilor polonezi de la Katyn, invazia URSS în statele baltice în 1939, deportarea în masă a tătarilor din Crimeea, germanilor din Povoljje, ungarilor, bulgarilor, finlandezilor, calmărilor, ingușilor, cecenilor, karaciaevților, balkartților, nogaiților, turcilor-mesetinți, grecilor pontici, suprimarea revoluției maghiare din 1956 și evenimentele din Praga din 1968, „nimicirea a sute de mii de ruși și a altor popoare frățești în GULAG“.

²⁶ *Президент закликав міжнародну спільноту засудити злочини тоталітарного радянського режиму*, <http://www.president.gov.ua/news/12120.html>, (15 aprilie 2009).

același timp, președintele ucrainean a menționat că au mai suferit din cauza regimului stalinist ruși, beloruși, kazahi, tătarii din Crimeea, moldoveni, evrei, zeci de alte etnii²⁷.

II. Demersuri la nivelul organizațiilor internaționale

Ucraina a făcut demersuri de recunoaștere internațională și de condamnare a foametei din 1932-1933 la nivelul ONU, UNESCO, OSCE, CoE, Parlamentului European etc.

La ONU, primul demers a fost făcut în anul 2003, în cadrul celei de-a 58-a sesiuni a AG, când, la solicitarea Reprezentantului Permanent al Ucrainei la ONU, a fost circulată ca document al AG²⁸, *Declarația privind cea de-a 70-a comemorare a Holodomorului – Marii Foamete din 1932-1933 din Ucraina*²⁹.

Potrivit documentului „în fosta Uniune Sovietică milioane de bărbați, femei și copii au căzut victime ale politicii regimului totalitar. Holodomorul – Marea Foamete din Ucraina a răpit viețile a 7-10 milioane de oameni nevinovați și a reprezentat o tragedie națională a poporului ucrainean“. Statele semnatare celebrează cea de-a 70-a comemorare a „tragediei ucrainene“, în același timp însă, „comemorează milioanele de ruși, kazahi și reprezentanți ai altor naționalități care au murit de foamete în Povoljje, Caucazul de Nord, Kazahstan și alte regiuni ale fostei Uniuni Sovietice, ca urmare a războiului civil și a colectivizării forțate“³⁰.

În partea finală a *Declarației*, statele semnatare recunosc importanța informării opiniei publice cu privire la „aceste evenimente tragice din istoria omenirii“ și își exprimă regretul cu privire la „acțiunile care au condus la foametea în masă și la moartea a milioane de oameni“, considerând că „oamenii trebuie să afle despre această tragedie“ și că informarea va contribui la consolidarea legalității și la respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale.

În discursul rostit în fața AG la 24 septembrie 2004, președintele ucrainean L. Kucima a reluat argumentația din *Declarație*, arătând

²⁷ *Звернення Президента до Українського народу з нагоди 75-ї річниці Голодомору 1932-1933 років*, <http://www.president.gov.ua/news/12121.html>, (15 aprilie 2009).

²⁸ Potrivit *Normelor de procedură ale AG ONU*, statele membre au dreptul să solicite Secretarului General circularea în cadrul AG a unor documente, care nu exprimă însă poziția ONU, ci a statelor semnatare. Declarațiile promovate de Ucraina în acest cadru, au fost frecvent prezentate ca exprimând poziția organizației.

²⁹ UN, A/C.3/58/9, General Assembly, Fifty-eight session, Third Committee. Agenda item 117(b), *Letter dated 7 November 2003 from the Permanent Representative of Ukraine to the United Nations addressed to the Secretary-General*, <http://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/655/81/pdf/N0365581.pdf?OpenElement>, (15 aprilie 2009).

³⁰ Semnat de Azerbaidjan, Bangladesh, Belarus, Benin, Bosnia Herțegovina, Canada, Egipt, Georgia, Guatemala, Jamaica, Kazahstan, Mongolia, Nauru, Pakistan, Qatar, R. Moldova, F. Rusă, Arabia Saudită, Tadjikistan, Timorul de Est, Ucraina, Emiratele Arabe Unite și de SUA.

că în 1933, în Ucraina, au murit ca urmare a foametei artificiale organizate de regimul totalitar între 7 și 10 milioane de ucraineni, „în Ucraina mureau în fiecare minut 17 oameni”³¹.

În cadrul celei de-a 34-a Conferințe Generale UNESCO (Paris, octombrie-noiembrie 2007) a fost adoptată rezoluția privind *Memoria victimelor Marii Foamete (Holodomor) în Ucraina*. Documentul stipulează că în URSS au căzut victime ale acțiunilor brutale și ale politicii regimului totalitar milioane de bărbați, femei și de copii, iar „Marea Foamete din Ucraina din 1932-1933 a răpit viața a 7-10 milioane de oameni nevinovați și a fost o tragedie a poporului ucrainean”. Conferința a salutat inițiativa Ucrainei de a organiza manifestări cu prilejul *celel de-a 75-a comemorări a Holodomorului din 1932-1933* și a făcut un apel la statele membre să participe³².

Aproape concomitent victimele „tragediei naționale a poporului ucrainean” au fost comemorate și la nivelul celei de-a 15-a reuniuni a Consiliului de Miniștri OSCE (Madrid, 29 noiembrie 2007), unde 32 de delegații au susținut *Declarația privind cea de-a 75-a comemorare a Holodomorului în Ucraina*³³.

În cadrul celei de-a 17-a sesiuni a Adunării Parlamentare a OSCE (Astana, 3 iulie 2008) a fost adoptată rezoluția privind *Holodomorul din anii 1932-1933 din Ucraina*³⁴, prin care se comemorează „milioanele de vieți nevinovate ale ucrainenilor care au murit în timpul Holodomorului din anii 1932-1933 ca rezultat al foametei în masă, provocat de acțiunile intenționate și de politica regimului stalinist totalitar”. Rezoluția susține inițiativa Ucrainei „de aflare a adevărului despre tragedia poporului ucrainean”, inclusiv prin efectuarea activității de informare în plan internațional și național.

La 23 octombrie 2008, Parlamentul European a recunoscut „foametea deliberată din 1932-1933 din Ucraina” drept „o crimă îngrozitoare împotriva poporului ucrainean și împotriva umanității” și a condamnat „actele îndreptate împotriva populației rurale ucrainene, soldate cu anihilări în masă și încălcări ale drepturilor și libertăților

³¹ Kulcițkii, S., *Голодомор 1932-1933 гг. как геноцид: пробелы в доказательной базе*, „День” Nr. 29, 17 ianuarie 2007, <http://www.day.kiev.ua/177442/>, <http://orthodoxy.org.ua/uk/2008/11/20/20504.html>, (4 mai 2009).

³² UNESCO, General Conference, 34th session, Paris 2007, *Remembrance of victims of the Great Famine (Holodomor) in Ukraine*, <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001538/153838e.pdf>, (16 aprilie 2009).

³³ OSCE, Madrid 2007, Fifteenth Meeting of the Ministerial Council 29 and 30 November 2007, *Statement by the delegation of Ukraine, (Annex 8 and 9 to MC (15) Journal No 2 of 30 November 2007)*, pag. 90-91, http://www.osce.org/documents/mcs/2009/03/36857_en.pdf, (16 aprilie 2009).

³⁴ Astana Declaration of the OSCE Parliamentary Assembly and resolutions adopted at the Seventeenth Annual Session, Astana, 29 June to 3 July 2008, *Resolution on the Holodomor of 1932-1933 in Ukraine*, pag. 44, http://new.oscepa.org/oscepa_content/documents/Astana/Declaration/2008-AS-Final%20Declaration%20ENG.pdf, (16 aprilie 2009).

omului“. Europarlamentarii au exprimat solidaritatea cu poporul ucrainean, au onorat „memoria ucrainenilor uciși prin înfometarea deliberată din 1932-1933“ și au solicitat statelor ex-sovietice să permită accesul la arhivele referitoare la foametea din Ucraina din 1932-1933³⁵.

Parlamentul European a constatat că „foametea din 1932-1933, care s-a soldat cu moartea a milioane de locuitori ai Ucrainei, a fost planificată cu cinism și cruzime de regimul lui Stalin pentru a impune politica Uniunii Sovietice de colectivizare a agriculturii împotriva voinței populației rurale din Ucraina“³⁶.

Dacă la nivelul UNESCO și al forurilor europene inițiativele ucrainene s-au concretizat prin adoptarea unor rezoluții de condamnare, demersurile privind introducerea subiectului „A 75-a comemorare a Holodomorului în Ucraina, 1932-1933“ pe agenda celei de-a 62-a, respectiv a celei de-a 63-a sesiuni ale AG a ONU au eșuat. State care au susținut în 2003 *Declarația privind cea de-a 70-a comemorare a foametei*, circulantă în cadrul celei de-a 58 sesiuni a AG, în anul 2008, nu s-au mai solidarizat cu inițiativa ucraineană.

În pofida apelului președintelui ucrainean către liderii politici și parlamentele din întreaga lume de recunoaștere a foametei din 1932-1933 ca genocid împotriva națiunii ucrainene, și de susținere a unei rezoluții ONU care să condamne și să declare foametea act de genocid împotriva poporului Ucrainei, F. Rusă a continuat să blocheze inițiativele în acest sens³⁷. Declarațiile oficialilor ucraineni, dar și ale celor ruși au anticipat dezbaterele la nivelul celor două sesiuni ale AG.

În septembrie 2008, ministrul rus al afacerilor externe a arătat că țara sa se va opune categoric interpretării ucrainene a evenimentelor legate de foametea din URSS, neputând accepta „abordarea pseudo-istorică a evenimentelor legate de foametea din anii '30 din URSS ca genocid împotriva poporului ucrainean“. Interpretarea ucraineană reprezintă un moment negativ în relația Rusia-Ucraina și ofensează memoria milioanele de victime de altă naționalitate. S. Lavrov întreba retoric dacă „este admisibil să ne ocupăm de epurarea etnică a

³⁵ Parlamentul European, Texte adoptate, joi, 23 octombrie 2008, Rezoluția referitoare la comemorarea foametei deliberate - Holodomor - din Ucraina (1932-1933), <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2008-0523&language=RO>, (16 aprilie 2009).

³⁶ Rezoluția a fost fundamentată pe *Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*, *Convenția ONU privind prevenirea și sancționarea crimei de genocid*, *Declarația cu privire la cea de-a 70-a comemorare a Holodomorului din Ucraina*, circulantă în cadrul celei de a 58-a sesiuni a AG ONU și pe *Legea parlamentului ucrainean privind Holodomorul din 1932-1933 din Ucraina*, din 28 noiembrie 2006.

³⁷ Press office of President Victor Yushchenko, *President urges Holodomor recognition*, <http://www.president.gov.ua/en/news/5902.html>, (11 aprilie 2007).

istoriei?”³⁸.

După discuții complexe la nivelul Comitetului General³⁹ (CG), Ucraina nu a reușit să convingă statele membre să accepte propunerea de a recomanda AG includerea pe agendă a subiectului foametei⁴⁰. La 11 iulie 2008 AG a decis să aprobe recomandarea CG de a nu include subiectul privind foamea din Ucraina pe ordinea de zi a celei de-a 62-a sesiuni⁴¹.

La 18 august 2008, Ucraina, susținută de Georgia, Letonia, Lituania, Estonia, Polonia și R. Cehă, a solicitat includerea punctului suplimentar *Cea de-a 75-a comemorare a Holodomorului - Marea Foamete din Ucraina din 1932-1933* pe agenda celei de-a 63-a sesiuni a AG⁴², însă la 17 septembrie 2008, în contextul opoziției mai multor state, inclusiv a F. Ruse, CG a decis amânarea dezbaterilor cu privire la cererea respectivă „la o dată ulterioară”⁴³.

În acest context, în ziua următoare, la 18 septembrie 2008, Ucraina a înregistrat la Consiliul ONU pentru Drepturile Omului de la Geneva, cel mai important for internațional din domeniul drepturilor omului, proiectul rezoluției *Memoria Holodomorului din Ucraina, 1932-1933*⁴⁴, în care tragedia este catalogată drept „crimă împotriva umanității”⁴⁵.

³⁸ Lavrov, Serghei, *O kavkazskom krizise i ukrainской политике Rossii*, în „2000 Еженедельник”, Nr. 38, 19-25 septembrie 2008, <http://news2000.org.ua/a/59533>, (16 aprilie 2009).

³⁹ CG face recomandări AG ONU; asistă Președintele și AG în schițarea agendei fiecărei reuniuni plenare și în organizarea lucrărilor AG.

⁴⁰ UN, A/62/250/Add.3, General Assembly, Sixty-second session, Organization of the sixty-second regular session of the General Assembly, adoption of the agenda and allocation of items Fourth report of the General Committee, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/62/250/Add.3&Lang=E, (15 aprilie 2009).

⁴¹ UN, A/62/PV.111, General Assembly official records, 62nd session : 111th plenary meeting, Friday, 11 July 2008, New York, *Agenda item 7, Organization of work, adoption of the agenda and allocation of items Fourth report of the General Committee (A/62/250/Add.3)*, <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/420/28/PDF/N0842028.pdf?OpenElement>, (15 aprilie 2009).

⁴² UN, A/63/193, General Assembly, Sixty-third session, *Request for the inclusion of a supplementary item in the agenda of the sixty-third session. Commemoration of the seventy-fifth anniversary of the Great Famine of 1932-1933 in Ukraine (Holodomor). Letter dated 12 august 2008 from the representatives of the Czech Republic, Estonia, Georgia, Latvia, Lithuania, Poland and Ukraine to the United Nations addressed to the Secretary-General*, <http://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/465/42/pdf/N0846542.pdf?OpenElement>, (15 aprilie 2009).

⁴³ UN, A/BUR/63/SR.1, Sixty-third session, General Committee, *Summary record of the 1st meeting, Held at Headquarters, New York, on Wednesday, 17 September 2008, at 10 p.m.*, <http://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/508/24/pdf/N0850824.pdf?OpenElement>, (15 aprilie 2009).

⁴⁴ Semnat și de Estonia, Georgia, Letonia, Lituania, Monaco, Polonia și R. Moldova.

⁴⁵ UN, General Assembly, A/HRC//L.4, Human Rights Council. Ninth session. Agenda item 3. Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic,

Deși în context onusian Ucraina nu a reușit să obțină o rezoluție, în plan bilateral, la 23 septembrie 2008, Camera Reprezentanților a Congresului SUA a recunoscut și a condamnat „holodomorul” ca genocid împotriva poporului ucrainean. Documentul face trimitere la activitatea Comisiei SUA privind foametea din Ucraina⁴⁶, care a calificat tragedia ca „Holodomor-genocid” și a ajuns la concluzia că victimele au decedat prin înfometare, ca urmare a „foametei create în mod artificial”⁴⁷.

Camera Reprezentanților a comemorat 75 de ani de la evenimente, a condamnat încălcările sistematice de către URSS a drepturilor omului față de ucraineni și s-a pronunțat pentru informarea cu privire la „genocidul ucrainean prin înfometare (...) pentru răspândirea în lume a cunoștințelor despre această tragedie creată în mod artificial, pentru ca Ucraina să-și realizeze potențialul în calitate de partener strategic important al SUA în această regiune a lumii”.

La 24 septembrie 2008, Ucraina a retras proiectul de rezoluție de la Consiliul ONU pentru drepturile omului. Reacția oficială a F. Ruse nu a întârziat. Comunicatul MAE rus din aceeași zi menționează că delegația Ucrainei a fost obligată să-și retragă proiectul „realizând caracterul confrunțațional și lipsa de perspectivă a inițiativei”, Consiliul ONU pentru drepturile omului nu este locul pentru promovarea aprecierilor unilaterale și deformate ale evenimentelor istorice, iar „încercările conducerii ucrainene de a fixa la nivel internațional interpretarea evenimentelor din 1932-1933 de pe teritoriul fostei Uniuni Sovietice ca genocid împotriva poporului ucrainean au caracter politizat și urmăresc diseminarea dezbinării între popoarele Rusiei și Ucrainei”⁴⁸.

În replică, MAE ucrainean și-a exprimat indignarea față de comunicatul MAE rus în care „pe un ton nepermis de lipsit de respect se comentează efortul Ucrainei de a aduce la cunoștința comunității internaționale adevărul despre Holodomorul din anii 1932-1933” și a făcut un apel la liderii politici ruși „să înceteze practica negării cinice a adevărului istoric despre Holodomor, a justificării crimelor stalinismului”. Retragerea proiectului a fost explicată prin „dezbateră

social and cultural rights, including the right to development, *Remembrance of the Holodomor of 1932 and 1933 in Ukraine*, <http://blog.unwatch.org/wp-content/uploads/2008/10/ukraine.doc>, (15 aprilie 2009).

⁴⁶ Comisia SUA pentru Foametea din Ucraina a fost constituită la 13 decembrie 1985 pentru a elabora un studiu privind foametea din RSS Ucraineană din 1932-1933. Rezultatul cercetărilor a fost prezentat Congresului SUA la 22 aprilie 1988.

⁴⁷ Embassy of Ukraine to the USA, Publications, *House Resolution 1314 on the Holodomor, 110th Congress, 2d Session H. Res. 1314*, <http://www.mfa.gov.ua/usa/en/10528.htm>, (16 aprilie 2009).

⁴⁸ MAE rus, Departamentul Comunicare, *О провале затеи Украины по «голодомору» в Совете ООН по правам человека*, http://www.mid.ru/brp_4.nsf/spst/3495588EE05AAB69C32574CE004AF043, (15 aprilie 2009).

problemei Holodomorului în cadrul altor foruri internaționale“, renunțarea fiind „în spiritul compromisului“⁴⁹.

Kievul a subliniat că „foametea a fost genocid, în mod conștient și evident planificat de regimul totalitar comunist împotriva poporului ucrainean. În acest mod cinic, inuman regimul stalinist a încercat să dea o lovitură de grație țărănimii ucrainene ca temelie a națiunii noastre, să submineze forța poporului și să elimine pentru totdeauna posibilitatea renașterii Ucrainei ca stat independent“. A reamintit că F. Rusă a susținut în 2003 *Declarația privind cea de-a 70-a comemorare a Holodomorului – Marii Foamete din 1932-1933 din Ucraina*.

În acest context, la 23 octombrie 2008, după dezbateri prelungite, ședința CG având pe agendă discutarea propunerii de includere a subiectului privind foametea din Ucraina din 1932-1933 pe agenda celei de-a 63-a sesiuni a AG⁵⁰ a fost amânată „la o data care va fi stabilită“. Discuțiile au fost explicate prin intermediul comunicatelor de presă și al conferințelor organizate de ministerele de externe de la Moscova, respectiv Kiev și de reprezentanții permanenți ai celor două țări la ONU.

Potrivit comunicatului MAE ucrainean din 24 octombrie 2008, dezbaterile problemei foamei a fost tergiversată de F. Rusă prin șantaj și presiune: „La 23 octombrie, Comitetul General, după discuții aprinse, a amânat adoptarea recomandării includerii subiectului Holodomor pe agenda actualei sesiuni a Adunării Generale. F. Rusă, utilizând pârghiile pe care le deține în calitate de membru permanent în Consiliul de Securitate, prin șantaj și presiune directă încearcă să-i îngrădească unui stat membru al ONU dreptul de a include pe agenda organizației un subiect important pentru acesta“⁵¹.

În replică, la 28 octombrie 2008, în cadrul conferinței de presă referitoare la subiectele celei de a 63-a sesiuni a AG⁵², V. Ciuurkin, Reprezentantul permanent al F. Ruse la ONU, a criticat încercările repetate de a politiza o problemă istorică și umanitară, cum este cea a foamei din anii '30 din fosta URSS, prin includerea subiectului *A 75-a aniversare a Marii Foamete din Ucraina, 1932-1933* pe agenda

⁴⁹ MAE ucrainean, *Заява Пресс-Служби МЗС України щодо 75-х роковин Голодомору 1932-1933 років в Україні*, <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/20141.htm>, (15 aprilie 2009).

⁵⁰ Journal of the United Nations, Thursday, 23 October 2008, *Programme of meetings and agenda, General Assembly, Sixty-third session, General Committee*, <http://www.un.org/Docs/journal/En/20081023e.pdf>, (15 aprilie 2009).

⁵¹ MAE ucrainean, *Новини, 23 жовтня 2008*, <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/news/detail/16347.htm>, (16 aprilie 2009).

⁵² UN, Department of Public Information, New York, 28 October 2008, *Press conference by Permanent Representative of Russian Federation on current issues of sixty-third General Assembly Session*, http://www.un.org/News/briefings/docs/2008/081028_Churkin.doc.htm, (15 aprilie 2009).

AG. Recunoscând milioanele de decese din acea perioadă, acesta a arătat că tragedia a afectat și alte popoare de pe teritoriul F. Ruse și din alte părți ale fostei URSS. A subliniat că autoritățile de la Kiev folosesc tragedia pentru a distra atenția de la criza politică și economică pe care o traversează Ucraina.

Diplomatul rus a mai arătat că subiectul trebuie discutat de istorici: „Noi trebuie să comemorăm victimele foametei, nu să politizăm problema“, menționând că politica de colectivizare nu a fost îndreptată împotriva unor grupuri etnice, tragedii similare au suferit locuitorii Rusiei, Kazahstanului, Siberiei, regiunii Povoljje și multe alte popoare. A subliniat că mai multe state, inclusiv Kazahstanul, s-au pronunțat împotriva includerii subiectului pe agenda AG, că F. Rusă înțelege tragedia Ucrainei, dar consideră că este inadmisibil ca aceasta să fie calificată „genocid împotriva poporului ucrainean“.

În contrareplică, la 30 octombrie 2008, I. Sergehev, Reprezentantul Permanent al Ucrainei la ONU, a organizat o conferință de presă pe tema introducerii subiectului comemorării foametei din Ucraina pe agenda celei de-a 63-a sesiuni a AG și a declarat că țara sa nu urmărește o evaluare juridică, ci să atragă atenția comunității internaționale asupra „celei mai mari tragedii a secolului 20, cauzată de acțiunile crude și politicile regimului autoritar stalinist“. A subliniat că Ucraina comemorează și victimele popoarelor din alte regiuni ale fostei URSS, că este mândru să reprezinte o țară „care a luat decizia să prezinte populației adevărul despre *Holodomor* și despre alte crime ale regimului stalinist, care a lăsat în urmă o societate inumană și care încearcă să construiască o statalitate“⁵³.

Referitor la discuțiile din CG, diplomatul ucrainean a declarat că au existat două tipuri de presiuni asupra delegațiilor – pe de o parte, dorința morală de exprimare a solidarității cu victimele, iar pe de altă parte, amenințarea ministrului rus al afacerilor externe cu deteriorarea relațiilor economice și politice, făcută printr-o scrisoare în care statele membre ONU sunt avertizate că sprijinul pentru „holodomor“ va fi înțeles ca poziție antirusescă.

În acest context, la 20 noiembrie 2008, Ucraina a solicitat circularea ca documente ale celei de-a 63-a sesiuni a AG a *Discursului președintelui Ucrainei V. Iușcenko către ucrainenii din toată lumea și comunitatea internațională cu prilejul celei de-a 75-a comemorări a Holodomorului din Ucraina din 1932-1933*⁵⁴ și a rezoluției Parlamentului European din 23 octombrie 2008⁵⁵. Nereușind să

⁵³ UN, Department of Public Information, New York, 30 October 2008, *Press conference by Permanent Representative of Ukraine on Famine of 1932-1933*, http://www.un.org/News/briefings/docs/2008/081030_Ukraine.doc.htm, (16 aprilie 2009).

⁵⁴ Discursul-anexă califică foametea ca „act de genocid comis cu intenție de regimul stalinist asupra națiunii ucrainene“, „încercare de exterminare a națiunii ucrainene“, „crimă groaznică împotriva umanității“.

⁵⁵ UN, A/63/564. General Assembly. Sixty-third session. Agenda item 45 and 64.

obțină includerea subiectului pe agenda AG, la 16 decembrie 2008, Ucraina a solicitat Președintelui AG circulara „Declarației privind cea de-a 75-a comemorare a Holodomorului din Ucraina, 1932-1933” ca document al celei de-a 63-a sesiuni a AG⁵⁶.

Documentul menționează că „Holodomorul din 1932-1933 din Ucraina” a răpit milioane de vieți nevinovate și trebuie să reamintească generațiilor prezente și viitoare să respecte drepturile omului și mai ales dreptul la viață pentru a preveni repetarea sa. Semnatarii au comemorat victimele „foametei artificiale care a răpit viețile a milioane de ucraineni, inclusiv ale reprezentanților altor naționalități care trăiau pe teritoriul Ucrainei în acea perioadă”⁵⁷.

Se comemoarează de asemenea, milioanele de ruși, kazahi, reprezentanții altor naționalități care au murit de foame în regiunea Volga, Caucazul de Nord, Kazahstan și în alte părți ale fostei URSS și se salută eforturile guvernelor de a-și deschide arhivele. Semnatarile au apelat la statele membre să promoveze cunoașterea „holodomorului din 1932-1933 din Ucraina” ca o pagină tragică a istoriei globale.

Concluzii

Discursul oficialilor ucraineni în problema recunoașterii și condamnării foametei din Ucraina din 1932-1933 ca act de genocid împotriva poporului ucrainean a evoluat în timp. Dacă în ultimii ani ai RSS Ucraineană și în primii ani de independență, centrul de greutate al acestuia se focalizează pe auto-acuzare, cu referire directă la componenta ucraineană a regimului sovietic, ulterior este transferat spre o zonă în care componenta ucraineană se estompează și se pune accent pe factori externi, pe rolul primordial al Moscovei, al regimului stalinist „criminal”.

Terminologia subiectului evoluează gradual de la calificarea tragediei ca „foamete” la „genocid”, trecând prin etape ca „Marea Foamete”, „Foametea Teroare”, „holodomoruri”, „Holodomor”, „crimă împotriva umanității”, semnificative nu doar sub aspect semantic, ci și din punct de vedere al fondului problematicii.

Promotion and protection of human rights. *Letter dated 20 November 2008 from the Permanent Representative of Ukraine to the United Nations addressed to the Secretary-General*, <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/618/20/PDF/N0861820.pdf?OpenElement>, (16 aprilie 2009).

⁵⁶ UN, A/63/613, General Assembly, Sixty-third session, Agenda item 64(b), Promotion and protection of human rights. *Letter dated 16 December 2008 from the Permanent Representative of Ukraine to the United Nations addressed to the Secretary-General*, <http://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/656/68/pdf/N0865668.pdf?OpenElement>, (16 aprilie 2009).

⁵⁷ Declarația a fost semnată doar de 32 de state membre ONU din totalul de 192: Albania, Australia, Azerbaidjan, Belgia, Canada, Croația, Cehia, Danemarca, Estonia, Finlanda, Franța, Georgia, Germania, Ungaria, Islanda, Irlanda, Israel, Letonia, Lituania, Luxemburg, Malta, Monaco, Norvegia, Polonia, Santa Lucia, Spania, Suedia, Ucraina, Marea Britanie și SUA.

Deși cea mai mare parte a istoriografiei ucrainene vehiculează termenul „holodomoruri“, – plural care include evenimente similare petrecute în URSS, inclusiv în RSS Ucraineană, în perioada 1920-1921, 1932-1933 și 1946-1947⁵⁸, promotorii condamnării foametei ca genocid au dezvoltat în plan intern și au promovat în plan extern conceptul de „holodomor“ care definește un singur eveniment - foametea, o singură perioadă - 1932-1933, o singură republică ex-sovietică - RSS Ucraineană, îndreptat împotriva ucrainenilor.

Problematica a produs diviziuni la nivelul societății civile și al clasei politice ucrainene, condamnarea a devenit politică de stat, fiind asumată la cel mai înalt nivel. Elaborarea discursului și identificarea argumentelor are însă loc concomitent cu identificarea instrumentelor probatorii, întrucât calificarea foametei din RSS Ucraineană din 1932-1933 ca genocid este legată în mod direct de problema răspunderii⁵⁹. Demersul lasă loc interpretărilor atât sub aspectul parcurgerii incomplete a materialului arhivistic intern și extern⁶⁰, dar și al necoordonării cu alte state din fosta URSS⁶¹.

Evoluția și rezultatul acțiunilor la nivel internațional a oscilat între succes și eșec - Ucraina a obligat F. Rusă să recunoască foametea din URSS, în același timp însă nu a reușit să obțină condamnarea foametei din fosta RSS Ucraineană ca genocid împotriva poporului ucrainean. Subiectul rămâne unul dintr-o serie de teme sensibile pe agenda ruso-ucraineană, iar pozițiile părților demonstrează că în plan politico-diplomatic perspectiva unui consens este îndepărtată.

Radicalizarea discursului și calificarea foametei ca genocid împotriva poporului/națiunii ucrainene a determinat re poziționări, abordări precaute din partea mai multor state care deși inițial au manifestat deschidere față de inițiativele Kievului, au identificat

⁵⁸ Olszanski, Tadeusz, *Ukraine Remembers, the World acknowledges. The Holodomor in Ukraine's historical policy*, CES Commentary, Issue 16, 08.12.2008, Centre for Eastern Studies, pag. 1.

⁵⁹ În noiembrie 2008 V. Nalivaichenko, șeful Serviciului de Securitate al Ucrainei (SBU), a declarat că „organizatorii și cei care au pus în aplicare genocidul vor trebui judecați în temeiul documentelor, depozițiilor martorilor oculari și al dreptului internațional“. La 17 martie 2009 SBU a publicat o listă actualizată cu 136 de persoane, care au fost implicate în organizarea „holodomorului-genocid“ din anii 1932-1933, Serviciul de presă al SBU, *СБУ оприлюднила оновлений список осіб, причетних до організації Голодомору*, http://ssu.kmu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article?art_id=85286&cat_id=80544&mustWords=%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%80&searchPublishing=1, <http://www.ssu.gov.ua/sbu/SPYSOK/>, (16 aprilie 2009).

⁶⁰ S-au înregistrat cazuri în care, inclusiv la nivel oficial, opiniei publice ucrainene și internaționale i-au fost prezentate materiale referitoare la foametea din Ucraina din anii 1932-1933 care în fapt nu vizau perioada respectivă și nici Ucraina.

⁶¹ Studierea sistematică a problematicii este relativ recentă. Cea mai mare parte a documentelor care stau la baza concluziilor provin din arhivele ucrainene. Se constată o lipsă de colaborare între cercetătorii ucraineni și cercetători din alte state ex-sovietice.

ulterior și alte dimensiuni ale proiectului decât cea umanitară. S-a creat impresia că demersurile vizează construirea unei imagini internaționale a Ucrainei, ca țară afectată în mod particular de crimele comunismului și a ucrainenilor ca etnie⁶², care au suferit mai mult decât alte națiuni din fosta URSS.

⁶² V. Vasilenko, autorul *Legii privind Holodomorul din Ucraina din 1932-1933*, susține că deși în timpul foametei odată cu ucrainenii au murit și reprezentanți ai minorităților naționale, genocidul a fost îndreptat nu împotriva acestora, ci împotriva națiunii ucrainene. *Главную роль в геноциде против украинцев играла неукраинская команда*, <http://www.unian.net/news/print.php?id=286286>, (16 aprilie 2009).

„Trierea“ legionarilor în perioada guvernului Petru Groza: martie-decembrie 1945

Ilarion Țiu

Prin venirea la putere pe 6 martie 1945, guvernul pro-comunist condus de Petru Groza avea de gestionat și problema legionarilor. Războiul nu se încheiase încă, iar în Austria funcționa – destul de firav, ce-i drept – un guvern pro-german, condus de Horia Sima.

„Problema legionară“ preocupa îndeaproape autoritățile de la București încă din primele zile după lovitura de Palat de la 23 august 1944. Autoritățile militare și civile sovietice îi considerau pe extremiștii de dreapta cea mai importantă forță de opoziție contra planurilor URSS-ului în România. Aveau o experiență în ilegalitate semnificativă, fiind astfel un pericol în spatele frontului.

Tocmai de aceea, legionarii au făcut obiectul tratativelor din timpul negocierii Convenției de Armistițiu a României cu Națiunile Unite Antifasciste. La punctul 15, documentul prevedea că „guvernul român se obligă să dizolve imediat toate organizațiile pro-hitleriste de tip fascist aflate pe teritoriul românesc, atât cele politice, militare sau paramilitare, cât și orice alte organizații care duc propagandă ostilă Națiunilor Unite și în special Uniunii Sovietice, nepermițând în viitor existența unor organizații de acest fel“¹. Procedura „neutralizării“ potențialului politic al legionarilor a fost următoarea. Prima etapă a constat în circulare interne ale Ministerului de Interne, prin care departamentele orășenești și comunale ale Poliției și Jandarmeriei erau îndrumate să întocmească liste cu legionarii cunoscuți, mai ales cei care deținuseră în perioada interbelică și în timpul statului național-legionar „grade și funcții“². Apoi, proporțional cu „infracțiunile comise“, aceștia erau arestați de posturile de Poliție sau Jandarmi, fiind trimiși în orașele reședință de județ pentru „triere“. Legionarul „triat“ era bănuț că, datorită poziției pe care o avusese în trecut în organizație, constituia un pericol pentru siguranța statului, și, în consecință, trebuia pus sub pază. Internarea „triatilor“ s-a făcut mai întâi în aresturile locale ale Ministerului de Interne, după care au fost trimiși în lagăre.

¹ *Convenție de Armistițiu între guvernul Român pe de o parte și guvernele Uniunii Sovietice, Regatului Unit și Statelor Unite ale Americii pe de altă parte*, Editor: Ministerul Afacerilor Străine, București, 1944, p. 9.

² Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare, ANIC), Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei (în continuare, IGJ), dosar nr. 127/1945, f. 94.

În perioada septembrie 1944-ianuarie 1945 au fost emise mai multe legi și ordine ale Ministerului de Interne pentru definirea și aplicarea „trierii“. Au fost înaintați comisiilor de anchetă peste 7.500 legionari, dintre care mai puțin de 1.000 au fost internați în lagăre și închisori. Diferența dintre numărul celor cercetați și numărul relativ mic al celor închiși a avut mai multe cauze. În primul rând, mulți cetățeni nevinovați au fost incluși pe listele de verificare din cauza unor răzbunări personale, căzând victime ale delațiunilor nefondate. În al doilea rând, nu toți legionarii arestați făcuseră în trecut abuzuri sau deținuseră „grade și funcții“ în organizație. O altă cauză, care nu trebuie omisă, se leagă de fenomenul înscrierii extremiștilor de dreapta în „organizațiile democratice“, după 23 august 1944. Liderii formațiunilor guvernamentale, mai ales în orașele mici, refuzau să-i „demaște“ pe legionari, întrucât făceau treabă bună în noile lor partide, fiind renumiți pentru calitățile organizatorice. Mituirea membrilor „comisiilor de triere“ a fost o altă cauză a „scăpărilor“ operațiunii de izolare a partizanilor Gărzii de Fier.

Birocrația „trierii“, precum și imperfecțiunile expuse mai sus, i-au făcut pe noii guvernanți de după 6 martie 1945 să recurgă la metode arbitrare de arestare a legionarilor. Astfel, la o ședință a activului central al PCR cu muncitorii comuniști, Vasile Luca a dat următoarele „indicații“: „Nu așteptați nici o lege pentru legionari. Trebuie arestați cei pe care îi avem în mână și publicat a doua zi la ziar. Și trebuie folosiți oamenii noștri pentru arestări. Arestăm și îi punem acolo de pază... Trebuie date instrucțiuni pentru arestarea imediată a legionarilor. Trebuie desființate acele comisii de triere, care au salvat majoritatea legionarilor. Iar arestații trebuie băgați în lagăre și după aceea avem timp să facem triere 1-2 luni. Dar în momentul de față, când ei trec la atentate, nu <se> mai pot face deosebiri chiar cu muncitorii și țărani. Pentru că elementele banditești ei le recrutează chiar din țărani și muncitori... Arestați, fiindcă au sau nu cazier, dacă sunt legionari. Îi băgăm în lagăr și apoi vedem ce facem cu ei. Și mai bine să arestăm 10 nevinovați decât să scăpăm un bandit. Până acum s-a făcut tot pentru a-i scăpa, acum vom face totul ca să nu ne scape“³.

Până la 6 martie 1945, „trierea“ se făcea de către comisii speciale, alcătuite din delegați ai Prefecturilor județene, magistrați, angajați ai Ministerului de Interne și membri ai partidelor politice guvernamentale. După venirea la putere a guvernului Groza, ne-membrii structurilor Ministerului de Interne aveau doar rol consultativ, responsabilitatea eliberării legionarilor arestați căzând exclusiv în sarcina șefilor unităților locale de Poliție. Din precauție, aceștia aplicau dispozițiile la maxim, evitând să-și pună în pericol

³ Ibidem, Fond Comitetul Central al Partidului Comunist Român (în continuare, CC al PCR) – Secția Cancelarie, dosar nr. 15/1945, f. 3-4.

slujba din cauza lipsei de „vigilență“. Pentru ca autoritățile să nu lucreze de mai multe ori pentru anchetarea activității unui legionar, cei eliberați primeau o dovadă că trecuseră prin „triere“⁴.

Adeptii Gărzii de Fier care au fost arestați după 6 martie 1945 au avut un regim special. Pe lângă faptul că situația lor se decidea la repezeală, erau izolați, prin internarea în lagărul de la Caracal (jud. Olt). Conform unui ordin telefonic al Subsecretariatului de Stat pentru Poliție (Serviciul Lagăre) către Inspectoratele de Poliție din țară, legionarii arestați până la venirea guvernului Groza trebuiau să fie duși în amplasamentul de la Slobozia (jud. Ialomița), iar cei întemnițați după 6 martie 1945, la Caracal⁵. În acest lagăr erau internați și alte categorii de cetățeni considerați periculoși pentru regim, dintre cei apropiați guvernării Ion Antonescu⁶.

Spre deosebire de Executivul condus de Constantin Sănătescu și Nicolae Rădescu, noua administrație recomanda unităților de Poliție să ofere un tratament preferențial în timpul anchetelor muncitorilor și țăranilor. Doar cei dovediți că făcuseră „acte de teroare“ trebuiau să ajungă în lagăr, restul bucurându-se de clemența regimului, care spera să-i atragă astfel în organizațiile de stânga⁷. Vestea a ajuns repede la cunoștința legionarilor aflați temporar în arestul Poliției, și își așteptau verdictul. Astfel, cei 156 deținuți de la Închisoarea Jilava au cerut, cu ocazia unei inspecții de rutină din 30 martie 1945, să se aducă la cunoștința Ministerului că erau arestați de 6 luni, însă ancheta a fost suspendată repede, și de circa 4 luni nimeni nu mai stătuse de vorbă cu ei. Cereau clemență întrucât majoritatea erau muncitori sau salariați ai Statului și se desolidarizaseră de Mișcarea legionară, ori se reabilitaseră pe front⁸. Demersul a urgentat ancheta, însă nu toți dintre cei aflați la Jilava au fost eliberați – o parte a lor au fost mutați pe 10 aprilie în lagărul de la Caracal, fiind socotiți periculoși pentru siguranța Statului⁹.

Venirea la putere a unui Executiv controlat de Partidul Comunist și înmulțirea arestărilor a creat panică printre foștii membri ai Mișcării legionare. Ei se așteptau la ce era mai rău, inclusiv arestări în masă, „pe baze mai largi“, întrucât, în opinia lor, guvernul avea

⁴ Ibidem, Fond Ministerul de Interne – Diverse (în continuare, MI-Diverse), dosar nr. 3/1945, f. 89.

⁵ Ibidem, dosar nr. 5/1945, f. 58.

⁶ Bălan, Ion, *Regimul concentraționar din România, 1945-1964*, București, Editura Fundației Academia Civică, 2000, p. 54.

⁷ ANIC, Fond MI-Diverse, dosar nr. 3/1945, f. 89.

⁸ Prin ordinul Marelui Stat Major nr. 82.500, din 26 aprilie 1942, se înființaseră Batalioane de infanterie compuse din legionari condamnați în „procesele rebeliunii“, care urmau să fie trimise pe Frontul de Est, în vederea reabilitării (Vezi: Țiu, Ilarion, *Mișcarea legionară după Corneliu Codreanu*, vol. II, *Regimul Antonescu (ianuarie 1941-august 1944)*, București, Editura Vremea, 2007, p. 65-68).

⁹ ANIC, Fond MI-Diverse, dosar nr. 3/1945, f. 59.

să aplice la cote maxime prevederile Convenției de Armistițiu. Dacă până la instalarea guvernului Groza, unii legionari se credeau la adăpost sub umbrela partidelor istorice (PNȚ și PNL), în care se înscriseră după 23 august 1944, noua conjunctură politică i-a făcut să fie sceptici privind siguranța lor, crezând că vor fi arestați cât de curând. Dacă nu reușeau să se „transfere“ la PSD sau PCR, aveau ca strategie să devină membri în diversele sindicate. Această „scăpare“ era doar la îndemâna muncitorilor, iar cei care deținuseră „grade și funcții“ în Mișcarea legionară – majoritatea intelectuali – erau profund îngrijorați. Tocmai de aceea, evitau să se angajeze în discuții politice de orice fel¹⁰.

Primirea muncitorilor legionari în partidele de stânga s-a făcut cu destul de multe discuții, întrucât contravenea ideologiei și deranja, de asemenea, reprezentanții Moscovei în România. Fenomenul s-a realizat, în opinia noastră, de jos în sus. În stadiul actual al cercetării credem că organizațiile județene au fost nevoite să primească legionari în rândurile partidelor de stânga întrucât duceau lipsă de aderenți. Vremurile erau tulburi, nu se știa ce va urma după război, iar mulți cetățeni stăteau în expectativă. Doar legionarii erau interesați să se încadreze în partidele guvernamentale, pentru a se proteja de prevederile legilor adoptate după 23 august 1944 împotriva extremiștilor de dreapta. Erau, de asemenea, buni organizatori și agitatori, necesari astfel unor formațiuni politice care doreau să-și facă cunoscut mesajul în rândul populației. Păstorel Teodoreanu, cunoscut epigramist al epocii, a dedicat chiar o creație fenomenului în cauză: „Camarade nu fi trist, / Garda merge înainte, / Prin Partidul Comunist!“.

Întrucât „reacțiunea“ începuse să „taxeze“ primirea „fasciștilor“ în partidele guvernamentale, liderii PSD și PCR au purtat o discuție aprinsă asupra chestiunii, în ședința Frontului Unic Muncitoresc, din 9 aprilie 1945. La acel moment, social-democrații erau considerați locul de refugiu al legionarilor, fiind ținta criticilor colegilor comuniști:

„**Lucrețiu Pătrășcanu** (către Lotar Rădăceanu): Vă rog să luați măsuri ca să nu fim nevoiți să luăm măsuri contra oamenilor voștri.

Lotar Rădăceanu: Arestările acestea trebuie continuate. Însă vă previn de pe acum că acestea nu sunt fapte restrânse asupra Partidului Social-Democrat. Se produc la toate partidele de stânga, pentru că în avalanșa asta de înscrieri care s-au făcut s-au strecurat peste tot elemente de acestea și chiar la Partidul Comunist. Vreau numai să vă aduc la cunoștiință că noi am hotărât și pus în aplicare operația de revizuire a tuturor membrilor partidului nostru... Cam după 1-2 zile o să vă trimitem și dumneavoastră astfel de documente care privesc numai Partidul Comunist, pentru că în ceea ce privește Uniunea Patriotică și Frontul Plugarilor – acolo sunt legionari. Dar

¹⁰ Ibidem, f. 71.

acolo nu știu dacă trebuie să intervenim noi.

Gheorghe Gheorghiu-Dej: Pretutindeni unde se strecoară astfel de elemente, trebuie descoperite și scoase.

Mișa Levin: Asupra chestiunilor ridicate de tovarășul Pătrășcanu – bineînțeles că această chestiune nu se poate rezuma la o înțelegere bazată pe generalități, ci trebuie trecut în mod concret la epurarea acestor elemente. Noi am făcut în această privință o circulară, în care am cerut ca toți membrii să treacă prin sită și să fie îndepărtați toți membrii care au trecut dubios sau despre care avem dovezi concrete.

Lotar Rădăceanu: Am și o listă cu comuniști care au fost.

Ana Pauker: Dă-ne-o dragă.

Lotar Rădăceanu: Declarațiile acestea sunt așa, că dacă cineva nu îți este pe plac, îl faci legionar. Asta trebuie controlat...

Fiecare este fost legionar. În momentul în care se înscrie în Partidul Social-Democrat este fost legionar.

Miron Constantinescu: Dimpotrivă, se face distincția netă între tovarășii social-democrat care sunt într-adevăr și cei care au intrat acolo pentru a se camufla. Și noi tocmai am dat o dispoziție tovarășilor noștri, să nu răspundă încercărilor de ceartă, pe care le fac acești proaspeți social-democrați, să nu rezolve acolo aceste cazuri, să ni le aduca la cunoștință, pentru ca noi să le rezolvăm...

Apoi cred că este necesar un control temeinic al noilor încadrați, pentru ca să nu pătrundă în rândurile Partidului Social-Democrat și în rândurile partidului nostru sau ale celorlalte organizații democratice astfel de elemente care vin să-și ascundă trecutul criminal, sau să spargă unitatea clasei muncitoare.

Gheorghe Gheorghiu-Dej: Sunteți un partid socialist. Ce au comun cu socialismul aceste elemente care au luat parte la rebeliune în mod efectiv, la acte de jaf? Vom stabili și categorii, să nu-i băgăm pe toți într-o oală, adevărat. Dar nu-i băgăm în partid. Avem destule organizații de masă unde pot fi primiți și reeducați. Deci nici o milă față de elementele care a avut la activul lor asemenea acte.

Lotar Rădăceanu: Care au fost legionari și mai au astăzi asemenea activitate.

Gheorghe Gheorghiu-Dej: Acțiunea de curățire eu cred că trebuie să aibă două aspecte. Față de elementele gardiste cu caziere...

Ana Pauker: Sunt și fără caziere, pentru că le-au fost distruse cazierile.

Gheorghe Gheorghiu-Dej: Elementele care au fost implicate în acțiuni, elementele care au avut un rol oarecare, vor trebui arestate imediat de Ministerul de Interne, indiferent din care organizații ar face parte, fie că fac parte din Uniunea Patriotică, sau din Partidul Comunist, sau Social-Democrat.

Apoi mai sunt acele elemente legionare fără cazier, care nu sunt

descoperite și care și-au continuat activitatea și după 23 august. Acestea trebuie descoperite prin organizațiile noastre sindicale, comitetele de fabrică și prin organizațiile noastre de partid. Punerea deci, în linie de bătaie a organizațiilor noastre de partid, ridicarea vigilenței organizațiilor de masă, ca o sarcină de cea mai mare importanță pentru momentul actual. Să nu ne facem iluzii că prin tratative cu aceștia... A fost, nu a fost...? – ajungem la ceva. Să dăm un caracter de masă acțiunii de curățire a elementelor dușmane. Să nu reducem la aceste două partide acțiunea de curățire a elementelor dușmănoase. Noi să fim elementele de conducere în această acțiune, pentru a lămuri chestiunile, ca nu cunva să fie patimă la mijloc, nu cunva să fie chestiuni personale...

Noi la CFR ne-am adresat sindicatelor și le-am cerut sprijinul în opera de curățire a elementelor dușmănoase; să dea o circulară cu pregătirea listelor pentru toate elementele legionare care au participat la acte sălbatice, au jefuit, care au denunțat. Iar elementele care au fost târâte în curent datorită demagogiei Gărzii de Fier – vigilență, nu izolat de ei. Dacă s-au înscris în sindicate, cu deosebită atenție pentru reeducarea lor, dar nu atragerea în partid. Pentru că noi nu primim în partid cu una, cu două, și dacă s-au strecurat să știți asemenea cazuri, vă rugăm, tovarăși social-democrați, să ni-i semnalati, pentru că nu au ce căuta în partidul nostru. După cum nu au ce căuta în partidul vostru.

Am citit despre procesul lui Dreyfuss. Era o casă întreagă de documente, și cu cât mai multe documente se adunau, cazul se complica mai mult. Noi nu urmăm cazul acesta.

Lotar Rădăceanu: Ei sunt și la voi.

Gheorghe Gheorghiu-Dej: Dați-ne liste, tovarăși. Noi nu-i cunoaștem. Uite, tovarășa Ana este aici o responsabilă a partidului nostru. Se știe acest caz a lui Mihai Andrei, care a fost legionar, a fost agreat de poliție...

Ana Pauker: Nu am avut nici o dovadă că a fost agent de poliție, dar a fost provocator – afară cu el.

Gheorghe Gheorghiu-Dej: La noi în partid se urmează o lege aspră care nu iartă pe nimeni: nu iartă pe acei care săvârșesc greșeli care aduc daune partidului, nu iartă pe cei care uzurpă titlul de membru al partidului...

N-am face însă nici un serviciu Partidului Social-Democrat dacă nu v-am spune aici deschis, că la voi în partid este o tentință puternică manifestată pentru spargerea Frontului Unic, că există elemente care merg pe linia spargerii Frontului Unic.

Ana Pauker: Legionarii, fasciștii, nu stau numai la pândă în România, dar este o activitate și mai ascunsă. Teohari n-a descoperit nici pe departe toate depozitele de arme. Și sunt o serie de acte de

sabotaj, care se descoperă.

Să stabilim următorul lucru: nu primim nici legionari care au purtat numai o săptămână cămașa verde. Ei procedează în chestiunile lor ca și cu chestiunile de siguranță, de spionaj. Ei vin la muncitor și-i spun: bagă de seamă, tu ai fost odată legionar, și te vor descoperi. Și dacă nu te descoperă, atunci noi vom pune pe un legionar de-al nostru să spuie. Și îl ținem în mână. Atunci când vom lichida fascismul în țară, atunci se va pune altfel chestiunea. Dar deocamdată cred că trebuie să avem întreaga vigilență să nu primim în partid pe cei care au purtat cămașa verde o săptămână¹¹.

Nimeni nu-și asuma responsabilitatea primirii legionarilor în partidele de stânga, însă fenomenul era în creștere. Dovadă stau tot mai frecventele „demascări“ din organizațiile politice și sindicale. Spre exemplu, la sfârșitul lunii mai 1945, în comitetul de fabrică de la STB, a fost identificat un muncitor care lucra „camuflat“ pentru legionari, transmitând organizației sale toate ordinele și instrucțiunile care se pregăteau contra Mișcării¹². Dar muncitorul respectiv nu acționa singur. Spre sfârșitul anului, la 10 noiembrie 1945, s-a emis un Ordin al Ministerului de Interne, cu numărul 43.064, prin care trebuia să se facă evidența legionarilor din rândul partidelor recunoscute legal. Până la 25 noiembrie, evidența arăta astfel: PCR: 2.258, PSD: 3.281, Frontul Plugarilor: 8.900, Uniunea Patriotică: 110, PNL- Tătărescu: 338, PNT-Anton Alexandrescu: 69, PNL: 345, PNT: 237. Deci, un total de 15.538 „foști purtători ai cămășilor verzi“, dintre care peste 90% erau înscriși în partidele din „blocul guvernamental“¹³

Încheierea războiului mondial, în mai 1945, a schimbat puțin datele problemei. Comuniștii trebuiau să-și ducă rapid la îndeplinire obiectivul cuceririi puterii, și nu erau dispuși să-și consume energiile cu o campanie de reprimare a adversarilor ideologici de la extrema dreaptă. Cel puțin pentru moment, mai ales că pe unii dintre ei îi puteau folosi în folosul propriu. De cealaltă parte, legionarii erau slăbiți politic după înfrângerea Germaniei naziste, iar liderii lor se ascundeau prin diferite orașe ale Europei Occidentale, pentru a nu fi arestați. În consecință, în organizație predomina dezorientarea. Existau grupuri radicale, dispuse să reziste măsurilor regimului, însă deocamdată așteptau să se limpezească apele. Liderii „moderați“ erau de asemenea în expectativă, locuind în domiciliile clandestine și așteptând ca guvernul să dea semnale de colaborare¹⁴.

În lagăre au apărut grupuri de „legionari democrați“, care au început să facă apel la bunăvoința autorităților, pentru a-i elibera. La 21 august, deținuții de la Caracal au înaintat un memoriu Anei

¹¹ Ibidem, Fond CC al PCR – Secția Cancelarie, dosar nr. 26/1945, f. 1-5.

¹² Ibidem, dosar nr. 182/1945, f. 2.

¹³ Ibidem, Fond IGJ, dosar nr. 104/1945, f. 80.

¹⁴ Ibidem, dosar nr. 204/1945, f. 2-4.

Pauker, pe care încercau să o „sensibilizeze“, susținând că făceau parte din „păturile clasei muncitoare“. Ei solicitau „femeii de fier“ a regimului să-i considere tovarăși și pe „foștii legionari“, ale căror bune intenții se îndreptau spre „idealul social al luptei clasei muncitoare democratizate“. O asigurau pe Ana Pauker că, pe viitor, vor fi „veșnici luptători împotriva adevăraților dușmani ai poporului“ și că vor participa la „munca de refacere alături de Partidul Comunist Român“¹⁵.

În lunile următoare, legionarii au început să fie eliberați din lagăre¹⁶. Nu în urma memoriilor către Guvern, ci ca urmare a noilor împrejurări politice postbelice, presiunilor opoziției și ale reprezentanților Statelor Unite și Marii Britanii în România. Desființarea acestora s-a oficializat prin Jurnalul Consiliului de Miniștri din 27 septembrie 1945¹⁷.

Ieșiți din detenție, legionarii aveau să afle că inclusiv „nucleul dur“ al organizației renunțase la „luptă“. Pe 6 august, Nicolae Petrașcu, „mâna dreaptă“ a lui Horia Sima, sosit în țară în toamna anului 1944, emisese circulara *Legionari din lăuntrul și din afara închisorilor*. Prin aceasta, făcea apel la liniște și la colaborare cu guvernul¹⁸. Petrașcu locuia în ilegalitate de aproape un an și rămăsese cel mai important lider al Mișcării, după ce Horia Sima își pierduse urma. A luat decizia de „non combat“ față de regim fără a se sfătui cu șefii din exil. În țară l-a consultat pe Radu Mironovici, care a fost de acord cu textul circularei, întrucât toți conducătorii doreau să iasă din ilegalitate, dacă și guvernanții le permiteau, desigur.

În toamna anului 1945, Nicolae Petrașcu a fost arestat, în împrejurări neelucidate. În anii 1960, le-a declarat camarazilor din închisoarea Aiud că responsabil de „căderea“ sa ar fi fost Vasile Noveanu, legionar acuzat adesea de legături cu Ministerul de Interne (atât în perioada Siguranței, cât și a Securității). Cert este că în arestul Ministerului de Interne, în 1945, Petrașcu a purtat negocieri cu liderii Partidului Comunist, în urma cărora a rezultat așa-zisul „pact de neagresiune“ dintre comuniști și legionari. Înțelegerea s-a realizat în noiembrie¹⁹, iar Ministerul de Interne a emis la 10 decembrie 1945 ordinul de legalizare a situației legionarilor din țară²⁰.

Așadar, pentru moment, legionarii încetau să mai fie considerați „inamici ai Statului“, atât timp cât nu organizau „atentate contra ordinii sociale“. Timp de peste un an de zile fuseseră ținta autorităților, care aveau obligația legală de a le fixa „gradul de pericolozitate“, dar

¹⁵ Ibidem, dosar nr. 271/1945, f. 1-3.

¹⁶ Ibidem, Fond MI-Diverse, dosar nr. 9/1945 vol. 1, f. 34-78.

¹⁷ Bălan, Ion, *op. cit.*, p. 56.

¹⁸ ANIC, Fond CC al PCR – Secția Cancelarie, dosar nr. 161/1954, f. 19-21.

¹⁹ Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Fond Informativ, dosar nr. 151086 vol. 4, f. 204-288.

²⁰ ANIC, Fond IGJ, dosar nr. 105/1945, f. 2.

și a cetățenilor care doreau să se răzbune pe vreun legionar sau altul, care nu le erau pe plac. Operațiunea de „triere“ implicase costuri considerabile pentru bugetul de Stat: întocmirea listelor de urmăriți, arestările, fondurile de întreținere a comisiilor speciale, cazarea și hrănirea internaților, plata personalului Ministerului de Interne aferent etc. În rândul extremiștilor de dreapta acțiunea provocase o panică continuă, întărită de zvonurile mai mult sau mai puțin fondate. Pentru protecție, unii legionari au ales să plece din țară, sporind numărul exilaților din rândul Mișcării.

Fundația Culturală *Erbiceanu*¹

Argument

Fiecare călător prin viață își dorește să lase după sine o urmă. Probabil că împlinirile cele mai consistente și mai durabile ale omului, ca ființă aflată veșnic în mâna lui Dumnezeu, sunt acelea în care omul se uită pe sine, culegând din tezaurul său sufletesc sămburele indestructibil al creației și punându-l în slujba celorlalți.

Reprezentanții regimului totalitar comunist au încercat, timp de o jumătate de secol, să ne învețe că venim de nicăieri și mergem spre nicăieri. Viețile nu deveneau, astfel, decât instrumente docile, iar oamenii unici și irepetabili se topeau într-o masă amorfă, lipsită de chip și de suflet. Rănilor unei societăți nu se refac ușor, iar țesutul atât de mutilat al societății românești își va regăsi cu greu ritmurile firești de dezvoltare organică. Această realitate nu ne îndreptățește, însă, să fim indiferenți. Privitul „la scară mare” poate însemna viziune, dar și ascundere în spatele unor teorii goale de conținut. Mișcările haotice de după 1989 ne lasă, uneori, impresia că, dacă nu putem face TOTUL, e mai bine să nu facem NIMIC. Ce este mai dăunător pentru ceea ce poate însemna o reconstrucție temeinică, nu numai în plan material, ci și în cel sufletesc, decât această complacere în nemișcare? Acum, ca și odinioară, important este să faci CEVA. Fiecare, după puterile și cu mijloacele proprii, cu bună-credință și curaj, poate schimba ceva în bine, poate „îngriji o grădină” sau ajuta o rotiță să funcționeze. Nu în măreție vedem acum rolul nostru, ci în detaliu. De multe ori, înaintea lui Dumnezeu și în ochii semenilor, o mână de ajutor poate valora mai mult decât vorbele mari și planurile generale de transformare a țării sau a lumii.

Totul trebuie să pornească de la recuperarea și apărarea Memoriei. Nu, nu venim de nicăieri! De când am deschis ochii asupra lumii, am înțeles că nu înseamnă ceva numai datorită înzestrărilor și muncii proprii, ci și prin păstrarea cu grijă a unui tezaur de memorie pe care strămoșii mei îl perpetuaseră până la mine și care înseamnă: excelență profesională, cinste, bunătate, grație existențială, inteligență, libertate. Fără să fie nimic ieșit din comun, aceste calități dădeau tonul în vechea societate românească, aceea în care, pentru a face parte dintr-o elită reală, nu trebuia să fii mai ales întreprinzător și

¹ A luat ființă la sfârșitul anului 2008, la inițiativa inginerului Constantin Laurențiu Erbiceanu, strănepotul istoricului Constantin Erbiceanu (1838-1913), nepotul eroului anticomunist Ion Flueraș (1882-1953) și înrudit cu familii precum Buiuciu, Popovici-Băznoșanu, Eliade, Zarifopol, Culianu, Densușianu, Zappa, Malaxa, Polizu, Perdikides, Catacaz, Bastaki, Climis, Macarovici, Missir, Tatos etc.

abil, ci mai cu seamă capabil și civilizată. Memoria poate fi o povară, pentru că nu e întotdeauna ușor să te ridici la înălțimea modelelor; pe măsură, însă, ce conștientizezi puterea creatoare a modelelor din trecut, Memoria devine forță și libertate.

Ce putem desprinde din aceste considerații? Convingerea personală că fiecare trebuie să încerce să facă acel ceva care i se potrivește, și cât mai bine posibil, și că nimic durabil nu poate exista fără conștientizarea și interiorizarea respectului pentru trecut. Devenind inginer, m-am plasat automat în descendența bunicului și a tatălui și am încercat să le duc mai departe numele și prestigiul profesional, ca reprezentant al celei de-a treia generații de ingineri. Pasiunea pentru lecturi și nevoia interioară de a-mi apăra convingerile le-am moștenit de la tatăl meu, Dinu Erbiceanu; apropierea de o mare pianistă precum Constanța Erbiceanu nu putea să nu-mi deschidă apetitul pentru muzică, iar chipul tutelar al ilustrului meu străbunic și tiz, istoricul și academicianul Constantin Erbiceanu, mi-a nutrit pasiunea de o viață: istoria. O altă pasiune, aceea de a călători, m-a ajutat să-mi deschid și mai bine ochii și sufletul. Am călătorit în 115 țări pentru a înțelege că locul meu și al eforturilor mele este acasă, acolo unde strămoșii au știut să trăiască și să facă istoria. Întors în România după 1989, am încercat, cu modestele mele puteri, să dau o mână de ajutor acolo unde mi s-a părut că e mai mare nevoia sau că poate fi mai bun rodul. Dar, despre aceste lucruri nu sunt eu cel ce trebuie să vorbesc; las aceasta în seama impersonalei Memorii și, mai ales, a oamenilor în care am, totuși, atâta încredere. Probabil că nimic nu m-a motivat mai mult în viață decât încrederea în oameni și în frumusețea pe care o ascund în sufletele lor.

Și pentru că încrederea e o formă subtilă de iubire, etimologia ne transportă în zona filantropiei. Printre străbunii mei direcți și printre rudele colaterale am descoperit, în timp, scormonind prin documentele de familie, multe personaje harnice și darnice, cu timpul și cu banii lor. Juristul Grigore M. Buiuciu (1840-1912; a donat Academiei Române cea mai mare parte a averii sale și vasta sa bibliotecă orientală), naturalistul Andrei Popovici-Bâznoșanu (1876-1969; a fondat Stațiunea zoologică de la Sinaia), academicianul Constantin Erbiceanu sau inginerii Laurențiu și Dinu Erbiceanu au fost filantropi, în toată puterea cuvântului. Oameni care au lucrat cu ei înșiși, cu familia lor, cu mediul în care au trăit, spre a le transforma în bine, care au crezut până la capăt în capacitatea oamenilor de a crește, de a deveni mai buni și în importanța actelor de caritate, ca mecanism social și ca model cultural. Fără să mă compar cu modelele, îmi doresc să le urmez.

Motivul evident al înființării Fundației *Erbiceanu* este treptata stingere biologică a neamului meu și dorința de a perpetua memoria

unei familii care a avut un rol însemnat în istoria și cultura țării. Dar cantonarea în această unică motivație ar crea o imagine incompletă tocmai asupra naturii profunde a demersului meu. Pentru că nu un memorial îmi doresc să creez, ci un loc spiritual de Memorie vie, care să își facă simțită prezența în permanență, prin fapte. Întotdeauna mi-a plăcut mai mult complexitatea nelimitată a vieții decât osificarea în tipare. Statuile sunt impersonale și reci, iar Erbicienii nu vor deveni statui, ci vor rămâne prezențe vii. Nu doresc să adopt calpa retorică a extincției, ci să asigur perpetuarea tradiției Erbicenilor și a neamurilor ilustre cu care s-au înrudit, în timp (Buiucliu, Popovici-Bâznoșanu, Eliade etc.), prin fapte. Nu dispărem decât atunci când uităm sau suntem uitați și nu murim decât atunci când nu mai producem bine și bucurie în jurul nostru. Îmi propun ca mijloacele mele de astăzi să slujească acest bine pe care Erbicienii îl pot face, chiar în absența lor fizică. Doar așa voi putea spune, în pace, că nu mergem spre nicăieri! Și, pentru a încheia, voi relua aici un pasaj din discursul lui Vasile Pârvan, dedicat memoriei istoricului și academicianului Constantin Erbiceanu: „*E ceva din noi care nu dispăre; căci dacă nimicnicia omenească e o lege supremă a vieții, sunt totuși unele însușiri nemuritoare: rămân de-a pururi toate gândurile omenești închinete adevărului, frumosului, eternității în general*“.

Constantin Laurențiu Erbiceanu

Obiective ale Fundației

Activitățile Fundației Culturale *Erbiceanu* se doresc o continuare a realizărilor membrilor familiei, în varii domenii. Se vor, de asemenea, un mijloc de promovare a unui set de principii și de valori care i-au însoțit mereu pe Erbiceni: de la valoarea profesională la calitatea personală. Dorim, astfel, să acționăm asupra țesutului social prin intervenții punctuale, precise și eficiente.

I. Premii:

Principalul instrument de realizare a obiectivelor Fundației va fi acordarea de premii dedicate memoriei membrilor iluștri ai familiei. Numele lor vor fi perpetuate, la fel și faptele lor, iar în timp vor deveni garanții prestigioase ale valorii profesionale și personale a laureaților. De aceea, majoritatea premiilor se vor adresa tinerilor aflați la început de carieră, ca o confirmare și o încurajare, în același timp.

1) Premiul „Constantin Erbiceanu“ pentru tineri istorici

Constantin Erbiceanu (1838 – 1913). Fiul preotului Ioan Ionescu din satul Erbiceni – Iași, despre care tradiția de familie spunea că ar fi descins dintr-o familie de olteni, refugiați în Moldova pe la 1775, din cauza ocupației austriece. La Iași, Constantin Ionescu avea să primească numele de Erbiceanu, după numele satului natal. Istoric, teolog, elenist, membru al *Junimii*, membru activ al Academiei Române (din 1899), membru al societăților savante de la Constantinopol, *Hellenikos Philologikos Syllogos* (din 1866) și *Hetairia Mesaionikon Spoudon* (din 1889). Constantin Erbiceanu a studiat la Seminarul Socola, Facultatea de Teologie din Iași și la Facultatea de Teologie și Litere din Atena, unde a obținut doctoratul în teologie. A predat istoria bisericii universale, drept canonic și teologia dogmatică la Seminarul *Veniamin Costache* din Iași și, după ce a câștigat admirația unor Spiru Haret și D. A. Sturdza, la Facultatea de Teologie din București. La Facultatea de Litere din București a predat limba greacă. În martie 1895 a fost ales decan al Facultății de Teologie din București. Studiind manuscrisele grecești și editând documente, C. Erbiceanu a avut un rol de deschizător de drumuri în studierea epocii fanariote și a istoriei bisericești din Țările Române. Dintre lucrările sale, amintim: *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei; Cronicarii greci care au scris despre români în epoca fanariotă; Viața și activitatea Mitropolitului Moldovei, Veniamin Costache; Ulfila, viața și doctrina lui sau starea creștinismului în Dacia traiană și aureliană; Bărbați culti greci și români și profesori din Academile domnești din Iași și București, din epoca zisă fanariotă (1650-1821); Viața mea, scrisă de mine după cât mi-am putut aduce aminte*. De asemenea, a fost redactor la periodicele *Revista Teologică* din Iași (1882-1886) și *Biserica Ortodoxă Română* (1887-1913). Cercetător pasionat al vechilor documente, Constantin Erbiceanu nu s-a dezinteresat, însă, nici de lumea care îl înconjura, ajutându-i întotdeauna, cu blândețe, pe cei nevoiași. Rămân emblematic scene în care un grup de haiduci care îi atacaseră trăsură nu se ating de el, datorită reputației sale de om milostiv și relatările lui Nicolae Iorga, care împrumuta deseori cărți din biblioteca Erbiceanu și care i-a închinat un emoționant discurs funebru. Spre sfârșitul vieții, C. Erbiceanu a donat cele mai valoroase cărți din biblioteca sa Academiei Române și Facultății de Teologie din București. La Iași, Constantin Erbiceanu a ținut, împreună cu soția sa, Aglae Negrescu (descendentă bogatului aromân Zappa), un salon cultural frecventat de protipendada Moldovei: Eminescu, A. D. Xenopol, C. Negruzzi, Panu și Eduard Caudella se numărau printre obișnuiții casei. Constantin Erbiceanu rămâne un model de pionier, de cercetător pasionat și muncitor, de exponent al celei mai pure meritocrații și de intelectual creștin.

2) *Premiul „Constanța Erbiceanu“ pentru tineri muzicieni*

Constanța Erbiceanu (1874-1961). Fiica academicianului Constantin Erbiceanu. În 1893, a fost una dintre primele fete absolvente cu bacalaureat din România. Începând cu același an, a plecat la Leipzig, pentru a-și continua studiile muzicale. I-a avut ca profesori de pian pe Carl Reinecke și pe Johannes Weidenbach, până la absolvire, în 1898. Tânăra pianistă a mai călătorit la Berlin, Paris și Londra, unde a și concertat, sub îndrumarea maestrului Moszkovski (care i-a dedicat concertul său pentru pian și orchestră), repurtând importante succese de public și de critică. În 1904 s-a stabilit la Berlin, unde și-a aprofundat studiile, urmând cursurile Facultății de Filosofie și susținând, în paralel, o activitate concertistică. În această perioadă s-a apropiat de Max Reger. Renunțând la a concerta, s-a dedicat activității pedagogice și a fost întemeietoarea școlii pianistice românești, maestra unor Valentin Gheorghiu sau Silvia Șerbescu. În 1958, când a concertat în România, Sviatoslav Richter a vizitat-o și pe Constanța Erbiceanu. În 2002, în cadrul ediției a XII-a a Concursului Național de Interpretare Muzicală „Mihail Jora“ s-a acordat, la secțiunea pian, prin bunăvoința D-lui Constantin Laurențiu Erbiceanu, Marele Premiu Memorial „Constanța Erbiceanu“, pe care l-a obținut Shwan Sebastian.

3) *Premiul „Vespasian Erbiceanu“ pentru juriști*

Vespasian Erbiceanu (1863–1943). Jurist, membru corespondent al Academiei Române, consilier la înalta Curte de Casație și Justiție. La 28 martie 1918, a doua zi după unirea Basarabiei cu România, a fost trimis de către Guvernul român la Chișinău, pentru a face o evaluare a stării sistemului de justiție rusesc din Basarabia și pentru a face propuneri în vederea reformării acestuia, pe noile baze naționale românești. A fost Prim Președinte al Curții de Apel de la Chișinău și s-a ocupat de unificarea legislativă a Basarabiei cu țara Mamă. Cea mai importantă lucrare a sa este *Naționalizarea justiției și unificarea legislativă în Basarabia*.

4) *Premiul „Laurențiu Erbiceanu“ pentru ingineri constructori*

Laurențiu Erbiceanu (1876-1936). Fiul academicianului Constantin Erbiceanu. Absolvent al școlii de Poduri și șosele din București. Și-a început activitatea în anul 1901, la lucrările de construcție a Portului Constanța, devenind unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai inginerului Anghel Saligny. A lucrat la portul Constanța timp de 25 de ani, începând ca inginer asistent și ajungând până la funcția de director general. Între 1918 și 1923 s-a ocupat de refacerea și extinderea portului, construind digul de larg, stația de petrol, podurile metalice, instalațiile de pompare, locuințe

tip pentru lucrătorii din port, platforma superioară a liniei de cale ferată Constanța–București, remiza de beton armat, sisteme de drenaj pentru stoparea alunecării falezei (*Metoda Erbiceanu*) etc. Între 1923 și 1936 a fost directorul tehnic al Creditului Industrial. Laurențiu Erbiceanu a fost un inginer competent, pasionat și care s-a dedicat muncii sale, un model profesional și uman. Principala sa operă este volumul *Date statistice asupra portului Constanța*, publicat în 1919. Într-un mediu care a favorizat prea mult timp distrugerea sau construcția neadecvată, exemplul unui constructor de vocație poate fi salutar.

5) *Premiul „Dinu Erbiceanu“ pentru promovarea valorilor europene*

Constantin (Dinu) Erbiceanu (1913 – 1998). Fiul lui Laurențiu Erbiceanu. După absolvirea Liceului *Spiru Haret* din București, în 1931, ca șef de promoție, și a Facultății de Construcții a Politehnicii din București, a devenit inginer în anul 1936, fiind conferențiar universitar la Politehnica din Timișoara și având un post la Creditul Industrial. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, a fost mobilizat ca ofițer de geniu și a coordonat construcția mai multor poduri peste Prut și Nistru. După război, a lucrat împreună cu Emil Prager și a trecut prin exproprierea desfășurată de regimul comunist, pierzând averea considerabilă a familiei, acumulată prin muncă și spirit întreprinzător. Capacitatea organizatorică și excelența pregătire l-au ajutat să își continue activitatea de inginer, în ciuda „dosarului prost“, a „originii nesănătoase“ și fără să abdice de la credințele și principiile fundamentale pe care le avea. Ca inginer, a coordonat lucrările de la Hidrocentrala Valea Sadului, construcția de turnuri de răcire la centrale termice și silozuri etc. Nemaiputând ocupa funcția de director tehnic în Ministerul Construcțiilor (pentru că nu era membru al P.C.R.), a primit în grijă construcția Circului de Stat din București. După ce nu a fost aplicată recomandarea sa de a fi ignifugată schelăria din lemn a construcției, aceasta a luat foc, în octombrie 1959, iar el a fost arestat și condamnat la 10 ani de închisoare, pentru „neglijență în serviciu“. Autoritățile comuniste găsiseră, în sfârșit, pretextul de a se elibera de o figură verticală și incomodă și de a se răzbuna pe ginerele lui Ion Flueraș. Începând cu 1961 (când a fost eliberat din închisoare, grație intervențiilor Constanței Erbiceanu) și până în 1981, a lucrat la Institutul de Proiectări Metalurgice din București, fiind șef de proiect la Complexul Siderurgic de la Galați, unde a obținut rezultate de excepție. Înclinația sa umanitară și filantropică s-a manifestat atât în timpul persecuțiilor comuniste, când a ocrotit numeroase persoane împotriva cărora se manifesta furia totalitară (a fost comparat, de către Duiliu Zamfirescu jr, cu faimosul Oskar

Schindler), cât și atunci când și-a donat biblioteca tehnică Asociației Inginerilor Constructori Proiectanți de Structuri, pe cea muzicală Universității de Muzică *George Enescu* din București și alte sute de volume valoroase Bibliotecii Naționale. Dincolo de competența sa profesională, Dinu Erbiceanu a fost un spirit enciclopedic, interesat de toate roadele sufletului și ale minții omenești, și un spirit vertical, care și-a apărat în mod curajos principiile, nu numai afirmându-le, ci și punându-le în practică. Întreaga sa viață și structură îl recomandă ca pe un adevărat spirit european. De aceea, premiul care este dedicat memoriei sale se va adresa aceluia care promovează valorile și principiile „vechii Europe” (nu în sens geopolitic, ci în sens cultural și spiritual), aceluia care cred că Europa este un continent al valorilor creștine, că omenia înseamnă mai mult decât toleranța și că libertatea este cel puțin la fel de importantă ca democrația, aceluia care nu uită că Europa înseamnă, în primul rând, valori identitare și rădăcini comune.

6) *Premiul „Ion Flueraș” pentru promovarea eticii în viața politică*

Ion Flueraș (1882-1953). Născut lângă Arad, într-o familie de țărani greco-catolici, a urmat doar patru clase primare, la școala confesională din comună. A lucrat ca păstor și rotar dar, în același timp, a acumulat cunoștințe în diferite domenii, ca autodidact, datorită înzestrării sale native. În 1901 s-a înscris în Partidul Social-Democrat. La Budapesta a desfășurat activitate sindicală, iar în 1905, după organizarea cu succes a unei greve, a devenit primul român conducător de sindicat din Austro-Ungaria. Din 1911 a fost redactor responsabil al ziarului *Adevărul* din Budapesta. Cu timpul, a devenit unul dintre cei mai importanți lideri ai mișcării social-democrate din Transilvania și, apoi, după Marea Unire, din România. A participat la Marea Adunare de la Alba Iulia, la 1 decembrie 1918, fiind ales vice-președinte și apoi membru al Consiliului Dirigent. Ion Flueraș a fost unul dintre cei mai convinși susținători ai unirii Transilvaniei cu România și a făcut parte din delegația României la Conferința de Pace de la Paris. În 1920, în cursul unei deplasări în Rusia Sovietică, Flueraș i-a înfruntat pe Buharin și Zinoviev. Din cauza opoziției față de bolșevism, Flueraș a intrat în conflict cu linia supusă Moscovei, din cadrul mișcării socialiste din România. Din 1926 până în 1939, a fost Președinte al Confederației Generale a Muncii, iar în 1927 a fost ales membru în Comitetul Executiv al Partidului Social-Democrat. În perioada 1928-1932 a fost deputat, în două legislaturi, iar din decembrie 1938 a făcut parte din Frontul Renașterii Naționale, partidul unic înființat de Regele Carol al II-lea. După 23 august 1944 nu a mai fost primit în P.S.D., din cauza colaborării cu regimul carlist, și nu a acceptat niciun fel de colaborare cu comuniștii, încercând să

creeze o nouă formațiune politică, Partidul Socialist Român. Arestat în 1945 și eliberat în 1946, a fost rearestat, în 1948, și condamnat, în 1952, la 15 ani de temniță grea. A murit, în 1953, la închisoarea Gherla, după ce fusese supus regimului de exterminare prin tortură continuă, aplicat pe modelul adus de la Pitești. Fiica lui Ion Flueraș, Ileana, s-a măritat, în 1938, cu inginerul Dinu Erbiceanu. Înainte de a fi un om politic, Ion Flueraș a fost o personalitate verticală, apreciată de prieteni și de adversari, detestată, deopotrivă, de adepții totalitarismelor de stânga și de dreapta. Social-democrat din convingere, reformist și anti-revoluționar, a crezut toată viața că în România se poate dezvolta un sistem democratic pe model occidental. Viața și moartea lui eroică pot naște un model de urmat pentru actuala noastră clasă politică, aflată în lipsă permanentă de repere autentice.

II. Alte activități:

1. Organizarea de dezbateri, mese rotunde, conferințe.
2. Organizarea periodică a unui Salon Cultural, la sediul Fundației și a unor serate muzicale.
3. Editarea documentelor din Arhiva Erbiceanu, editarea și reeditarea lucrărilor de (sau despre) membri ai familiei.
4. Sprijinirea editării de lucrări și acordarea de burse de studiu pentru tineri cercetători și artiști.
5. Realizarea unui site internet al Fundației, care să promoveze istoria familiei Erbiceanu și activitățile fundației.
6. Gestionarea și îmbogățirea Bibliotecii Erbiceanu, care conține cca opt mii de volume, printre care multe rarități și cărți purtând dedicații ilustre.

Activități ale Fundației în anul 2009

În anul 2009, primul din existența sa, Fundația Culturală *Erbiceanu* inaugurează seria Premiilor *Constanța Erbiceanu*. În data de 6 septembrie, Președintele Fondator va decerna, în cadrul Galei Laureatilor Concursului Internațional „George Enescu“, premiul pentru cel mai bine clasat concurent român din cadrul secțiunii dedicate pianului.

Revista *Erasmus* a tinerilor istorici din București și Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta“ din Iași beneficiază de sprijin financiar din partea Fundației. Aceasta își propune, de asemenea, pentru anul în curs, să găsească și să publice amintirile Luciei Erbiceanu (născută Culianu) și să sprijine redactarea unei monografii dedicate istoricului Constantin Erbiceanu.

Echipa Fundației

Președinte de onoare: Dl Neagu Djuvara

Fundația Culturală *Erbiceanu* beneficiază de cinstea de a-l avea, ca Președinte de onoare și mentor, pe unul dintre cei mai mari istorici români de după 1940, care s-a impus nu numai prin erudiție, precizie, prospețimea și onestitatea teoriilor istoriografice emise, dar și printr-o statură morală fără fisură, creatoare de model existențial.

S-a născut la București, în 1916, ca descendent al Grădiștenilor (unul dintre cele mai importante neamuri boierești din Țara Românească, înrudit cu marile familii și care a ridicat actuala biserică a Patriarhiei române) și al familiei aromânești Djuvara (care i-a dat, printre alții, pe diplomatul Trandafir Djuvara și pe juristul Mircea Djuvara). A studiat în Franța, este licențiat în Litere la Sorbona (istorie, 1937), doctor în drept (Paris, 1940, cu teza *Le droit roumain en matière de nationalité*), iar în mai 1972 și-a luat doctoratul de stat la Sorbona, cu o teză de filosofia istoriei, coordonată de Raymond Aron. Ulterior, a obținut și o diplomă a Institutului Național de Limbi și Civilizații Orientale de la Paris (I.N.A.L.C.O.).

După ce a luptat în cel de-al Doilea Război Mondial, pe frontul de est, în Basarabia și Transnistria și a fost rănit în apropiere de Odessa, a intrat ca diplomat în cadrul Ministerului român de Externe (mai 1943), a fost trimis curier diplomatic la Stockholm, chiar în dimineața lui 23 august 1944, fiind numit secretar de legăție la Stockholm, unde a rămas în timpul guvernelor Sănătescu și Rădescu. După preluarea puterii de către comuniști, a rămas în exil, activând la Paris în mai multe organizații ale exilului românesc (secretar general al Comitetului de Asistență a Refugiaților Români de la Paris, secretar general al Fundației Universitare „Carol I“ etc.) și coordonând acțiuni anticomuniste, în colaborare cu serviciile secrete americane și franceze. Din 1961 până în 1984 a fost consilier diplomatic și juridic al Ministerului de Externe al Republicii Niger din Africa. A fost, de asemenea, profesor de drept internațional și de istorie economică la Universitatea din Niamey. Din 1984 a fost secretar general al Casei Românești de la Paris. În 1990 a revenit în România, unde a devenit profesor asociat la Universitatea din București, membru de onoare al Institutului „A. D. Xenopol“ din Iași și al Institutului de Istorie „Nicolae Iorga“ din București, Președinte de Onoare al Institutului de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta“ din Iași. A realizat emisiuni de televiziune și de radio și este una dintre vocile cele mai respectate ale societății românești.

Dintre volumele publicate, amintim: *Civilizații și tipare istorice. Un studiu comparat al civilizațiilor* (teză de doctorat premiată de Academia Franceză); *Între Orient și Occident. Țările române la în-*

ceputul epocii moderne; O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri; Există istorie adevărată?; Thocomerius–Negru Vodă, un voivod de origine cumână la începuturile Țării Românești; Războiul de șaptezeci și șapte de ani și premisele hegemoniei americane (1914-1991); Amintiri din pribegie; Însemnările lui Gheorghe Milescu (roman); Cum s-a născut poporul român; Mircea cel Bătrân și luptele cu turcii; De la Vlad Țepeș la Dracula Vampirul.

Membrii Consiliului Director

1. Președinte Fondator: Dl Constantin Laurențiu Erbiceanu

Fondatorul, reprezentantul actual al familiei Erbiceanu, duce mai departe tradiția profesională și filantropică a strămoșilor săi. Este inițiatorul ideii și cel care o pune în practică, dedicând timp și resurse financiare pentru a cinsti memoria strămoșilor și pentru a perpetua o misiune socială și culturală pe care aceștia și-au asumat-o.

S-a născut la 21 mai 1939, în București, ca fiu al lui Dinu Erbiceanu și al Ilenei (fiica lui Ion Flueraș). A absolvit Liceul *Spiru Haret* din București (1956, șef de promoție, ca și tatăl său) și Facultatea de Construcții Civile și Industriale din cadrul Institutului de Construcții din București, devenind inginer în anul 1961. A lucrat la Trustul de Construcții și Montaje Energetice București (inginer proiectant, șef de proiect, șef de atelier), proiectând componente din CET București Sud, turnurile de răcire de la CET Brazi, baza de producție a Hidrocentralei Porțile de Fier. În 1970 a fost detașat la șantierele de construcții obținute de firmele românești Aroconstruct și Arcom în R.F.G., fiind șef de șantier la construcția Grupului școlar Hadamar (1970-1971), a Liceului din Heppenheim (1971-1972), a complexului hotelier Rezidenz din Bad Windsheim, Bavaria (1972-1975), a turnurilor gemene cu 20 de etaje din Mainz (1975-1977). Bun cunoscător al limbii germane, apreciat în Germania dar vânat în România, din cauza „dosarului prost“, C. L. Erbiceanu a ales exilul, în 1977 obținând cetățenia germană și fiind condamnat în contumacie, în România la 8 ani de închisoare, pe motive politice. A fost șeful filialei din Mainz a Societății de Construcții F-Bau, iar din 1978 s-a angajat la cea mai mare firmă germană de consultanță, Lahmeyer International din Frankfurt, unde s-a și stabilit. A coordonat lucrări în Republica Mali (barajul hidrocentralei Selingue, 1978-1981), Maroc (proiectul hidrocentralei Merija, 1981), Filipine (hidrocentralele Agus 4 și 5 din Mindanao, 1982-1983). Revenind în Centrala firmei, a devenit șeful Marketingului pentru Africa Francofonă și Anglofonă, obținând numeroase contracte în Algeria, Burundi, Madagascar etc. Între 1990 și 1991 a condus unica filială Lahmeyer din străinătate, la Conakry (Guinea). În 1993 a devenit șeful Serviciului pentru proiecte desfășurate în Europa Centrală și de Est, în 1994 șeful

departamentului Europa, iar în 1996 procurist al firmei, perioadă în care a obținut o serie de proiecte cu finanțări din partea BERD, a Băncii Mondiale sau a Comisiei Europene, în aproape toate țările foste comuniste. În 1999, s-a mutat la București, ca șef al Reprezentanței tuturor societăților Concernului Energetic RWE AG din Germania. În 2003 a împlinit 25 de ani de activitate în cadrul aceluiași concern, iar în 2004 reprezentanța de la București a fost închisă, odată cu pensionarea lui Constantin Laurențiu Erbiceanu. Acest reprezentant al neamului Erbicenilor îmbină înzeestrările exacte cu pasiunea pentru muzică (în special belcantoul italian și muzica romantică pentru pian; face parte din două societăți muzicale londoneze, dedicate lui Donizetti și, respectiv, Liszt), istorie, limbi străine, artele plastice (în special primitivii italieni și pictura flamandă), literatură (a corespondat cu Henri Troyat, Jean d'Ormesson, Maurice Druon, Alain Decaux, Hélène Carrère d'Encausse) sau călătorii (a vizitat 115 țări din toate cele șase continente). După întoarcerea în România, înclinația filantropică s-a manifestat constant, prin sprijinirea unor tineri valoroși din diferite domenii.

2. Vice-președinte: Dl Filip-Lucian Iorga

S-a născut în 1982, la București, ca descendent, pe linie maternă, al unui vechi neam de moșneni ialomițeni, Bărbuleștii din Poiana, înrudiți prin alianță cu familii ca Străjescu, Mavrogheni, Rosetti, Hasdeu, von Kraus. A absolvit Colegiul Național *Spiru Haret* din București în anul 2001 și Facultatea de Istorie a Universității din București, specializarea Istorie-Limba și literatura engleză, în 2005. În vara lui 2004 a absolvit Universitatea Internațională de Vară a European College of Liberal Arts (ECLA) din Berlin (instituție aflată sub egida Bard College din Statele Unite ale Americii). După un stagiu de pregătire la Universitatea Paris IV Sorbona din Franța (2006), a obținut, în 2008 și diploma de Master în Istoria Ideilor și Mentalităților (la Facultatea de Istorie a Universității din București, sub coordonarea prof. univ. dr. Lucian Boia). În perioada 2007-2008 a lucrat ca expert în management cultural la Institutul Cultural Român, Direcția Relații Internaționale. În prezent este consultant al Casei Majestății Sale Regelui Mihai I al României și doctorand în istorie la Universitatea din București. A participat, începând cu anul 1999, la școli de vară, conferințe, colocvii în România, Polonia, Turcia, Danemarca, India, Rusia și a primit mai multe premii și distincții, printre care Medalia *Regele Mihai pentru Loialitate* (2008), Premiul *Adrian Marino* pentru debut în eseistică (2001), Premiul I la Concursul *Istoria mea-Eustory* (2000) și Premiul I la concursul de eseuri organizat de Fundația Academia Civică (1999). A fost responsabil pentru București al *Grupului Civis* de pe lângă *Alianța Civică* (2000-2002) și președinte al Societății de Studii Istorice *Erasmus* (afiliată la International Students of History Association, 2003-2005). Este membru în Colegiul

Director INFORR și membru asociat al Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta“ (afiliat la Confederația Internațională de Genealogie și Heraldică).

A publicat volumele *Breviar pentru păstrarea clipelor* (convorbiri cu Alexandru Paleologu; Editura Humanitas, 2005), *Les Cazaban. Une chronique de famille* (împreună cu Eugen Dimitriu; les Editions Universal Dalsi, 2007), *Genocidul comunist în România. Vol. IV. Reeducarea prin tortură* (împreună cu Gheorghe Boldur-Lătescu; Editura Albatros, 2003; fragmente din acest volum au fost incluse în *Raportul final* al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România). Este autorul unor fragmente din volumele *Copilăria și adolescența altădată* (Editura DoMinor, 2003), *Istoria României în texte* (Editura Corint, 2001), *Exerciții de speranță – România în care aș vrea să trăiesc* (Fundatia Academia Civică, 2001), *Exerciții de memorie* (Fundatia Academia Civică, 1999), a revizuit volumul *Victimele terorii comuniste. Arestați, torturați, întemnițați, uciși. Dicționar P-Q* de Cicerone Ionițoiu (Editura Mașina de Scris, 2006), a participat la redactarea *Raportului Anual al Familiei Regale a României. 2006-2007* și, alături de AALLRR Principesa Margareta și Principele Radu ai României, la redactarea textului albumului *Coroana română la 140 de ani* (Editura Curtea Veche, 2008).

3. Secretar: Dl Alin Saidac

S-a născut în anul 1979, ca descendent al familiilor Strehăianu (vechi boieri olteni) și Saidac. Este absolvent al Facultății de Istorie a Universității din București (2001) și a obținut Masteratul în Istorie, în cadrul aceleiași facultăți, cu teza *României și Europa în secolul al XIX-lea* (2004). A colaborat cu Radiodifuziunea Română, a predat istoria la Colegiul Național *Dimitrie Cantemir* din București, iar în prezent lucrează în cadrul Institutului Național al Monumentelor Istorice.

The Erbiceanu Cultural Foundation was created in 2008, by the engineer Constantin Laurențiu Erbiceanu, great-grandson of the historian Constantin Erbiceanu (1838-1913), grandson of the anticommunist hero Ion Flueraș (1882-1953) and related to a great number of old Rumanian, Armenian and Greek families. The activities of the *Erbiceanu* Cultural Foundation seek to preserve the family's values and traditions, by promoting professional and moral excellence. The Foundation's main instruments will be the prizes dedicated to several illustrious members of the Erbiceanu family (musicians, historians, engineers etc.) and awarded especially to young people, as a recognition of their achievements and an encouragement for their future careers. Professor Neagu Djuvara is the Foundation's Honorary President. Constantin Laurențiu Erbiceanu (President), Filip-Lucian Iorga and Alin Saidac are the members of the Foundation's Board.

In 2009, the *Erbiceanu* Cultural Foundation awards, under the

auspices of the *George Enescu* International Contest – Piano Section, the **Constanța Erbiceanu Prize** for the best Romanian competitor. **Constanța Erbiceanu (1874-1961)**, the daughter of Constantin Erbiceanu, historian and member of the Romanian Academy, studied the piano at the Leipzig Conservatoire (1894-1898), with Carl Reinecke and Johannes Weidenbach. She also studied with Maurice Moszkowski (who dedicated his concert for piano and orchestra to Constanța Erbiceanu) and gave concerts in Paris, Berlin and London. Her talent was acclaimed both by the public and the critics. In 1904, she moved to Berlin, where she studied musicology at the University (1908-1911), she gave concerts and became a close friend and a disciple of the German composer Max Reger, whose works she played in Berlin and Paris. After the First World War, she started teaching at the Bucharest Conservatoire, using the „Erbiceanu method“ and she is considered to be one of the founders of the Romanian piano school. Constanța Erbiceanu was the teacher of great pianists like Valentin Gheorghiu and Silvia Șerbescu and of great pedagogues, like Eliza Hansen (the teacher of Christoph Eschenbach and Justus Frantz), Cecilia Mantta, Emilia Vlangali, Maria Șova, Theodor Bălan, Ana Pitiș or Carola Grindea (professor at the Guildhall School of Music in London and founder of the European Piano Teachers Association). She was highly admired by George Enescu, Sviatoslav Richter, Alfredo Casella, Constantin Silvestri.

